

СПІВЗАСНОВНИКИ:

Державна наукова установа
"Книжкова палата України імені Івана Федорова";
Харківська державна академія культури

Шеф-редактор — Сенченко М.
Головний редактор — Давидова І.
Заступниця головного редактора — Васьківська О.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Давидова І. — д-р наук з соц. комунікацій, проф.
(голова редколегії), акад. Нац. акад. наук вищ. освіти
України, Україна
Сенченко М. — д-р техн. наук, проф. (заступник голови
редколегії), Україна
Кобелєв О. — д-р наук з соц. комунікацій, проф., Україна
Гандзюк В. — канд. наук з соц. комунікацій, доц., Україна
Ільганаєва В. — д-р іст. наук, проф., Україна
Киричок А. — канд. наук з соц. комунікацій, доц.,
Україна
Лопатовська І. — д-р філософії, доц., США
Мар'їна О. — д-р наук з соц. комунікацій, доц., Україна
Маркова В. — д-р наук з соц. комунікацій, проф.,
Україна
Мацюк Г. — канд. наук з соц. комунікацій, Україна
Сербін О. — д-р наук з соц. комунікацій, Україна
Ткаченко В. — д-р техн. наук, проф., Україна
Федушко С. — канд. техн. наук, доц., Україна
Шейко В. — д-р іст. наук, проф., Україна
Шпак В. — д-р іст. наук, проф., Україна

Рекомендовано до друку вченою радою Книжкової палати України (протокол № 1 від 30.01.2025).

Відповідальна за випуск — Жданова Н.
Коректура — Панченко Є.
Комп'ютерні складання та верстання — Алексанян А.

Журнал "Вісник Книжкової палати" Атестаційною колегією Міністерства освіти і науки України віднесено до наукових фахових видань України в галузі соціальних комунікацій (наказ МОН від 29.06.2021 № 735).

Використання у будь-якій формі матеріалів, що опубліковані в журналі, узгоджується з редакцією. Посилання на видання обов'язкові. Авторські оригінали не повертаються. Редакція не завжди поділяє точку зору авторів статей.

Редакція, видавець і виготовлювач: Державна наукова установа "Книжкова палата України імені Івана Федорова".

Адреса: просп. Л. Каденюка, 27, Київ, Україна, 02094
Тел.: +380 (44) 292-01-34 (приймальня),
+380 (44) 292-30-11 (редакція)
Факс: +380 (44) 296-71-15
E-mail: visnyk@ukrbook.net

CO-FOUNDERS:

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine
State Research Institution;
Kharkiv State Academy of Culture

Editorial director — Senchenko M.
Editor-in-Chief — Davydova I.
Deputy Editor — Vaskivska O.

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:

Davydova I. — Dr of Social Communication, Prof. (chairman of the editorial board), Acad. of the Nat. Acad. of Sciences of Higher Education of Ukraine, Ukraine
Senchenko M. — Dr of Technical Sciences, Prof. (deputy chairman of the editorial board), Ukraine
Kobieliev O. — Dr of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine
Handziuk V. — PhD of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine
Ilhanaeva V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine
Kyrychok A. — PhD of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine
Lopatovska I. — PhD, Assoc. Prof., USA
Mariina O. — Dr of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine
Markova V. — Dr of Social Communication, Prof., Ukraine
Matsiuk H. — PhD of Social Communication, Ukraine
Serbin O. — Dr of Social Communication, Ukraine
Tkachenko V. — Dr of Technical Sciences, Prof., Ukraine
Fedushko S. — PhD of Technical Sciences, Assoc. Prof., Ukraine
Sheyko V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine
Shpak V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine

The Academic Council of the Book Chamber recommends printing this Bulletin (Protocol № 1 from 30.01.2025).

Editor — Zhdanova N.
Proofreader — Panchenko E.
Computer layout — Aleksanyan A.

The Board of Attestation of the Ministry of Education and Science designed the Bulletin of the Book Chamber of Ukraine as the professional scientific publication of Ukraine in the field of social communication. (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 735 of June 29, 2021).

You can use the materials printed in the Bulletin by an agreement with editorial staff. A reference to publications is necessary. Manuscripts are not returned. Editors are not always agreeing with point of view of the author.

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine, State Research Institution is the editorial office, publisher and manufacturer.

Address: Av. L. Kadenuk, 27, Kyiv, Ukraine, 02094
Tel.: +380 (44) 292-01-34 (reception),
+380 (44) 292-30-11 (editors)
Fax: +380 (44) 296-71-15
E-mail: visnyk@ukrbook.net

З М І С Т

СТОРІНКА ШЕФ-РЕДАКТОРА

<i>СЕНЧЕНКО М.</i> У серці назавжди: спогади про друга й колегу Наталію Олександрівну Петрову	3

БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА

<i>БЕРЕЗАНСЬКА І., ПЛУЖНИК О., МИРОШНІЧЕНКО Д.</i> Стандартизація бібліотечно-інформаційної сфери України (2000—2020)	10

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

<i>СЕНЧЕНКО Н.</i> Документальна спадщина Києво-Печерської лаври у цифровому просторі	16
<i>НЕДОШИТКО І.</i> Соціокультурні виміри рекламно-інформаційної діяльності	24

АРХІВОЗНАВСТВО Й АРХІВНА СПРАВА

<i>БОНДАР В.</i> Проблематика національної стандартизації з архівної справи в наукових фахових виданнях України	34

ІСТОРИЧНІ РОЗВІДКИ

<i>ДІДОРА Л.</i> Книги з монастирських і парафіяльних книгозбірень у бібліотеці Бердичівського соціально-історичного та економічного музею (1926—1953)	39

ЗА РУБЕЖЕМ

<i>ОНИЩУК М., ГАНЕЧКО М.</i> Крадіжки книг із бібліотек Західної Європи	45

ВИДАТНІ ДІЯЧІ ТА ВИЗНАЧНІ ПОДІЇ

<i>СОЛЯНИК А.</i> Світлій пам'яті Наталі Миколаївни Кушнарєнко (21.10.1950 — 09.01.2025)	51

C O N T E N T

CHIEF-EDITOR'S PAGE

<i>SENCHENKO M.</i> Forever in the heart: memories of a friend and colleague Natalia Aleksandrivna Petrova	3

LIBRARIANSHIP

<i>BEREZANSKA I., PLUZHNYK O., MIROSHNICHENKO D.</i> Standardization of the library and information sphere of Ukraine (2000s—2020s)	10

SOCIAL COMMUNICATION TECHNOLOGIES

<i>SENCHENKO N.</i> Documentary heritage of Kyiv-Pechersk Lavra in digital space	16
<i>NEDOSHYTKO I.</i> Socio-cultural dimensions of advertising and information activities	24

ARCHIVAL SCIENCE AND ARCHIVAL AFFAIRS

<i>BONDAR V.</i> Issues of national standardization in archival work in scientific professional publications of Ukraine	34

HISTORICAL INTELLIGENCE

<i>DIDORA L.</i> Books from monastic and parish book collections in the library Berdychiv Socio-Historical and Economic Museum (1926—1953)	39

ABROAD

<i>ONYSHCHUK M., HANECHKO M.</i> Thefts of books from libraries in Western Europe	45

PROMINENT FIGURES AND SIGNIFICANT EVENTS

<i>SOLIANYK A.</i> In memory of Natalya Nikolaevna Kushnarenko (21.10.1950 — 09.01.2025)	51

УДК 015:061.1]+655.11]](477)-051Пет(092)(045)

Микола Сенченко,

директор Книжкової палати України, професор

e-mail: office@ukrbook.net

У серці назавжди: спогади про друга й колегу Наталію Олександрівну Петрову

16 січня 2025 р. минуло п'ять років, як пішла з життя Наталія Олександрівна Петрова, яка протягом 25 років була незамінною колегою й першою заступницею директора Книжкової палати України імені Івана Федорова. Це історія не лише про трудові здобутки, а й про людські якості, що допомагали зберігати гармонію в команді, долати виклики й досягати високих результатів. Ця сповідь відкриє читачам секрети професійного успіху, особистісного зростання та незабутнього впливу цієї непересічної людини на оточення.

Вступ

Мої спогади присвячено талановитій, мудрій і цілеспрямованій жінці — Наталії Олександрівні Петровій, яка працювала в Книжковій палаті від дня її переведення з Харкова в 1989 р. Певний час вона очолювала установу, була в. о. директора, а 17 листопада 1995 р. стала першою заступницею директора. Її професійність, відданість справі, надзвичайна працьовитість, чуйність, людяність і здатність підтримувати кожного в найскладніші моменти становили основу успішної співпраці. Це спогад про жінку, яка не лише працювала пліч-о-пліч зі мною чверть століття, а й стала невіддільною частиною мого життя. Її мудрість, доброта й безмежна відданість справі створили той унікальний дух, який підтримував нашу команду в найскладніші моменти.

Ані час, ані відстань не змогли стерти з пам'яті образ цієї дивовижної жінки. Її голос, усмішка, мудрі поради — усе це й досі живе в моїй свідомості, неначе вона поруч. Наталія Олександрівна була тим світлом, що опромінювало шлях багатьом із нас, і тим натхненням, що допомагало не зупинятися перед труднощами. Ця розповідь — не лише спогад, а й можливість висловити вдячність за проведені разом роки, за те, що вона навчила нас цінувати життя, працю та одне одного. Ця історія — данина пам'яті про Наталію Олександрівну, що житиме в серцях усіх, хто її знав, данина поваги її невтомній праці, мудрості, порядності та людяності, які залишили незабутній слід у моєму житті й житті колег, друзів, близьких...

Кожен із нас зустрічає на своєму шляху людей, які залишають глибокий відбиток у серці

й думках. Наталія Олександрівна була саме такою людиною — розумною, талановитою, надзвичайно красивою та доброю. Вона випромінювала світло й тепло, що огортали кожного, хто мав щастя бути поруч.

Пам'ятаю той день, коли ми познайомилися. Її впевненість у собі, розум і здатність слухати справили на мене незабутнє враження. Це була людина, яка вміла не лише чітко та якісно виконувати поставлені завдання, а й надихати інших. Протягом майже чверті століття спільної роботи вона стала для мене більш ніж заступницею директора, — вірним другом, порадицею та опорою.

Наталія Олександрівна була книгознавчицею, видавчицею — не пересічною фахівчицею, а справжньою майстрицею своєї справи. Кожна книга, літописи й часописи, які побачили світ під її керівництвом, зберігають частинку її душі, невтомної праці та любові до мистецтва слова. Протягом десятиліть її таланти впливали на книговидавничий простір, формуючи культуру книги, читання й зберігаючи найкраще для майбутніх поколінь.

Ця розповідь — не лише спогад про досягнення Наталії Олександрівні, а й спроба передати незабутній образ жінки, яка втілювала мудрість, красу та силу творчого духу. П'ять років минуло відтоді, як не стало цієї виняткової людини, але її неймовірна працелюбність, приязне ставлення до колег, думки, слова, усмішка й досі живуть у серцях тих, хто її знав.

Початок знайомства

З Наталією Петровою я познайомився в 1992 р. Тоді вона обіймала посаду директорки видавництва "Час", а я — директора Центральної наукової бібліотеки Академії наук УРСР (ЦНБ). Я працював над формуванням каталогу книг з фондів бібліотеки, які ми збиралися перевидавати. Роздуми перервав телефонний дзвінок. Я трохи здивувався, почувши приємний жіночий голос, але ще більше здивувався почутому. Жінка представилася директоркою видавництва "Час" і попросила надати книгу для передруку у своєму видавництві. Я вже не пам'ятаю назви, але книга

справді була оригінальною, до того ж ми могли перевердати її самостійно. Тому моя відповідь була негативною без особливих пояснень причини відмови. Пізніше, познайомившись із Наталією Петровою як своєю заступницею, я зрозумів, що не відмовив би цій чарівній жінці, якби вона прийшла за книгою в бібліотеку.

Відповідь, як вона згодом мені сказала, її образила, але ані Наталія, ані я навіть уявити не могли, що зрештою доля зведе нас на книговидавничій ниві і майже 25 років ми працюватимемо разом.

Прошло три роки після цієї розмови з Наталією Петровою. Липень 1995 р. У Будинку культури Кабінету Міністрів України прощалися з українським письменником, академіком Лесем Терентійовичем Гончарем. Я добре знав цю видатну людину, адже він, як і я, розпочинав трудову діяльність у Харкові. На засіданнях Відділення АН УРСР з мовознавства, літературознавства і мистецтвознавства, членом якого я був, ми завжди сиділи разом із Лесем Терентійовичем, і він мене розпитував про Харків. Голова Відділення академік Віталій Макарович Русанівський часто робив нам зауваження і просив не сидіти разом.

Я прийшов попрощатися з Лесем Терентійовичем і стояв у черзі, щоб покласти квіти й віддати останню шану. До мене підійшов Іван Федорович Курас, який тоді був віцепрем'єр-міністром із гуманітарної політики. Ми давно були знайомі, ще з часів коли Іван Федорович працював у ЦК КПУ. Він привітався зі мною та запитав, чим я займаюся. Я відповів, що працюю в Інституті культури й трохи займаюся бізнесом. "А ти знаєш, що Книжкова палата залишилася без директора?" — запитав він. Я відповів, що не знаю. "А ти не хотів би її очолити?" — знову запитав Іван Федорович. Я промовчав... Тоді І. Курас промовив: "Ти не спіши з відповіддю, подумай, а ще краще зайди до мене завтра в Кабінет Міністрів, десь після десятої, перепустку я замовлю. Поговоримо". Я погодився. На цьому розмова й закінчилася.

У призначений день я пішов у Кабмін на зустріч з віцепрем'єр-міністром. Розмова тривала майже дві години, було випито по дві склянки чаю. Говорив більше Іван Федорович. Наголосив, що не вірить у звинувачення, які висунули проти мене, коли я обіймав посаду директора ЦНБ. Йому прикро, що я змушений був піти з бібліотеки і що він дуже хотів би, аби я очолив Книжкову палату України, котра розпочала переїзд з Харкова і з певних причин залишилася без директора. "Добре", — сказав я на прощання і

пішов, подумки картаючи себе за те, що згодився на пропозицію. Умів все-таки переконувати віцепрем'єр-міністр...

Згодом зустрівся з міністром у справах преси та інформації Михайлом Яковичем Онуфрійчуком, який опікувався Книжковою палатою, розповів про свій творчий шлях. Ми домовились зустрітися за певний час, оскільки, за його словами, у першій заступниці директора установи Наталії Олександрівни Петрової помер чоловік і не варто було її турбувати. Потрібно дати час, щоб вона заспокоїлася, а потім ввела мене в курс справ Національного науково-виробничого об'єднання "Книжкова палата України" — саме таку назву тоді мала установа, об'єднавшись із видавництвами "Реклама" й "Час".

Проте минали дні, а моє призначення з невідомих причин відкладалося, але і я не поспішав. Десь у листопаді завітав до свого двоюрідного брата Віталія Федоровича Бойка, який у той час обіймав посаду Голови Верховного Суду України. Він розпитував про роботу, і я розповів про пропозицію І. Кураса та про те, що М. Онуфрійчук затягує з моїм призначенням.

Віталій Федорович миттєво по "сотці" набрав Михайла Яковича, представився, і запитав: "Так ви берете мого брата на роботу чи ні?" Я не пам'ятаю, що відповів М. Онуфрійчук, але вже на другий день, здається, 14 листопада 1995 р., був підписаний наказ про моє призначення Генеральним директором Національного науково-виробничого об'єднання "Книжкова палата України".

Що являла собою Книжкова палата у той період?

Я майже не уявляв, які функції виконує Книжкова палата України. Знав лише, що її будівництво завершилося в 1989 р., до цього установа працювала в Харкові, а її будівля — книгосховище й науковий корпус — були подібними до бібліотеки, зведеної, за моєї участі, на Московській площі в Києві. Перебуваючи в Харкові впродовж 1922—1989 рр., Книжкова палата була головною науково-бібліографічною й інформаційною установою України, центром національної бібліографії.

З переїздом до Києва (1989—1990) Книжкову палату було реорганізовано, на базі видавництва "Реклама", в республіканське бібліографічне-видавниче об'єднання "Книжкова палата УРСР ім. Івана Федорова", а 1993 р. — у Національне науково-виробниче об'єднання "Книжкова палата України".

Водночас висококваліфіковані кадри залишилися в Харкові, й виникли значні труднощі, пов'язані з організацією роботи установи у

столиці. У стислі терміни потрібно було сформулювати професійний колектив в умовах відчутного дефіциту кваліфікованих бібліографів та економічної кризи. Це суттєво позначилося на роботі Книжкової палати: було припинено видання літописів нот, рецензій, образотворчих і періодичних видань, усіх ретроспективних покажчиків, друкованих анотованих карток.

Глибше розібравшись із ситуацією у Книжковій палаті, я впав у відчай. І навіть тільки погодився йти сюди працювати? Більша частина майже 12-мільйонного фонду Державного архіву друку залишилася в Харкові. Понад два роки колектив не отримував заробітної плати, немає жодного комп'ютера, виходить друком лише три літописи, кілька поверхів займають орендарі, які перепланували приміщення, викинувши стелажі в підвал. Куди перевозити фонди з харківських підвалів, яким коштом? Проте "взявся за гуж, не кажи, що не дуж".

Перша заступниця директора

Мені неймовірно пощастило, адже поряд була Наталія Петрова. Чарівна й розумна жінка. Незважаючи на втрату чоловіка й проблеми з сином, вона стала незамінною помічницею і талановитою менеджеркою. Незважаючи на численні труднощі, Наталія Олександрівна завжди знаходила сили залишатися надійною опорою для всіх, хто з нею працював. Її мудрість, розважливість, увага до деталей і людяність стали справжнім скарбом для нашої команди. Для мене як керівника вона стала людиною, на яку можна було поклатися в будь-якій ситуації.

У моменти, коли виникали складні робочі питання чи проблеми в колективі, Наталія Олександрівна завжди залишалася спокійною. Вона мала дивовижний талант дібрати правильні слова, заспокоїти людей і допомогти знайти вихід. "Давайте спершу розберемося з фактами", — часто говорила вона, і цей підхід дійсно працював. Її аналітичний розум і здатність передбачати наслідки рішень не раз допомагали уникнути помилок. Я завжди цінував її бачення ситуації й довіряв рекомендаціям.

Наталія Олександрівна не лише дбала про виконання завдань, а й знаходила час, щоб підтримати співробітників. Її двері завжди були відчинені для тих, хто потребував допомоги чи поради. У найважчі періоди моєї кар'єри вона допомагала долати сумніви й стрес. Її слова завжди додавали впевненості. "Не турбуйтеся, ми впораємося", — говорила вона, і я знав, що це правда.

Ми часто обговорювали стратегії подальшого розвитку установи, і саме її ідеї нерідко

виявлялися ключовими. Вона дивилася на речі ширше, ніж більшість, і це допомагало приймати зважені рішення.

Наталія Олександрівна була магнітом, який згуртував колектив. Вона вміла знайти підхід до кожного, незалежно від характеру чи досвіду. Її відповідальність і дисципліна надихали колег. Вона не лише давала вказівки, а й брала активну участь у роботі, подаючи приклад мудрого й небайдужого керівника. Це було особливо важливо в жіночому колективі, який тільки формувався.

Її краса й розум, поєднані з людяністю й теплом, створювали навколо особливу атмосферу. Вона була людиною, яка своїм виглядом і поведінкою випромінювала впевненість та надію. Всупереч викликам і труднощам Наталія Олександрівна завжди знаходила сили йти далі, надихаючи колег і надаючи їм душевної сили.

Перші роки співпраці

Для вирішення проблем державної бібліографії за наказом Міністерства у справах преси та інформації від 25 березня 1996 р. Національне науково-виробниче об'єднання "Книжкова палата України" було реорганізовано в Державну культурно-наукову установу "Книжкова палата України". Не витративши жодної державної копійки, користуючись моїми зв'язками з харківськими бізнесменами, з їх допомогою впродовж 1996—2001 рр. ми змогли перевезти до Києва 7 800 495 одиниць зберігання. Варто зауважити, що всі працівники Книжкової палати, починаючи з першої заступниці директора Наталії Олександрівни Петрової й закінчуючи рядовими співробітниками, допомагали в роботі.

Доводилося все робити самостійно: вивчати шлях документів, розробляти технологію їх автоматизованого опрацювання. На цій основі було започатковано проєкт "Централізована каталогізація" та подано до Міжнародного фонду "Відродження". Проєкт дістав схвалення, було виділено кошти в сумі майже 100 тис. дол. Завдяки цьому фінансуванню від 1996 р. Книжкова палата розпочала поступовий перехід на нові інформаційні технології. Було спроектовано локальну комп'ютерну мережу, придбано техніку, навчено співробітників працювати на комп'ютерах, опановано автоматизовану технологію опрацювання документів і формування літописів.

Допомога Наталії Олександрівни у втіленні цього проєкту була дуже відчутною. У нас склався доволі продуктивний тандем, адже я й гадки не мав про тонкощі видавничої галузі, а це не лише випуск книг чи інших документів, а й суттєва супутня робота, інакше кажучи, еко-

система видавничої індустрії. Саме про неї я мав примітивні знання, тоді як Петрова була тут як риба у воді.

Свою команду ми доповнили заступником директора з наукової роботи Олексієм Всеволодовичем Васильєвим, талановитим знавцем інформаційно-комп'ютерних технологій. Певний час він був моїм заступником у Центральній науковій бібліотеці ім. В. І. Вернадського, у якій 1992 р. разом із братом Володимиром розробив і впровадив в експлуатацію локальну комп'ютерну мережу зі 100 комп'ютерів коштом фонду "Відродження". Отже, тепер у нас був не дует, а тріо спеціалістів з різних сфер, необхідних для налагодження продуктивної роботи Книжкової палати України на новій базі. Наталія Петрова — фахівчиня видавничої галузі, Олексій Васильєв — інформаційно-комп'ютерні технології, Микола Сенченко — бібліографія та загальне керівництво.

Укомплектувавши штат і сформувавши локальну комп'ютерну мережу, ми відновили випуск усіх літописів, ініціювали видання нових літописів і довідників, які раніше виходили у Всесоюзній книжковій палаті. У серпні 1996 р. було започатковано випуск періодичного журналу "Вісник Книжкової палати" та низки реферативних журналів. Усі видання виходили під неусипним оком Наталії Олександрівни — були якісними, без помилок, мали бездоганне поліграфічне виконання.

Важливим завданням Книжкової палати України є впровадження й забезпечення функціонування Міжнародної системи стандартної нумерації книг (ISBN), Міжнародної системи стандартної нумерації нотних видань (ISMN) та Міжнародної системи стандартної нумерації серіальних видань (ISSN). Установа виконує функції національних агентств ISBN та ISMN в Україні.

Варто зауважити, що впровадженням цих міжнародних систем раніше опікувалася Російська книжкова палата. В Україні не було відповідних фахівців, і все потрібно було починати з нуля. Це була важлива акція, адже дані щодо українського книговидання мали органічно входити в міжнародні бази даних бібліографічної інформації. Значну допомогу Книжковій палаті надав Олександр Васильович Афонін — президент Української асоціації видавців і книгорозповсюджувачів, який домовився з керівництвом Міжнародних агентств ISBN та ISMN про безоплатне приєднання України до членства.

Настала потреба створення Національного агентства України з Міжнародної стандартної нумерації книг, яке очолила Ірина Олександрівна Погореловська.

Для впровадження україномовної версії Універсальної десяткової класифікації (УДК) у 1997 р. фахівці Книжкової палати України розробили проект "Класифікаційна система України", що передбачав створення еталона таблиць УДК українською мовою, видання їх у друкованій та електронній формі (CD-ROM). Проект також було частково реалізовано за фінансового сприяння фонду "Відродження". Місце розташування Консорціуму УДК — Королівська бібліотека в Гаазі (Нідерланди). У результаті майже дворічної співпраці з керівництвом Консорціуму було підписано угоду й придбано ліцензію на видання українською мовою Міжнародного еталона УДК, а також "Змін та доповнень до УДК". Грант фонду "Відродження" в розмірі 120 тис. дол. дав змогу оплатити ліцензії та здійснити переклад таблиць УДК українською мовою. З науковцями України було узгоджено термінологію, виконано комп'ютерний набір таблиць, редагування галузевих і наукових розділів УДК, створено базу даних міжнародного й українського еталонів таблиць Універсальної десяткової класифікації.

У реалізації цих проектів Наталія Олександрівна брала діяльну участь, скеровуючи й допомагаючи завідувачці нового відділу класифікаційних систем Наталії Петренко. Це була суттєва допомога й директорові Палати, який у той час всі зусилля спрямував на перевезення документів Державного архіву друку з Харкова.

Уперше у своїй історії Україна мала друковане й електронне видання УДК українською мовою, отримувала періодичні видання від власника Консорціуму УДК "Зміни та доповнення до УДК", а також мала можливість співпрацювати з фахівцями багатьох країн світу та вносити пропозиції з удосконалення таблиць Універсальної десяткової класифікації.

Робота в установі захопила мене. Були забуті всі негаразди, адже Книжкова палата — моя давня мрія з часів роботи в ЦНБ. Чому? Тому, що я завжди згадував жартівливі слова свого першого керівника та вчителя, чудового адміністратора Ю. Бутенка, який зауважував: "У вищому навчальному закладі добре працювати, але якби не було студентів". Цю фразу я перекрутив на свій лад: "Добре працювати в бібліотеці, якби ще не було читачів". Отже, моя мрія здійснилася, адже Книжкова палата — це передусім Державний архів друку, подібний до бібліотеки, але без читачів.

Майстерність у кожній деталі

Наталія Олександрівна Петрова була справжньою енциклопедією видавничих знань. Її досвід і професійні навички сформувалися ще з

юності, коли вона працювала разом із батьком Олександром Петровим — директором видавництва. Вже у 17 років Наталія опанувала тонкості видавничих процесів — від вибору паперу до художнього оформлення книги. Цей ранній досвід не лише заклав фундамент її високої професійної майстерності, а й став унікальною перевагою в подальшій кар'єрі.

З батьківською допомогою Наталія досконало вивчила кожен етап видавничого виробництва. Вона з дитинства бачила, як створюється книга, як народжується її дизайн, як важливо приділяти увагу найдрібнішим деталям.

Працюючи в Книжковій палаті, Наталія Олександрівна, поряд з іншою роботою, відповідала за стандартизацію у видавничій сфері, а її глибокі знання процесів відігравали вирішальну роль. Вона розуміла, як важливо забезпечити відповідність видань високим стандартам, щоб кожне з них було досконалим.

Наполегливість Наталії Олександрівни та її увага до дрібниць були незрівнянними. Робота над стандартами часто тривала до пізньої ночі. Разом із завідувачкою відділу стандартизації Наталія допрацьовувала документи до ідеалу. Її вимогливість до якості була легендарною. "Стандарт — це обличчя нашої видавничої культури", — наголошувала вона.

Поради Наталії Олександрівни видавцям завжди були точними, лаконічними й ефективними. Чи це стосувалося вихідних відомостей, чи вибору паперу для дитячої книги, чи вибору друкарні — вона завжди пропонувала оптимальне рішення.

Досвіду художнього оформлення книг і журналів Наталія Олександрівна набула, працюючи директоркою видавництва "Реклама". Керуючи цим підприємством, співпрацювала з талановитими художниками. Мала бездоганне відчуття стилю й естетики, вміла побачити, яке саме оформлення книги якнайкраще увиразнить зміст, знаходила спільну мову з митцями, допомагаючи створювати обкладинки, які приваблювали читачів і відповідали духу книги.

Спадок майстрині видавничої справи

Наталія Олександрівна не лише вирішувала складні професійні завдання, а й завжди знаходила час для допомоги колегам і партнерам. Вона щиро ділилася знаннями, не ставлячи себе вище за інших.

Наталія Олександрівна передавала свій досвід видавцям, а її стислі, але вичерпні консультації були справжньою наукою в мініатюрі. Вона вміла сказати головне, не витрачаючи час на зайві деталі.

Відданість Наталії Олександрівни професії була фанатичною. Понад усе вона цінувала якість книги й не допускала компромісів, коли йшлося про досконалість.

Наталія Петрова залишила по собі не лише вдосконалені стандарти, сотні зредагованих і виданих літописів та часописів, а й приклад того, як любов до фаху та відданість справі допомагають досягти видатних результатів. Її знання, досвід і вміння надихнули багатьох фахівців видавничої галузі.

Ім'я Наталії Олександрівни назавжди залишиться символом найвищого професіоналізму, відданості роботі та прагнення досконалості кожної деталі видавничого процесу.

Мудрість у спілкуванні й душевність у роботі

Спілкування Наталії Олександрівни Петрової з директором Книжкової палати було прикладом професійної рівноваги й глибокої взаємоповаги. Вона вміла тримати дистанцію, залишаючи простір для формального спілкування, але водночас створювала атмосферу тепла й довіри. На перших етапах роботи поводитися стримано й офіційно, ретельно дотримуючись субординації. Її ґрунтовне та віддане ставлення до роботи не залишилися непоміченими, і з часом спілкування стало більш відкритим і дружнім.

Вміння відстоювати свою позицію було характерним для Наталії Олександрівни. Вона мала чітке уявлення про свою роль і завдання. Якщо виникала дискусія, завжди аргументовано й спокійно викладала свій погляд, виявляючи не лише професіоналізм, а й мудрість. "Якщо я це пропоную, то маю впевненість, що це працює", — казала вона, наполегливо захищаючи свої ідеї.

За 25 років спільної роботи Наталія Олександрівна не дала жодного приводу для конфліктів чи розмов на підвищених тонах. Її вміння знаходити компроміси й уникати суперечок стало одним із головних чинників успішної співпраці.

Заступниця не просто працювала з директором — вона стала для нього надійною партнеркою, готовою завжди підтримати і словом, і ділом.

Традиції святкування

У дні народження членів дирекції й окремих завідувачів відділів Наталія Олександрівна організовувала невеликі, але дуже теплі, неформальні заходи у стінах Книжкової палати. Видавці, друзі, співробітники — усі разом збиралися в кімнаті відпочинку чи в кабінеті Петрової, де заздалегідь накривали стіл. Святкування завжди проходили дружньо, невимушено, приязно. Жарти, сміх і душевні розмови лунали в кожному

куточку. Наталія Олександрівна завжди знаходила потрібні слова, щоб кожен гість відчув себе особливим.

Іноді вона приносила приготовані вдома страви — її плов із ніжним смаком був легендарним. Колеги жартували, що Наталія Олександрівна створює не лише книги, а й кулінарні шедеври.

Найяскравіші спогади залишалися в мене про літні дні, коли Наталія Олександрівна запрошувала колектив і друзів на свою дачу неподалік від Києва. Місце було оточено густим лісом, де панувала тиша й спокій. Свіже повітря, спів птахів і аромат сосен створювали неповторну атмосферу. Невеликий охайний будинок, недобудована баня, мангал під дахом, поблизу будинку — кілька фруктових дерев, берези й багато троянд... Господиня, попри навантаження на роботі, знаходила час, щоб доглядати квіти. Приїздила поливати їх, утеплювала для зимівлі, і рослини віддячували красою та буйним цвітінням.

Великий дерев'яний стіл, прикрашений серветками, і місце поблизу мангала були головними локаціями святкування. Наталія Олександрівна любила готувати борщ у великій каструлі для багатьох гостей. Його аромат змішувався з пахощами лісу, створюючи відчуття, що це більше, ніж їжа — це частинка її душі. Шашлики завжди були особливими. Вона власноруч маринувала м'ясо, використовуючи свої секретні інгредієнти, які робили його надзвичайно м'яким і соковитим.

Накривали стіл колективно. Кожен приносив щось своє: хто помідори, огірки, цибулю й інші овочі для салатів, хто вино та горілку, десерти. Але саме Наталія Олександрівна координувала процес, роблячи святковий стіл щедрим.

Біля багаття чи за столом завжди точилися цікаві розмови. Говорили про роботу Книжкової палати, про книги, літературу, життя, згадували кумедні робочі моменти.

Наталія Олександрівна вміла організувати свято так, щоб гості не тільки пили та їли, а й виголошували тости, здатні й розважити, й торкнутися серця. "Нехай наші книги будуть такими ж живими, як цей борщ!" — одна з її жартівливих фраз.

Святкування з Наталією Олександрівною залишили в пам'яті всіх, хто був поруч, не лише теплі спогади, а й відчуття єдності. Це були моменти, коли люди почувалися частиною великої родини, яку вона згуртовувала навколо себе. Вміння господині поєднувати роботу з життям, серйозність із радістю, формальність із душевністю зробили ці заходи незабутніми. Навіть після

відходу Наталії Олександрівни чудові дні спільного відпочинку та смак її борщу залишаються частиною теплих спогадів багатьох людей.

Сімейні справи

Коли чоловік Наталії Олександрівни помер, син Дмитро замкнувся в собі. Він припинив відвідувати лекції, залишаючи книги припадати пилом на столі. Одного вечора, коли на вулиці вже темніло, мати постукала в його кімнату.

— Дмитре, нам потрібно поговорити.

— Мамо, я більше не бачу сенсу в цьому. Академія, архітектура — усе тепер здається мені порожнім, — він говорив тихо, і в голосі лунала гіркота.

Мати сіла поруч, її руки міцно обійняли Дмитра.

— Твій батько завжди вірив у тебе, і я теж. Ми втратили багато, але ти не маєш права втратити себе. Закінчи академію заради нього... і заради себе.

Ці слова запали Дмитру в душу. Наступного ранку він зібрав підручники, повернувся до Академії образотворчого мистецтва і архітектури та зрештою закінчив її. Сьогодні Дмитро є кваліфікованим спеціалістом і успішним архітектором-художником.

Роки важкої хвороби

Наталія Олександрівна завжди була прикладом сили духу й невтомної праці. Навіть у період важкої хвороби, коли біль і виснаження ставали постійними супутниками, вона не зупинялася. Стійкість, рішучість і відповідальність цієї мужньої жінки залишалися незмінними.

Хіміотерапія залишала її без сил. Інколи вона ледве могла стояти на ногах, але це не заважало їй вставати рано-вранці та йти на роботу.

"Я не можу дозволити собі здатися. Є ще справи, які потребують моєї уваги", — казала вона, коли син намагався переконати її залишитися вдома.

Хвороба забрала частину колишньої краси, але очі Наталії Олександрівни завжди випромінювали тепло й мудрість. Колеги помічали втому в її русі, але бачили й те, як вона збирала залишки сил, аби зробити ще крок...

Думки та емоції

Наталія Олександрівна вважала, що її присутність важлива для всіх: для роботи, для колег і для мене як керівника. Навіть у найважчі хвилини вона переконувала себе: "Я повинна бути сильною. Моя справа важливіша за мої страждання". Вона мала неослабну віру у власну місію, що допомагала стійко боротися з хворобою. Навіть коли біль затьмарював свідомість, її думки були сповнені роботою й людьми, які на

неї покладалися. Вона думала не про себе, а про те, як завершити черговий звіт чи допомогти розв'язати проблемне питання.

Наталія Олександрівна розуміла складність своєї хвороби, але приймала її без гніву чи жалю. Вважала це випробування частиною шляху, який потрібно пройти гідно: "Я приймаю все, що приходить у моє життя. Але поки я можу працювати, я буду це робити". Попри фізичні страждання, вона завжди була на робочому місці, знаходила час для кожного й вирішувала всі нагальні проблеми.

Наталія Олександрівна ніколи не дозволяла хворобі впливати на робочий процес. Не скаржилася й уникала жалю, який могли відчувати до неї колеги чи друзі. "Не зважайте на мене, у нас є важливіші справи", — говорила вона, коли хтось намагався дізнатися про її стан.

Вона зберігала оптимізм навіть у найтемніші дні. Її посмішка, хоч і здавалася іноді силуваною, дарувала надію іншим. Мужня боротьба з хворобою й водночас відданість роботі стали прикладом для всього колективу. Співробітники поміж себе говорили: "Якщо Наталія Олександрівна, незважаючи на свою хворобу, продовжує працювати, то ми повинні робити все, що в наших силах".

Наталія Олександрівна залишилася символом стійкості й незламності. Боротьба з хворобою стала частиною її спадщини, адже вона показала, як можна жити й працювати навіть тоді, коли здається, що сил більше немає. Постать цієї виняткової жінки стала нагадуванням про те, що любов до своєї справи й до людей допоможе здолати навіть найважчі випробування. Вона полишила нас, трохи не доживши до 100-річчя від дня заснування Державної наукової установи "Книжкова палата України імені Івана Федорова"...

Пам'ять про Наталію Олександрівну Петрову

Наталія Олександрівна Петрова була не лише професіоналом своєї справи, а й людиною, яка залишила глибокий слід у житті тих, хто її знав. Її чуйність, людяність і мудрість поєднувалися з неймовірною цілеспрямованістю, але саме тепле серце й вміння бачити людей такими, якими вони є, зробили її особливою.

Наталія Олександрівна завжди знаходила час вислухати співробітників, колег чи друзів. У неї був рідкісний дар не лише слухати, а й чути. Її поради, глибокі та продумані, завжди досягали мети. "Кожен у нас у колективі важливий", — часто повторювала вона.

Запам'яталася її доброзичливість у роботі. Незалежно від обставин, Наталія Олександрівна ніколи не дозволяла собі втратити самовладання

чи нетактовно спілкуватися з колегами. Її доброта та щирість створювали атмосферу взаємоповаги й довіри.

Її мудрість, стратегічний підхід до вирішення проблем викликали захоплення. У найскладніші моменти, коли здавалося, що проблема нерозв'язна, Наталія Олександрівна завжди знала, з чого почати. Її бачення ситуації охоплювало довгострокову перспективу, що допомагало унікати поспішних рішень.

Наталія Олександрівна вміла зберігати баланс між людяністю та вимогливістю, між особистим та професійним, залишаючись і керівником, і другом для колег. Її життєві принципи надихали керівництво й підлеглих. Вона завжди наполягала на чесності, прозорості та професійності в кожному аспекті роботи, була прикладом для інших. Безмежна відданість роботі іноді змушувала нехтувати власним здоров'ям чи особистими справами. Вона жартувала: "Я сплю спокійно, коли всі звіти здані".

Наталія Олександрівна була досить чутливою до критики, тому я завжди намагався висловлювати зауваження стримано, а згодом і зовсім не помічав деякі огріхи в її роботі, адже вона була професіоналом. Незважаючи на силу та стійкість, все брала близько до серця. Будь-яка несправедливість чи необгрунтована критика могли засмутити її, але це лише додавало їй образу людяності.

Близькість до колективу, тепло й підтримка Наталії Олександрівни були незабутніми. Вона завжди знаходила потрібні слова, щоб підбадьорити будь-кого у скрутну хвилину. Її усмішка, яка була водночас приязною й стриманою, завжди дарувала впевненість, що все буде добре.

Колеги пам'ятають, як вона організовувала святкування, мотивувала кожного брати участь і завжди дбала, щоб ніхто не залишався поза увагою.

Наталія Олександрівна була тією людиною, яка не просто працювала, а жила своєю справою. Її внесок у роботу Книжкової палати України став фундаментом для багатьох проєктів і досягнень. Однак головне, що вона залишила після себе, — це любов і повага людей, які завжди пам'ятатимуть її як приклад сили, мудрості, доброти та високого професіоналізму.

Втрата Наталії Петрової стала непоправною для нашої команди, але її настанови, мудрість, тепло, приклад мужнього та яскравого життєвого шляху й досі зберігаються в пам'яті та серці кожного з нас. Для мене вона назавжди залишатиметься не лише талановитою заступницею, а й другом, наставницею та незабутньою частиною життя.

Надійшла до редакції 12 грудня 2024 року

УДК 025.3/.5:006.3](477)"2000/2020"(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2025.1(342).10-16

Ірина Березанська,
кандидатка історичних наук,
доцентка кафедри соціальних
комунікацій, документознавства
та інформаційної діяльності
Університету Григорія Сковороди
в Переяславі,
e-mail: berezanska.iryana@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7182-5750>

Оксана Плужник,
докторка філософії,
доцентка кафедри соціальних
комунікацій, документознавства
та інформаційної діяльності
Університету Григорія Сковороди
в Переяславі,
e-mail: oks.pluzhnik1@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-8780-8288>
Researcher ID: ACO-8479-2022

Денис Мірошніченко,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри соціальних
комунікацій, документознавства
та інформаційної діяльності
Університету Григорія Сковороди
в Переяславі,
e-mail: mirosh88@i.ua
<https://orcid.org/0000-0002-9552-0847>

Стандартизація бібліотечно-інформаційної сфери України (2000—2020)

У статті розглянуто аспекти впровадження стандартів у бібліотечно-інформаційну сферу України.

Проаналізовано міжнародні й національні стандарти, що регламентують побудову інформаційно-пошукових тезаурусів. Розкрито суть поняття бібліографічного запису; досліджено аспекти стандартизації використання Універсальної десятикової класифікації, завдяки якій здійснюють систематизацію документів, пошук інформації у бібліотеках, видавництвах та інформаційних центрах.

Окреслено чинники, які впливають на ефективність упровадження стандартизації в бібліотечно-інформаційній сфері.

Запропоновано кроки щодо вдосконалення процесу стандартизації в українському бібліотечно-інформаційному секторі, зокрема оновлення національних стандартів, підвищення кваліфікації персоналу, впровадження новітніх інформаційних технологій, створення інклюзивного середовища.

Ключові слова: стандартизація; бібліотечно-інформаційна сфера; інформаційно-пошуковий тезаурус; бібліографічний запис; Універсальна десятикова класифікація

Постановка проблеми. У сучасному інформаційному суспільстві бібліотеки відіграють важливу роль у забезпеченні доступу до знань, інформації та національної культурної спадщини. Стандартизація бібліотечно-інформаційної сфери набуває вагомого значення, адже передбачає запровадження єдиних вимог і норм, що допомагають підвищити якість роботи бібліотеки та її послуг, забезпечити рівний доступ до ресурсів і захистити культурні надбання.

Упровадження стандартів у вітчизняну бібліотечну систему, яка нині перебуває на стадії трансформації й модернізації, є вкрай важливим завданням. Однак реалізація цього процесу на практиці часто стикається з проблемами, оскільки не всі бібліотечні установи мають потенціал чи ресурси для впровадження та використання національних і міжнародних стандартів через недостатнє фінансування, слабку матеріально-технічну базу, неналежну фахову підготовку персоналу тощо. Нерегулярне оновлення стандартів призводить до втрати їх актуальності, що негативно впливає на якість послуг і рівень забезпечення інформаційних потреб користувачів. Не менш важливим аспектом є завдання адаптації міжнародних стандартів до специфіки українських бібліотек, національного контексту, що потребує додаткових зусиль і ресурсів.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема стандартизації в бібліотечно-інформаційній сфері не знайшла комплексного висвітлення у працях українських науковців. Окремі аспекти цього питання порушували автори навчального посібника "Стандартизація" А. Кропивна, Г. Бондаренко, В. Кропивний, дослідивши міжнародні й національні стандарти, що регламентують процеси побудови інформаційно-пошукових тезаурусів [7].

Ю. Палеха, І. Смоліков, М. Геращенко у посібнику "Стандартизація в документально-інформаційній, бібліотечній, архівній та видавничій справі" проаналізували основні нормативно-технічні документи, зокрема міжнародні, національні та галузеві стандарти, що регулюють діяльність бібліотечно-інформаційної сфери [9].

У дисертаційному дослідженні Г. Мацюк "Тезаурус як інструмент інформаційного забезпечення міждисциплінарних наукових досліджень" здійснено аналіз основних типів і змістового наповнення інформаційно-пошукових тезаурусів, котрі застосовують у закордонних та українських бібліотеках. Дослідниця розглянула низку міжнародних і вітчизняних стандартів, що регламентують побудову інформаційно-пошукових тезаурусів, зокрема міжнародні стандарти ISO, стандарти ГОСТ та ДСТУ [8].

Мета статті — проаналізувати окремі стандарти, які використовують у бібліотечно-інформаційній сфері, зокрема ті, що регламентують побудову інформаційно-пошукових тезаурусів, складання бібліографічного запису та опису, використання Універсальної десяткової класифікації (УДК). Дослідити чинники, які впливають на ефективність стандартизації бібліотечно-інформаційної сфери та надати рекомендації щодо вдосконалення цього процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. З огляду на стрімкий розвиток цифрових технологій та їх інтеграцію майже в усі аспекти діяльності, роль національних і міжнародних стандартів у бібліотечно-інформаційній галузі стає дедалі важливішою. Упровадження в Україні міжнародних стандартів позитивно впливатиме на гармонізацію бібліотечно-інформаційних процесів із глобальними вимогами, забезпечення сумісності інформаційних систем, спрощення доступу до світових інформаційних ресурсів, а також підвищення якості та ефективності обслуговування користувачів. Ці процеси нададуть можливість українським установам інтегруватися в міжнародний інформаційний простір, сприятимуть розвитку науки, освіти та культури, а також зміцненню позиції України на світовому інформаційному ринку.

Управління бібліотечною сферою на основі національних стандартів — це впровадження єдиних правил і норм, що гарантують якість роботи бібліотеки й передбачають стандартизацію процесів каталогізації, опрацювання інформаційних ресурсів, обслуговування користувачів і просторової організації. Національні стандарти забезпечують узгодженість і простоту управління бібліотечними установами, сприяють їх інтеграції в національні та міжнародні інформаційні мережі й підвищують ефективність діяльності.

Автори зосередили увагу на аналізі стандартів, які регулюють правила побудови інформаційно-пошукових тезаурусів, оформлення бібліографічного запису та опису, застосування Універсальної десяткової класифікації. Це викликано потребою створення єдиних підходів до організації інформаційних ресурсів, забезпечення їх доступності для користувачів, підвищення ефективності пошуку та опрацювання даних, а також адаптації сучасних інформаційних систем до міжнародних стандартів.

Ю. Палеха, І. Смоліков і М. Геращенко зазначають, що такі чинники, як перехід України до ринкових відносин, розширення міжнародної й національної інформаційної співпраці, зумо-

вили завдання переосмислення значення стандартизації в бібліотечній сфері. Розроблення та впровадження стандартів разом із комунікаційним форматом сприяли спрощенню обміну інформацією між індивідуальними й груповими користувачами, а також підвищенню оперативності й ефективності інформаційного забезпечення. У межах національної системи нормативних документів науково-технічного спрямування головну роль у координації та методичній підтримці стандартизації відіграє національний орган державне підприємство "Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості" (ДП "УкрНДНЦ"), а також Український інститут науково-технічної експертизи та інформації (УкрІНТЕІ) [9, с. 134—135].

Бібліотеки України керуються в діяльності чинними нормативними документами, зокрема ДСТУ 7448:2013 "Інформація та документація. Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять". Цей стандарт регламентує використання термінів і визначень у сфері інформаційної діяльності, бібліотечної справи та бібліографії. Запропоновані терміни рекомендовано вживати в усіх типах нормативних документів, а також у довідкових, навчально-методичних і науково-технічних матеріалах, пов'язаних із діяльністю в інформаційно-бібліотечній сфері [10].

До національних стандартів, які використовують у роботі установи бібліотечно-інформаційної сфери, також належить ДСТУ 3008:2015 "Інформація та документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура та правила оформлення", який визначає основні вимоги до структурних елементів і правил оформлення звітів у галузі науки та техніки. Стандарт охоплює звіти про виконані теоретичні або прикладні дослідження, науково-дослідні, дослідно-конструкторські, дослідно-технологічні роботи чи їх окремі етапи. ДСТУ 3008:2015 призначений для використання в науково-дослідних, проектних, конструкторських організаціях, навчальних закладах, науково-виробничих і виробничих підприємствах, а також в інших установах незалежно від форми власності. Застосування стандарту охоплює всі напрями наукової діяльності: оформлення дисертацій, підготовку річних звітів у різних галузях науково-технічної діяльності, створення навчальних посібників, підручників тощо [2].

Підвищення функціональності пошукових систем у сучасній бібліографії досягається завдяки використанню тезауруса. Тезаурус (грец.

θησαυρός — скарб) — це словник технічних термінів, який забезпечує повне охоплення понять, визначень і термінів у спеціалізованих галузях знань та сприяє корпоративній комунікації (взаєморозумінню у спілкуванні та взаємодії між людьми, пов'язаними однією дисципліною чи професією).

Розглянемо низку міжнародних стандартів, які регламентують побудову інформаційно-пошукових тезаурусів. Зокрема, у 2019 р. набув чинності ДСТУ ISO 25964-1:2018 "Інформація та документація. Тезауруси та сумісність з іншими словниками. Ч. 1. Тезауруси для інформаційного пошуку". Стандарт пропонує рекомендації щодо створення, розвитку та підтримки інформаційно-пошукових тезаурусів. Ці поради також можуть бути адаптовані для інших типів словників, які використовують під час пошуку інформації в різноманітних інформаційних ресурсах. Сфера використання стандарту охоплює як одномовні, так і багатомовні інформаційні тезауруси [4].

ДСТУ ISO 25964-2:2018 "Інформація та документація. Тезауруси та сумісність з іншими словниками. Ч. 2. Взаємодія з іншими словниками" використовують для тезаурусів та інших видів словників, якими послуговуються під час пошуку інформації. У ДСТУ ISO 25964-2:2018 ґрунтовно проаналізовано й зіставлено елементи та функціональні можливості словників, що стають актуальними, коли постає потреба в їх взаємодії (інтероперабельності). Стандарт також містить рекомендації щодо встановлення та підтримки узгодженості між кількома тезаурусами або між тезаурусами та іншими типами словників [5].

Зазначені стандарти містять чіткі рекомендації щодо формування тезаурусів для ефективного пошуку інформації, а також регулюють питання їх сумісності. Визначені у стандартах норми забезпечують зручність та ефективність роботи з інформаційними ресурсами, що охоплюють одномовні й багатомовні системи. Використання зазначених ДСТУ ISO дає змогу оптимізувати інформаційні процеси та сприяє інтеграції різних типів словників у єдину систему.

Важливе значення для ефективної роботи бібліотек та інформаційного сектору, якісного обслуговування користувачів, мають бібліографічні записи та описи, які забезпечують систематизацію й упорядкування інформаційних ресурсів, спрощують до них доступ і підвищують результативність пошуку. Бібліографічні записи та описи допомагають бібліотекарям і користувачам швидше знаходити потрібну інформацію, гарантують точність та надійність даних, підтримують взаємодію між різними бібліотечними системами й базами даних.

Бібліографічний опис — це сукупність бібліографічних відомостей про документ, його складову частину чи групу документів, які подають за певними правилами для ідентифікації документа та загальної характеристики [11].

Бібліографічний запис — це розгорнута бібліографічна характеристика документа, у якій бібліографічний опис доповнено заголовком, анотацією чи рефератом, а також класифікаційними індексами, предметними рубриками, шифрами зберігання [11].

У 2007 р. набув чинності ДСТУ ГОСТ 7.1-2006 "Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання". Стандарт визначає загальні вимоги та правила складання бібліографічного опису документа, його частини або групи документів, зокрема перелік областей і елементів бібліографічного опису, послідовність їх розташування, наповнення та спосіб представлення елементів, застосування скорочень і знаків пунктуації [10].

Уніфікація бібліографічного запису відповідно до міжнародних рекомендацій і національних стандартів забезпечує синхронність та доступність бібліографічних даних на локальному й міжнародному рівнях.

Складання бібліографічного запису становить основу точного та повного обліку інформаційних ресурсів, що підвищує ефективність їх зберігання й пошуку. Правильно оформлений бібліографічний запис забезпечує чітке представлення публікацій, спрощує процес каталогізації та індексування, що сприяє інтеграції бібліотек в інформаційні мережі та оптимізації пошуку їхніх ресурсів.

У стандарті ДСТУ ГОСТ 7.1-2006 визначено принципи бібліографічного запису та бібліографічного опису, які забезпечують процеси впровадження сучасних автоматизованих технологій опрацювання документів, створення інформаційних баз даних, пошуку й використання документів усіх видів і типів, обміну бібліографічною інформацією між національними та міжнародними інформаційними службами, бібліотеками.

Для уніфікації складання бібліографічного запису на міжнародному рівні та забезпечення можливості обміну результатами каталогізації розроблено ДСТУ ГОСТ 7.80:2007 "Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Заголовок. Загальні вимоги та правила складання". Стандарт визначає основні вимоги до формування заголовка бібліографічного запису, зокрема набір

необхідних відомостей, порядок їх розташування та використання умовних розділових знаків.

Як зазначають А. Кропивна, Г. Бондаренко, В. Кропивний, заголовки бібліографічного запису можуть містити ім'я особи, організації, уніфіковану назву, назву документа, географічну назву, а також класифікаційний індекс, ім'я автора, назву твору [7, с. 254].

Заголовок бібліографічного запису — це елемент, що передує бібліографічному опису, містить уніфіковані відомості й призначений для систематизації та пошуку бібліографічних записів. Залежно від характеру інформації розрізняють основні види заголовків бібліографічного запису:

- заголовки, що містять ім'я особи;
- заголовки, що містять назву організації;
- заголовки, що містять уніфіковану назву;
- заголовки, що містять назву документа;
- заголовки, що містять географічні назви

[12, с. 33—34].

ДСТУ ГОСТ 7.80:2007 застосовують до основних типів заголовків, які використовують у бібліографічних записах, підготовлених бібліотеками, державними бібліографічними центрами, підрозділами науково-технічної інформації, видавництвами та іншими організаціями, що провадять бібліографічну діяльність, незалежно від відомчого підпорядкування чи правової форми [6]. Наприклад, під час складання бібліографічного опису стандарту під його назвою слід наводити такі відомості: ДСТУ 2118-93; ГОСТ 7.1-84. Основним в описі документа є його назва, що має уточнювальні відомості. Підзаголовок містить назву документа та додаткові характеристики. Відомості про публікацію вказують на те, коли документ було перевидано та чи були в ньому зміни [1, с. 25].

У 2010 р. набув чинності ДСТУ 7093:2009 "Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Скорочення слів і словосполук, поданих іноземними європейськими мовами", який регулює правила скорочення слів і словосполучень іноземними європейськими мовами. Регламентовані стандартом скорочення застосовують у бібліографічних описах документів, каталогах, картотеках, інформаційних виданнях, а також у списках літератури та бібліографічних посиланнях, анотаціях і рефератах. ДСТУ 7093:2009 визначає норми скорочення слів і словосполучень у мовах, що використовують латинський, грецький та кириличний алфавіти. Стандарт містить перелік найвживаніших скорочень для бібліографічних описів та правила їх застосування [3].

До чинних стандартів належить ДСТУ 3582:2013 "Інформація та документація. Бібліографічний опис. Скорочення слів і словосполучень українською мовою. Загальні вимоги та правила". Стандарт визначає основні принципи та правила скорочення слів і словосполучень українською мовою для створення бібліографічного опису, а також регламентує умови їх використання. ДСТУ 3582:2013 рекомендований для застосування в установах та організаціях будь-якого типу, які створюють чи використовують бібліографічні описи документів на різних видах носіїв інформації [10].

Стандартизація використання Універсальної десятикової класифікації сприяє уніфікації та систематизації інформаційних ресурсів і забезпечує єдиний підхід до їх класифікації та категоризації. Стандартизація забезпечує точність та однозначність класифікації матеріалів за темами й допомагає організувати бібліотечні фонди так, щоб вони відповідали сучасним запитам користувачів і технічним вимогам.

Універсальна десяткова класифікація — це міжнародна багатомовна система класифікації, що об'єднує всі галузі знань в єдиній універсальній структурі із загальною десятиковою нотацією. Таблиці УДК призначені для систематизації документів, пошуку інформації та організації фондів документів з усіх галузей знань у бібліотеках, видавництвах та інформаційних центрах. Вихідні відомості в кожній публікації повинні містити класифікаційний індекс УДК.

У 2009 р. в Україні набув чинності національний стандарт ДСТУ 6096:2009 "Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Універсальна десяткова класифікація. Структура, правила ведення та індексування". Стандарт визначає правила ведення таблиць УДК та їх використання під час індексування документів. ДСТУ 6096:2009 призначений для служб, що ведуть національні версії таблиць УДК, бібліотекарів, бібліографів, систематизаторів, фахівців інформаційних центрів та індексаторів документів [7, с. 261].

Стандартизація використання Універсальної десятикової класифікації важлива для забезпечення єдиного й послідовного підходу до організації та класифікації інформаційних ресурсів в інформаційних установах. Дотримання єдиних правил класифікації документів спрощує пошук і доступ до них, сприяє обміну інформацією між національними та міжнародними бібліотеками й інформаційними системами, допомагає бібліотекарям ефективніше управляти ресурсами й

надавати точні рекомендації та поради користувачам, забезпечує інтеграцію з новітніми інформаційними технологіями й системами автоматизації бібліотечних процесів.

На ефективність упровадження стандартизації в бібліотечно-інформаційній сфері впливають такі чинники: фінансова підтримка, допомога з боку керівництва, навчання персоналу, технічна інфраструктура установи, актуальність та адаптивність стандартів, система моніторингу й оцінювання, нормативно-правова база, комунікація між бібліотеками, підтримка з боку професійних асоціацій і організацій, що можуть надавати методичну та практичну допомогу в упровадженні стандартів.

Удосконалення процесу стандартизації в українському бібліотечно-інформаційному секторі, що сприятиме підвищенню якості послуг та оптимізації роботи бібліотечної системи, передбачає виконання низки завдань, а саме:

— моніторинг і регулярне оновлення національних стандартів відповідно до поточних змін та потреб бібліотечно-інформаційного сектору. Залучення експертів і практиків до аналізу ефективності стандартів та внесення змін;

— інтеграція міжнародних бібліотечних стандартів, їх адаптація до специфічних умов і потреб українських бібліотек; проведення досліджень для перевірки, які елементи міжнародних стандартів є ефективними для впровадження;

— розроблення чітких стандартів оцінювання якості послуг у бібліотеках для порівняння стану обслуговування користувачів. Упровадження системи регулярного моніторингу й оцінювання для виявлення та усунення недоліків у роботі бібліотек;

— посилення заходів із навчання та підвищення кваліфікації персоналу; ознайомлення працівників бібліотек із новими стандартами й найкращими практиками бібліотечно-інформаційного обслуговування. Забезпечення доступу

до ресурсів для самоосвіти та професійного розвитку, як-от онлайн-курси та семінари;

— збільшення фінансування бібліотек для впровадження стандартів і модернізації технічної інфраструктури. Розроблення механізмів грантів і субсидій для підтримки процесів упровадження стандартів та інновацій у бібліотечному секторі;

— створення національних платформ для обміну досвідом і найкращими практиками між бібліотеками на національному рівні. Організація конференцій, форумів та інших заходів для обговорення й упровадження нових стандартів і практик;

— упровадження новітніх інформаційних технологій для підвищення якості бібліотечних послуг і рівня дотримання стандартів;

— розроблення та впровадження стратегії забезпечення доступності бібліотечних послуг для широкого кола користувачів, зокрема людей з інвалідністю; створення інклюзивного середовища в бібліотеках і забезпечення доступу різних категорій читачів до ресурсів і послуг.

Висновки. Стандартизація бібліотечно-інформаційної сфери відіграє важливу роль в організації роботи бібліотек, забезпечує їх розвиток відповідно до вимог інформаційного суспільства та світових тенденцій. Стандарти формують основу для ефективного обміну інформацією, підвищують якість обслуговування користувачів та сприяють інтеграції бібліотечних ресурсів у цифровий простір. Вивчення впливу стандартів на розвиток українських бібліотечних установ допомагає зрозуміти важливість цього потужного інструмента підвищення ефективності роботи та адаптації до змін у сучасному інформаційному середовищі.

Перспективними напрямками подальших розвідок є автоматизовані інформаційні системи, що дають змогу вдосконалити процеси опрацювання даних, облік бібліотечних фондів та управління ними.

Список бібліографічних посилань

1. Бібліографічний опис документів : навч. посіб. / упор.: Н. Г. Духновська, А. С. Близнюк. Житомир, 2006. 60 с.
2. ДСТУ 3008:2015. Інформація та документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура та правила оформлення : вид. офіц. На заміну ДСТУ 3008—95 ; чинний від 2017—07—01. Київ : УкрНДНЦ, 2016. V, 25 с. (Національний стандарт України).
3. ДСТУ 7093:2009. Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Скорочення слів і словосполук, поданих іноземними європейськими мовами (ГОСТ 7.11—2004 (ISO 832:1994), MOD; ISO 832:1994, MOD) : вид. офіц. Уведено вперше (зі скасуванням в Україні ГОСТ 7.11—78) ; чинний від 2010—04—01. Київ : Держспоживстандарт України, 2009. IV, 82 с. (Національний стандарт України).
4. ДСТУ ISO 25964-1:2018. Інформація та документація. Тезауруси та сумісність з іншими словниками. Ч. 1. Тезауруси для інформаційного пошуку (ISO 25964-1:2011, IDT). Уведено вперше ; чинний від 2019—01—01. URL: <http://uas.org.ua/ua/natsionalniy-fond-normativnihdokumentiv/katalog-normativnih-dokumentiv-2/>.

5. ДСТУ ISO 25964-2:2018. Інформація та документація. Тезауруси та сумісність з іншими словниками. Ч. 2. Взаємодія з іншими словниками (ISO 25964-2:2013, IDT). Уведено вперше ; чинний від 2019—01—01. URL: <http://uas.org.ua/ua/natsionalnyi-fondnormativnih-dokumentiv/katalog-normativnih-dokumentiv-2/>.
6. ДСТУ ГОСТ 7.80:2007. Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Заголовок. Загальні вимоги та правила складання (ГОСТ 7.80—2000, IDT) : вид. офіц. Уведено вперше ; чинний від 2008—04—01. Київ : Держспоживстандарт України, 2009. III, III, 7 с. (Національний стандарт України).
7. Кропивна А. В., Бондаренко Г. С., Кропивний В. М. Стандартизація : навч. посіб. ; М-во освіти і науки України, Центральноукраїн. нац. техн. ун-т. Кропивницький : ЦНТУ, 2021. 307 с.
8. Мацюк Г. Р. Тезаурус як інструмент інформаційного забезпечення міждисциплінарних наукових досліджень : дис. ... канд. наук із соц. комунікацій: 27.00.03. Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Київ, 2020. 292 с.
9. Палеха Ю. І., Смоліков І. В., Геращенко М. В. Стандартизація в документально-інформаційній, бібліотечній, архівній та видавничій справі : навч. посіб. Київ : Ліра, 2021. 220 с.
10. Стандарти з бібліотечної справи і суміжних галузей (чинні станом на 1.07.2021). URL: http://www.nbuv.gov.ua/sites/default/files/basicpage_files/202107_basicpage_files_mat/perelik_standartiv-_2021.07.01.pdf.
11. ДСТУ 7448:2013 Інформація та документація. Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять : вид. офіц. Уведено вперше ; чинний від 2013—11—29. Київ : Мінекономрозвитку, 2014. 42 с.
12. Упровадження в практику роботи бібліотек освітньої галузі ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 "Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання" та ДСТУ ГОСТ 7.80:2007 "Бібліографічний запис. Заголовок. Загальні вимоги та правила складання" : практ. посіб. / НАПН України, держ. наук. пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського; [уклад.: І. Г. Лобановська, О. Г. Помчалова, І. С. Хибник; наук. ред. І. Г. Лобановська]. Київ, 2010. 95 с.

Iryna Berezanska,

PhD of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of Social Communications, Documentation and Information Activity Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

Oksana Pluzhnyk,

Dr of Educational Sciences, Associate Professor of the Department of Social Communications, Documentation and Information Activity Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

Denys Miroshnichenko,

PhD of Historical Sciences, Associate Professor Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

Standardization of the library and information sphere of Ukraine (2000s—2020s)

The article deals with the implementation of standards in the library and information sphere of national libraries. The international and national standards regulating the construction of information retrieval thesauri are highlighted. The essence of the concept of bibliographic record is revealed; the standardization of the use of the Universal Decimal Classification, which is used to systematize documents, search for information in libraries, publishing houses and information centers, is investigated. The factors that influence the effectiveness of standardization in the library and information sphere are outlined. The authors propose steps to improve the standardization process in the Ukrainian library and information sector, including updating national standards, staff development, introduction of new information technologies, and creation of an inclusive environment.

Keywords: *standardization; library and information sector; information-search thesaurus; bibliographic record; Universal Decimal Classification*

References

1. Dukhnovska N. H., & Blyzniuk A. S. [uporiad.]. (2006). *Bibliohrafichnyi opys dokumentiv : navch. posib. Zhytomyr.*
2. DSTU 3008:2015. *Informatsiia ta dokumentatsiia. Zvity u sferi nauky i tekhniky. Struktura ta pravyla oformliuvannia.* (2016). Kyiv: UkrNDNT.
3. DSTU 7093:2009. *Systema standartiv z informatsii, bibliotechnoi ta vydavnychoi spravy. Bibliohrafichnyi zapys. Skorochennia sliv i slovospoluk, podanykh inozemnyy yevropeiskymy movamy.* (2009). Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukrainy.
4. DSTU ISO 25964-1:2018. *Informatsiia ta dokumentatsiia. Tezaurusy ta sumisnist z inshymy slovnykamy. Ch. 1. Tezaurusy dlia informatsiinoho poshuku.* (2019). Available at: <http://uas.org.ua/ua/natsionalnyi-fondnormativnihdokumentiv/katalog-normativnih-dokumentiv-2/>.

5. DSTU ISO 25964-2:2018. *Informatsiia ta dokumentatsiia. Tezaurusy ta sumisnist z inshymy slovnykamy. Ch. 2. Vzaiemodiia z inshymy slovnykamy.* (2019). Available at: <http://uas.org.ua/ua/natsionalniy-fondnormativnih-dokumentiv/katalog-normativnih-dokumentiv-2/>.
6. DSTU HOST 7.80:2007. *Systema standartiv z informatsii, bibliotечноi ta vydavnychoi spravy. Bibliografichniy zapys. Zaholovok. Zahalni vymohy ta pravyla skladannia.* (2009). Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukrainy.
7. Kropivna A. V., Bondarenko H. S., & Kropivnyi V. M. (2021). *Standartyzatsiia : navch. posib.* Kropyvnytskyi: TsNTU.
8. Matsiuk H. R. (2020). *Tezaurus yak instrument informatsiinoho zabezpechennia mizhdystyplinarnykh naukovykh doslidzhen.* Abstract of Ph.D. dissertation. Ternopilskyi natsionalnyi tekhnichnyi universytet imeni Ivana Puliuia, Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. Kyiv.
9. Palekha Yu. I., Smolovyk I. V., & Herashchenko M. V. (2021). *Standartyzatsiia v dokumentalno-informatsiinii, bibliotечnii, arkhivnii ta vydavnychii spravi : navch. posib.* Kyiv: Lira.
10. *Standarty z bibliotечноi spravy i sumizhnykh haluzei* (chynni stanom na 1.07.2021 r.). Available at: http://www.nbu.gov.ua/sites/default/files/basicpage_files/202107_basicpage_files_mat/perelik_standartiv-_2021.07.01.pdf.
11. DSTU 7448:2013 *Informaciya ta dokumentaciya. Bibliotечно-informacijna diyalnist. Termini ta viznachennya ponyat.* (2014). Kyiv: Minekonomrozvitku.
12. Lobanovska I. H., Pomchalova O. H., & Khybnyk I. S. [uklad]. (2010). *Uprovadzhennia v praktyku roboty bibliotek osvitiianskoi haluzi DSTU HOST 7.1:2006 "Bibliografichniy zapys. Bibliografichniy opys. Zahalni vymohy ta pravyla skladannia" ta DSTU HOST 7.80: 2007 "Bibliografichniy zapys. Zaholovok. Zahalni vymohy ta pravyla skladannia" : prakt. posib.* Kyiv.

Надійшла до редакції 24 жовтня 2024 року

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 005.922.52:004.932]:271.2-788(477.411)](045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2025.1(342).16-23

Наталія Сенченко,
кандидатка історичних наук,
провідна наукова співробітниця
науково-дослідного відділу історії та археології
Національного заповідника "Києво-Печерська лавра",
e-mail: n_center@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-6058-7964>

Документальна спадщина Києво-Печерської лаври у цифровому просторі

У статті проаналізовано сучасні підходи до збереження документальної спадщини Києво-Печерської лаври в цифровому форматі, зокрема в контексті оцифрування архівних матеріалів і забезпечення їх доступності.

Розглянуто проблеми вибору технологій, зберігання та захисту інформації в умовах швидкої еволюції цифрових платформ. Визначено технічні вимоги та ключові аспекти оцифрування документів, зокрема процеси сканування, контролю якості та управління цифровими колекціями.

Особливу увагу приділено правовим аспектам, бюджетуванню, плануванню людських ресурсів і розробленню вебінтерфейсів, потрібних для ефективного збереження та доступу до документальної спадщини Києво-Печерської лаври.

Ключові слова: Києво-Печерська лавра; критерії оцифрування; цифрові платформи; управління колекціями; вебінтерфейси

Постановка проблеми. Швидкий розвиток інформаційних технологій актуалізує проблему збереження документальної спадщини Києво-Печерської лаври в цифровому форматі. Цифрові фонди поступово замінюють паперові документи в архівних, музейних, бібліотечних та інших установах, забезпечуючи надійний захист інформації та ширший доступ до неї. Еволюція цифрових технологій стимулює процеси розроблення нових методів збереження даних, оскільки швид-

кі зміни платформ, програмного забезпечення та апаратних засобів можуть спричинити втрату доступу до оцифрованих матеріалів через не-сумісність із новими системами.

Однією з основних проблем довготривалого зберігання цифрової інформації є не лише деградація якості носіїв, а й питання швидкої заміни пристроїв зберігання. Оскільки оцифровані документи використовують тривалий час, їх слід періодично переносити із застарілих носіїв

на нові, що іноді призводить до зміни структури даних чи втрати первинного вигляду та функціональності документів.

Сучасні інформаційні технології надають ширші можливості для компактного зберігання документальної спадщини та переведення її в зручний і доступний для користувачів цифровий формат. Останніми роками дедалі більше країн розробляють і реалізують проекти оцифрування документальної спадщини, створюючи репозиторії цифрових колекцій для збереження цінних документів та оперативного забезпечення потреб користувачів. Під впливом цифрової трансформації та розвитку інформаційних технологій інститути пам'яті, зокрема Києво-Печерська лавра, активно впроваджують новітні технології зберігання та організації доступу до фондів.

Формування цифрових колекцій документальної спадщини, накопичення цифрового контенту та створення електронних бібліотек (ЕБ) є пріоритетними напрямками діяльності у сфері збереження культурної спадщини. Забезпечення широкого доступу до фондів є ключовим елементом у довготривалому збереженні документів.

Аналіз досліджень і публікацій. Аспекти нормативно-правового регулювання процесу цифровізації українського архівного простору вивчали Д. Василенко, Л. Бутко [7]; європейський та український досвід використання цифрових технологій у сфері культури — О. Баркова, І. Кульчицький [8]. Працю А. Ковальчук присвячено особливостям оцифрування музейних фондів [9]. О. Шевченко та В. Спрінсян зосереджують увагу на проблематиці електронних документів у складі цифрової спадщини сучасного суспільства [10]. О. Рибачок досліджує міжнародні цифрові ресурси документальної спадщини архівів, бібліотек, музеїв [11].

Мета статті — проаналізувати особливості збереження документальної спадщини Києво-Печерської лаври в цифровому форматі, визначити основні критерії оцифрування, а також виклики, пов'язані із забезпеченням доступності цифрових колекцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оцифрування документальної спадщини Києво-Печерської лаври є важливим аспектом збереження національної пам'яті та ідентичності українського народу. Одним із вагомих кроків у цьому напрямі є проект "Документальна пам'ять Києво-Печерської лаври", покликаний стати значущою частиною національного інформаційного ресурсу. Проект передбачає створення електронної бібліотеки, яка міститиме оцифровані

архівні документи та інші важливі матеріали, що віддзеркалюють документальну спадщину Національного заповідника. У межах реалізації проекту слід розв'язати такі питання:

- визначити критерії відбору матеріалів для оцифрування та встановити черговість створення цифрових копій;

- спроектувати інформаційну систему ЕБ, вибрати відповідне апаратне й програмне забезпечення;

- визначити формати, в яких зберігатимуться та надаватимуться користувачам цифрові копії документів;

- розробити технології впровадження матеріалів репозитарію ЕБ у науковий, освітній та культурний обіг;

- забезпечити проведення всіх заходів відповідно до чинних стандартів і законодавства;

- організувати співпрацю з установами, що опікуються збереженням документальної спадщини [1, с. 8].

До появи проектів оцифрування документальної спадщини для відновлення та збереження друкованих видань в установах пам'яті найчастіше використовували метод фотокопіювання. Цей процес був трудомістким і потребував багато часу через етапи фотографування, проявлення та отримання зображень копій. Копії, виготовлені за цим методом, можуть відрізнятися за якістю, зберігати дефекти оригіналів і бути менш зручними у використанні. Крім того, вони вразливі до температурних коливань і вологості, що з часом призводить до погіршення їхніх властивостей. Важливо зазначити, що якість відображення інформації в документі під час фотокопіювання залежить від умов знімання, типу плівки, налаштувань камери та інших чинників.

Є й інші методи копіювання, зокрема ксерографія, що дає змогу отримувати велику кількість копій видання, однак їхня якість значно нижча в порівнянні з іншими способами, а термін служби коротший.

Основною метою оцифрування документів є:

- забезпечення віддаленого доступу до репозитаріїв цифрових колекцій архівів і бібліотек;

- можливість використання оцифрованих матеріалів і метаданих через онлайн-каталоги інших репозитаріїв;

- збереження записів, що зменшує зношування оригіналів, оцифрованих для доступу, які не будуть знищені чи вилучені;

- надання доступу до документів, які заборонено переглядати в оригінальному форматі;

— удосконалення оперативного обслуговування користувачів під час роботи з цифровими колекціями;

— сприяння публічному доступу громадськості до урядової інформації в інтернеті [6].

У Хартії про збереження цифрової спадщини, ухваленій ЮНЕСКО (UNESCO Charter on the Preservation of the Digital Heritage), зазначено: "Збереження цифрової спадщини є поки що незвіданою територією для більшості установ. Переймаючи на себе відповідальність у цій сфері, їм доведеться адаптувати організаційні структури й наново визначити завдання персоналу. Співпраця та обмін досвідом є важливими умовами уникнення помилок, а навчальні програми для персоналу повинні бути пріоритетом для всіх установ, що стоять перед цифровою проблемою" [4, с. 9].

Розвиток технологій оцифрування став ключовим етапом у збереженні культурної спадщини Києво-Печерської лаври. Оцифрування документів не лише захищає їх від фізичного руйнування, а й суттєво спрощує доступ до них для науковців, дослідників і широкої громадськості. Завдяки ефективному використанню цифрових технологій, матеріали можуть бути доступні на глобальному рівні через інтернет, що сприяє не лише збереженню, а й популяризації історії та культури Національного заповідника в усьому світі. Інтеграція цифрових технологій у повсякденну роботу Києво-Печерської лаври має на меті кілька основних завдань:

— збереження та відновлення інформації. Оцифровані документи можуть бути збережені в різних форматах (наприклад, PDF, TIFF, JPEG), що дає змогу досягати високої якості копій і захищати їх від фізичного руйнування;

— удосконалення доступу та обслуговування. За допомогою електронних архівів та бібліотек користувачі можуть отримати доступ до документів без потреби фізичного відвідування архіву або музею. Це особливо важливо в умовах обмеженого доступу до архівів через різні фактори безпеки;

— поліпшення організації зберігання матеріалів. Оцифровані документи можуть бути організовані в цифрові репозитарії, що забезпечує їх легкий пошук, класифікацію та автоматичне сортування за різними категоріями. Це дає змогу скоротити час на пошук потрібних документів і значно підвищити ефективність архівної роботи.

Розроблення чітких правил і підходів до збереження документів є ключовою фазою у процесі оцифрування, оскільки забезпечує

ефективне й надійне збереження цифрових копій документів на всіх етапах їх опрацювання та використання. Багато архівів і бібліотек у різних країнах розробляють власні проекти оцифрування, проте недостатній досвід їх планування є актуальною проблемою сьогодення. Важливо використовувати наявні позитивні здобутки й активно їх поширювати.

У документах Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ (IFLA) сформульовано вісім критеріїв, яких слід дотримуватися під час оцифрування: 1) відбір матеріалів; 2) технічні вимоги та реалізація; 3) правові аспекти; 4) бюджет; 5) планування людських ресурсів; 6) розроблення та обслуговування вебінтерфейсів; 7) збереження цифрового контенту; 8) управління проектами [2, с. 105—106]. Зазначені критерії допоможуть забезпечити якість та ефективність процесу оцифрування.

1. Відбір матеріалів є першим і найважливішим етапом у створенні архівів цифрових колекцій. Цей критерій дає змогу визначити, які документи або колекції підлягатимуть оцифруванню, зважаючи на їх потенційну цінність для користувачів.

Процес створення цифрових колекцій ЄБ регулює низка міжнародних нормативних документів. Серед них виокремимо міжнародний стандарт ISO 27730:2012, що визначає Міжнародний стандартний ідентифікатор колекцій. Важливими також є стандарти метаданих для опису об'єктів, як-от Metadata Object Description Schema (MODS) [5].

Створення віртуального комунікативного середовища надає можливість установам пам'яті шукати оптимальні методи управління цифровими колекціями, оцінювати внутрішні та зовнішні чинники, розробляти методичні й технічні рішення, змінювати ставлення до споживачів, долучатися до загальних мереж і забезпечувати доступ до документальної спадщини інших країн, використовуючи сучасні методи надання інформації й управління.

Останні наукові дослідження в галузі оцифрування видань свідчать, що безсистемна трансформація всіх матеріалів є недоцільною та практично неможливою, адже постає ризик повторення помилки, якої припускаються провідні закордонні бібліотеки, зокрема Бібліотека Конгресу США, намагаючись створити універсальний фонд світової літератури. На початку впровадження процесів оцифрування домінувала думка, що основною метою цієї діяльності є збереження документа, тому головними критеріями відбору були його фізичний стан, унікальність, світове чи

регіональне значення. Проте на основі досвіду реалізації нових проєктів ця позиція змінилася й наразі керівними є два пріоритети: збереження документів і забезпечення доступу до документальної спадщини та наукових знань.

Установи пам'яті, зважаючи на обмежені фінансові й людські ресурси, повинні ухвалювати зважені рішення під час оцифрування. Відбір матеріалів має ґрунтуватися на кількох важливих критеріях: значущості та унікальності документів, стані їх збереження, потребах користувачів. Цей вибірковий підхід дає змогу зосередити зусилля на об'єктах, що мають найбільшу культурну, історичну або наукову цінність, а також підпорядковані стратегічним цілям установи. Зрештою, такий підхід допомагає не лише оптимізувати використання ресурсів, а й забезпечити створення якісних цифрових колекцій, що відповідають вимогам суспільства та наукової спільноти.

Зміст документальної спадщини Києво-Печерської лаври зумовлює критерії відбору для оцифрування. Оцінювання цих потреб може бути складним процесом, оскільки статистичні дані використання фондів не завжди забезпечують його об'єктивність. Вартість оцифрування також є суттєвим чинником, тому важливо відбирати лише важливі матеріали. Хоча добір документів може базуватися на одному критерії, наприклад змісті, зазвичай їх оцінюють за кількома аспектами. Для документів Києво-Печерської лаври загальними критеріями відбору слугують унікальність, зміст, цінність, фізичний стан, час створення та інші чинники.

Під час визначення критеріїв змісту та цінності матеріалів для оцифрування й формування колекцій оцифрованих документів було проведено дослідження наукової та спеціальної літератури, що обґрунтовує концепцію історизму розвитку Києво-Печерської лаври. У процесі дослідження виявлено зв'язки концепції з різними науковими дисциплінами, зокрема з історією культури, релігії, літератури, мови та частково економікою. Аналіз бібліографічних видань і принципів їх створення сприяв глибшому розумінню специфіки опублікованої спадщини монастиря.

Документальна спадщина Києво-Печерської лаври є різноманітною та формувалася в умовах складних історичних періодів. На її розвиток істотно впливали культурне середовище, політичні, соціальні, економічні й релігійні умови. Час створення документів є головним критерієм, оскільки відбиває етапи розвитку писемності, друку, наукових знань, формування традицій.

Значні втрати документальної спадщини не обмежуються лише часовими аспектами, а виникають також унаслідок війн та окупацій.

Фізичний стан документів — це обов'язковий критерій, оскільки є реальна загроза втрати частини документальної спадщини. Перевірка фізичного стану документів — важливий етап, який передбачає виявлення матеріалів із недостатньою контрастністю або текстів, що згасають. Особливу увагу слід приділяти матеріалам, які потребують реставраційних або консерваційно-профілактичних процедур. Тільки ті документи, що вимагають відновлення, відправляють на реставрацію, а відтак здійснюють їх оцифрування. Підготовка до цього процесу має відбуватися відповідно до основних принципів реставрації, що унеможливають будь-які зміни, здатні спотворити оригінальний вигляд чи зміст документів.

Оригінали не надають для оцифрування:

— якщо документи не пройшли науково-технічного опрацювання (оцифрування здійснюють лише після завершення цього процесу);

— під час перевірки їх наявності та фізичного стану;

— під час проведення ремонтних робіт в архівосховищах чи масового переміщення документів;

— у ситуаціях надзвичайного характеру, спричинених природними або техногенними чинниками.

Архівні установи, музеї та бібліотеки світу стикаються з проблемою зберігання документів XIX ст., оскільки їх друкували на кислотному папері обмеженого терміну придатності.

Експертним комісіям, які відбирають матеріали установ пам'яті для оцифрування, слід переконатися, що кожне ухвалене рішення ґрунтується на ретельному аналізі фінансових витрат і переваг для користувачів та установи. Організаціям, що планують оцифрування, доцільно використовувати досвід інших установ, аналізуючи їхні досягнення та помилки. Члени експертної комісії повинні мати фахові знання з архівознавства та посідати ключові позиції у процесі ухвалення рішень. Відбір матеріалів для цифрових колекцій потрібно здійснювати з метою забезпечення доступу до рідкісних і цінних оригіналів, які зазвичай недоступні широкому колу дослідників. Це завдання свідчить про важливість систематичного підходу до організації та класифікації документів. Наприклад, розподіл документів Національного архівного фонду (НАФ) за рівнем складності та особливостями оцифрування має таку градацію:

— документи першої категорії складності характеризуються м'якими або розірваними частинами. Процес їх оцифрування передбачає вибір екрана та його розташування під документом, вирівнювання зім'ятих аркушів, викладання частин розірваних документів. За потреби може знадобитися витягнення матеріалу з апарата;

— до другої категорії складності належать великоформатні матеріали, які перевищують межі зони оцифрування. Для їх трансформації розробляють схему сканування, що передбачає візуальне розділення документа на фрагменти з урахуванням перекриття. Сканування проводять відповідно до цієї схеми з можливими проміжними витягненнями документа з апарата. Участь допоміжних працівників може бути необхідною для утримання великих матеріалів;

— третю категорію складності становлять сувійні документи та матеріали, які важать понад сім кілограмів. Їх оцифрування потребує залучення допоміжних працівників для розмотування рулонів і переміщення важких аркушів;

— до четвертої категорії складності належать старі або пересушені документи, виготовлені з кальки чи цигаркового паперу, а також старі газети. Для їх оцифрування потрібно вибирати екрани з урахуванням розмірів і стану документів, дотримуючись заходів безпеки під час розташування;

— п'яту категорію складності становлять документи зі згинами. Оцифрування вимагає вибору екранів, розгортання документів зі згинами та їх складання після завершення процесу сканування;

— шосту категорію формують односторонні або двосторонні документи, які відрізняються за розміром. Для їх оцифрування необхідно вибирати екрани відповідно до якості, форми та розміру матеріалів;

— до сьомої категорії належать односторонні або двосторонні документи одного розміру. Процес оцифрування таких матеріалів передбачає вибір екранів, що відповідають вимогам до якості документа;

— восьму категорію складності становлять односторонні документи на основі однакових характеристик. Для їх оцифрування вибирають відповідні екрани, і цей процес не вимагає додаткових корекцій [3, п. 1.4].

2. Технічні вимоги та реалізація. Технічні вимоги до створення цифрових колекцій Києво-Печерської лаври охоплюють три основні елементи: сканування документів, контроль якості та ефективне управління цифровою колекцією.

Вибір атрибутів документів, що підлягають оцифруванню, є критичним, оскільки кожен документ має унікальні властивості, що визначають його відбір для цифровізації. Важливими параметрами є роздільна здатність, бітова глибина, а також вибір способу стиснення зображень, які повинні бути ретельно обгрунтованими для забезпечення високої якості цифрових копій.

Якість оцифрованих зображень залежить від характеристик і налаштувань обладнання. Документи Києво-Печерської лаври мають різну складність через фізичний стан, формат, рівень деталізації та специфіку змісту, що потребує застосування різних технічних засобів для оцифрування. Для забезпечення максимальної точності та чіткості зображень слід використовувати сучасні технології, здатні зберігати важливі деталі документів незалежно від їх типу чи стану. Такий підхід сприяє ефективному збереженню архівних матеріалів та їх доступності для наукових досліджень і широкого використання.

Успішне виконання проекту оцифрування документів Києво-Печерської лаври залежить від дотримання високих стандартів якості. Це завдання передбачає контроль за процесом оцифрування, регулярний моніторинг матеріалів, дотримання встановлених рекомендацій і стандартів, що стосуються точності зображень та збереження текстової й графічної інформації. Такий підхід забезпечує довготривале збереження документальної спадщини у цифровому форматі [3, п. 1.5].

3. Правові аспекти оцифрування документів Києво-Печерської лаври потребують особливої уваги до забезпечення автентичності створених цифрових зображень, особливо коли їх використовують для заміни оригінальних матеріалів. Враховуючи історичну та культурну значущість документальної спадщини монастиря, важливо забезпечити їх юридичну цілісність і відповідність правовим нормам. Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ виділяє чотири ключові правові категорії: авторське право, автентичність, управління інтелектуальною власністю та обов'язкові кодекси. Вибір матеріалів Києво-Печерської лаври для оцифрування має ґрунтуватися на чіткому розумінні прав власності й авторських прав, оскільки дає змогу уникнути юридичних суперечок і непорозумінь.

Авторське право є важливим аспектом, який потребує ґрунтовного аналізу, оскільки фізичне володіння матеріалом не завжди надає право на його відтворення. Поширено помилкове припу-

щення, що право на відтворення матеріалів автоматично належить тим, хто володіє фізичними копіями. Водночас інституції мають усвідомити, що права на об'єкти не передаються разом з об'єктами.

Швидкий розвиток технологій створює додаткові виклики для правового поля, оскільки процеси цифровізації часто випереджають чинні законодавчі норми. Використання інтернету й цифрових технологій також відкриває нові горизонти доступу до матеріалів, але водночас потребує оновлення правових стандартів для належного захисту цифрових колекцій. Для захисту авторських прав на цифрові матеріали Києво-Печерської лаври установи мають публікувати на своїх вебсайтах відомості про законність прав на відтворення, а також надавати чіткі інструкції щодо умов отримання дозволів на використання оцифрованих документів. Ці заходи допомагають уникнути порушень і забезпечити належне управління інтелектуальною власністю в межах культурної та релігійної спадщини монастиря.

4. Бюджет. Ефективне використання бюджету є критично важливим аспектом під час створення цифрових колекцій документальної спадщини Києво-Печерської лаври. Оцифровування є ресурсозатратним процесом, що вимагає значних фінансових вкладень для забезпечення належної якості та безпеки оцифрованих матеріалів. Основні витрати охоплюють формування та навчання кваліфікованого персоналу, управління цифровими колекціями, а також витрати на експлуатацію та технічне обслуговування системи.

У бюджеті слід враховувати видатки на підготовку матеріалів до оцифровування, зокрема обробку та збереження в належному стані перед цифровою трансформацією. Ці процеси охоплюють фізичну підготовку документів, усунення пошкоджень, реставрацію чи стабілізацію для забезпечення належного процесу оцифровування. Також слід передбачити витрати на формування метаданих, створення каталогів і баз даних, а також на управління даними після їх оцифрування для забезпечення доступу та збереження інформації.

Велика частина бюджету в проектах оцифрування може бути спрямована на навчання персоналу й забезпечення додаткових ресурсів, що є необхідним для успішної реалізації усіх етапів на високому рівні. Витрати на навчання є важливим елементом, оскільки наявність кваліфікованих фахівців є запорукою якісної роботи з оцифрованими документами.

Значні бюджетні асигнування повинні бути спрямовані на проведення досліджень для визначення доцільності оцифровування документів, пріоритетів у формуванні цифрових колекцій та безпосереднє здійснення процесу оцифровування. Це надасть можливість розробити стратегію, яка відповідатиме вимогам збереження культурної спадщини Києво-Печерської лаври та забезпечить доступ до її цінних документів.

5. Планування людських ресурсів. Ефективне управління персоналом архівних, музейних і бібліотечних установ є важливим аспектом організації процесу оцифровування. Згідно з рекомендаціями IFLA, наукові установи мають готувати нових спеціалістів, які здатні використовувати сучасні інформаційні технології та набули професійних навичок для адекватного реагування на цифрові зміни. Важливими напрямками є управління змінами, розвиток кадрового потенціалу та соціальна відповідальність. Оцифровування не лише збільшує цінність інформаційних ресурсів, а й сприяє оновленню традиційних інституцій, дозволяючи зберігати та передавати культурну спадщину через сучасні цифрові платформи.

6. Розроблення та обслуговування вебінтерфейсів. Розроблення та обслуговування вебінтерфейсів для документальної спадщини Києво-Печерської лаври є невіддільною частиною процесу оцифровування та збереження архівних матеріалів монастиря. Використання сучасних інформаційних технологій відкриває унікальні можливості для інтерактивного представлення документальних колекцій, що значно розширює доступ до важливих архівів і сприяє їх широкому використанню. Ключовим завданням є формування висококваліфікованої команди, здатної реалізувати повний функціонал вебресурсів, охоплюючи створення інтуїтивно зрозумілого інтерфейсу для зручного доступу до оцифрованих матеріалів та інтерактивних документів. Управління вебконтентом потребує постійної актуалізації інформації про Києво-Печерську лавру, моніторингу та підтримки функціональності сайтів, а також забезпечення відповідності вимогам доступності й зручності для користувачів. Окремою проблемою є розроблення ефективної системи індексації зображень та документів, яка дасть змогу здійснювати швидкий і точний пошук серед оцифрованих матеріалів, забезпечуючи їх оперативне й зручне використання.

7. Збереження цифрового контенту. Збереження цифрового контенту є критично важливим

для забезпечення подальшого використання документальної спадщини Києво-Печерської лаври. Однією з основних проблем є гарантування довговічності цифрової інформації, що потребує розроблення відповідної політики збереження на етапі створення цифрових копій, дотримання міжнародних стандартів і забезпечення надійних цифрових сховищ. Для Києво-Печерської лаври важливим є не лише збереження фізичних артефактів, а й гарантування цілісності та доступності їх інформаційного змісту в цифровому форматі. Це потребує регулярних перевірок й оновлень технологій зберігання, оскільки швидкі зміни в цифрових технологіях можуть поставити під загрозу збереження даних. Важливо пам'ятати, що цифрові формати потребують постійного контролю, на відміну від аналогових носіїв, які можуть залишатися недоторканими протягом тривалого часу.

Регулярну перевірку наявності та фізичного стану цифрових копій, які зберігаються на зовнішніх носіях, слід здійснювати кожні три роки, що надасть можливість забезпечити їх довговічність. Крім того, потрібно перевіряти можливість зчитування даних після кожного використання носіїв. Процес перевірки охоплює кілька етапів: перевірка наявності цифрових копій; перевірка відповідності записаних даних даним, зафіксованим в облікових документах; оцінювання фізичного стану носія; перевірка можливості зчитування інформації за допомогою спеціального програмного забезпечення. Така система перевірок допоможе гарантувати надійність і безпеку цифрових колекцій Києво-Печерської лаври в майбутньому [3, п. 4.6].

Для захисту онлайн-ресурсів можуть бути застосовані короткострокові рішення, зокрема надання доступу до зображень з низькою роздільною здатністю, що дає змогу зберегти якість оригіналів, використання систем управління доступом для обмеження несанкціонованого доступу та шифрування даних, що гарантує захист інформації навіть у разі її перехоплення.

8. Управління проектами. Для ефективної реалізації проекту з оцифрування документальної спадщини Києво-Печерської лаври кожен експерт повинен мати чіткий план, у якому визначено його конкретні дії. План має містити вступну частину, в якій визначено мету оцифрування, бачення майбутніх цифрових колекцій, оцінку потреб і вимог, заплановані дії, показники ефективності, інформацію про відповідальних осіб та часові межі кожного етапу. Одним із важливих аспектів є розроблення бюджету проекту, який має враховувати витрати на матеріали, обладнання, транспортування, обслуговування й адміністративні витрати, що забезпечать належну підтримку процесу оцифрування. Керівник проекту має контролювати всі етапи реалізації, забезпечуючи координацію між учасниками та оперативне вирішення можливих проблем. Проект вимагає ретельного управління робочими процесами, постійного контролю якості та створення ефективної системи моніторингу, що допомагає відстежувати виконання плану та вчасно коригувати стратегії, враховуючи особливості цифровізації документальної спадщини Києво-Печерської лаври.

Висновки. Оцифрування документальної спадщини Києво-Печерської лаври є ключовим завданням для збереження історичних матеріалів і забезпечення їх доступності через цифрові платформи. Цей процес дає змогу захистити документи від фізичного руйнування й спростити доступ до них для науковців та громадськості. Однак для ефективної реалізації проекту з оцифрування важливі не лише технічні, а й правові, фінансові та організаційні аспекти. Успішне впровадження цифрових технологій потребує якісного сканування, управління цифровими колекціями, забезпечення їх автентичності та правового захисту, а також значних фінансових і кадрових ресурсів. Врахування норм міжнародних стандартів і постійний моніторинг якості гарантуватимуть довгострокове збереження та доступність документальної спадщини монастиря.

Список бібліографічних посилань

1. Коханівський О. Мультимедійні технології відновлення друкованих видань в електронному виді : навч. посіб. Київ : НТУУ "КПІ", 2015. 154 с.
2. Лобузін І. В. Оцифрування історико-культурної спадщини: технологія та управління. *Ресстрація, зберігання і обробка даних*. 2012. Т. 14. № 3. С. 104—114.
3. Про затвердження та впровадження методичних рекомендацій "Цифровий фонд користування документами Національного архівного фонду: створення, зберігання, облік та доступ до нього" : Наказ Державної архівної служби України від 16.04.2019 № 36. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/501105_682409 (дата звернення: 29.10.2024)
4. Сенченко М. До проблеми збереження цифрової спадщини. *Хартія ЮНЕСКО про збереження цифрової спадщини. Вісник Книжкової палати*. 2022. № 12. С. 3—9.

5. Metadata Object Description Schema (MODS). 2022. URL: <https://www.loc.gov/standards/mods/mods-overview.html> (дата звернення: 29.10.2024).
6. UNESCO Charter on the Preservation of the Digital Heritage. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000229034> (дата звернення: 18.10.2024).
7. Василенко Д. П., Бутко Л. В. Нормативно-правове регулювання процесу цифровізації українського архівного простору. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2021. № 60. С. 79—88.
8. Баркова О., Кульчицький І. Європейський та український досвід використання цифрових технологій у сфері культури. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*. 2019. Т. 2. № 2. С. 193—223.
9. Ковальчук А. О. Оцифрування музейних фондів для внутрішнього використання. Організаційно-правові аспекти : методичні рекомендації. Київ : Національний музей історії Києва, 2019. 13 с.
10. Шевченко О. В., Спрінсян В. Електронні документи в складі цифрової спадщини сучасного суспільства. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2022. № 3. С. 54.
11. Рыбачок О. М. Міжнародні цифрові ресурси документальної спадщини архівів, бібліотек, музеїв: створення, стратегії розвитку (80-ті роки ХХ — 10-ті роки ХХІ ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 27.00.02 / Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського НАН України. Київ : НБУВ, 2018. 242 с.

Natalia Senchenko,
PhD of Historical Sciences,
Leading Researcher of the Research Department
of History and Archaeology,
National Preserve "Kyiv-Pechersk Lavra"

Documentary heritage of Kyiv-Pechersk Lavra in digital space

The article analyzes modern approaches to preserving the documentary heritage of the Kyiv-Pechersk Lavra in digital format, particularly in the context of digitizing archival materials and ensuring their accessibility. The problems of choosing technologies, storing and protecting information in the conditions of rapid evolution of digital platforms are considered.

The technical requirements and key aspects of document digitization are separately defined, in particular, the processes of scanning, quality control and management of digital collections. Special attention is paid to legal aspects, budgeting, human resources planning and the development of web interfaces necessary for effective preservation and access to the documentary heritage of the Kyiv-Pechersk Lavra.

Keywords: Kyiv-Pechersk Lavra; digitization criteria; digital platforms; collection management; web interfaces

References

1. Kokhanivskiy O. (2015). *Multymediini tehnolohii vidnovlennia drukovanykh vydan v elektronnomu vydi : navch. posib*. Kyiv: NTUU "KPI".
2. Lobuzin I. V. (2012). Otsyfruvannia istoryko-kulturnoi spadshchyny: tekhnolohiia ta upravlinnia. *Reiestratsiia, zberihannia i obrobka danykh*, 14 (3), pp. 104—114.
3. *Pro zatverdzhennia ta vprovadzhennia metodychnykh rekomendatsii "Tsyfrovyi fond korystuvannia dokumentamy Natsionalnoho arkhivnoho fondu: stvorennia, zberihannia, oblik ta dostup do noho"* : Nakaz Derzhavnoi arkhivnoi sluzhby Ukrainy vid 16.04.2019 № 36. (2019). Available at: https://zakononline.com.ua/documents/show/501105_682409.
4. Senchenko M. (2022). Do problemy zberezhenia tsyfrovoi spadshchyny. *Khartiia YuNESKO pro zberezhenia tsyfrovoi spadshchyny*. *Visnyk Knyzhkovoї palaty*, 12, pp. 3—9.
5. *Metadata Object Description Schema (MODS)*. (2022). Available at: <https://www.loc.gov/standards/mods/mods-overview.html>.
6. *UNESCO Charter on the Preservation of the Digital Heritage*. (n. d.). Available at: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000229034>.
7. Vasilenko D. P., & Butko L. V. (2021). Normatyvno-pravove rehuliuвання protsesu tsyvrovizatsii ukrainskoho arkhivnoho prostoru. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury*, 60, pp. 79—88.
8. Barkova O., & Kulchytskyi I. (2019). Yevropeyskyi ta ukrainskyi dosvid vykorystannia tsyfrovykh tekhnolohii u sferi kultury. *Tsyfrova platforma: informatsiini tekhnolohii v sotsiokulturnii sferi*, 2 (2), pp. 193—223.
9. Kovalchuk A. O. (2019). *Otsyfruvuvannia muzeinykh fondiv dlia vnutrishnoho vykorystannia. Orhanizatsiino-pravovi aspekty : metodychni rekomendatsii*. Kyiv: Natsionalnyi muzei istorii Kyieva.
10. Shevchenko O. V., & Sprinsian V. (2022). Elektronni dokumenty v skladi tsyfrovoi spadshchyny suchasnoho suspilstva. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 3, pp. 54.
11. Rybachok O. M. (2018). *Mizhnarodni tsyvrovi resursy dokumentalnoi spadshchyny arkhiviv, bibliotek, muzeiv: stvorennia, stratehii rozvytku (80-ti roky XX — 10-ti roky XXI st.)*. Abstract of Ph.D. dissertation. Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho NAN Ukrainy.

Надійшла до редакції 6 січня 2024 року

УДК 316.7:[659:004.773.8](477)(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2025.1(342).24-33

Ірина Недошитко,
кандидатка історичних наук, доцентка,
завідувачка кафедри інформаційної
та соціокультурної діяльності
Західноукраїнського національного університету,
e-mail: i.nedoshytko@wuni.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-9233-7169>

Соціокультурні виміри рекламно-інформаційної діяльності

Мета статті. У дослідженні проаналізовано рекламно-інформаційну діяльність як невіддільний сегмент сучасної культури. **Методологія дослідження** полягає в застосуванні методів аналізу, синтезу, порівняння й узагальнення. За допомогою теоретичних методів осмислено концептуальні засади проблематики, а описовий метод використано для характеристики емпіричного матеріалу. **Наукова новизна дослідження** полягає в тому, що визначено основні тенденції й виклики рекламно-інформаційної діяльності як феномену сучасної культури в умовах інформаційного суспільства; соціальні платформи "Інстаграм", "ТікТок", "Фейсбук" та "Ютуб" розглянуто як важливі інструменти репрезентації й промоції культурної самобутності українців в епоху цифрових технологій. **Висновки.** Доведено, що феномен рекламно-інформаційної діяльності в контексті сучасної культури є багатограним і неоднозначним явищем. Швидкий розвиток цифрових технологій вплинув на те, що реклама й інформація стали ключовими детермінантами культуротворчих процесів. Сьогодні рекламно-інформаційна сфера є феноменом сучасної культури інформаційного суспільства, що має тісний зв'язок із культурними процесами, трансформується під їх впливом і водночас активно впливає на створення нових культурних кодів, цінностей і трендів.

Ключові слова: інформаційне суспільство; рекламно-інформаційна діяльність; культура, цифрові технології; соціальні мережі

Постановка проблеми. У добу стрімкого розвитку й поширення цифрових технологій та інтернету, що зумовило зміну парадигми комунікації й надало нові можливості для обміну інформацією та формування громадської думки, рекламно-інформаційна діяльність набула особливого значення й масштабів.

Сучасна культура перебуває під потужним впливом реклами й інформаційних потоків, що позначається на суспільних цінностях, моделях поведінки та уподобаннях споживачів. Творці реклами активно використовують культурні коди, символи, традиції та зразки поведінки, транслюючи їх різноманітними каналами комунікації. Візуальні образи, гасла, музичний супровід та інші елементи рекламних повідомлень містять певний культурний сенс й ідеологічні настанови.

Феномен рекламно-інформаційної діяльності набув глобального масштабу, долаючи культурні та географічні кордони. Водночас локальні культурні традиції впливають на сприйняття та інтерпретацію рекламних повідомлень, формуючи унікальне середовище сучасної культури.

Актуальність дослідження феномену рекламно-інформаційної діяльності в контексті культурних трансформацій зумовлена потребою осмислення ролі й значення цього явища в сучасному світі. Теоретичний аналіз окресленої проблематики дасть змогу глибше зрозуміти закономірності розвитку

рекламного дискурсу, виявити тенденції та виклики, що постають перед суспільством в епоху інформаційної революції.

Аналіз досліджень і публікацій. Українські науковці В. Березенко, А. Бойко, А. Лященко, Л. Хавкіна, Я. Яненко та інші досліджують окремі аспекти феномену реклами крізь призму соціокультурних функцій.

Рекламі як формі масової комунікації присвячено статтю О. Семененко [1]. Особливості рекламно-інформаційної діяльності під час війни проаналізовано в дослідженнях О. Котубей-Геруцької [2], Т. Грицик [9], В. Дедікової та С. Болілої [12]. Можливості реклами як інструменту просування товарів в інтернеті з'ясовували К. Семененко, Н. Скригун, І. Кириленко [14], А. Грабовський [15]. Проблеми використання гендерних стереотипів і сексуальних образів у рекламі розглянуто у праці О. Бучинської [6].

Мета статті — проаналізувати рекламно-інформаційну діяльність як невіддільний складник сучасної культури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реклама відіграє важливу роль у формуванні та поширенні культурних норм і цінностей у суспільстві, що виходить далеко за межі інформування про товари та послуги. Вона здатна віддзеркалювати національно-культурні стереотипи та уявлення, активно створювати нові ідеали

та стандарти життя. Авторка пропонованої статті обстоює позицію, що реклама "є не лише економічним, але і культурним інструментом, що впливає на наші споживчі звички, переконання, стереотипи та соціокультурні цінності" [1, с. 79].

Реклама сприяє взаєморозумінню між різними культурами. Рекламні кампанії, що репрезентують різноманітність культур, етнічних груп та ідентичностей у позитивному й інклюзивному ключі, допомагають зруйнувати бар'єри та попередження, сприяють толерантності у прийнятті культурних відмінностей.

Багатонаціональні бренди використовують рекламу для акцентування на своїй глобальній присутності та демонстрації поваги до різних культур, на які вони орієнтуються, що має вагоме значення для міжкультурної інтеграції та взаєморозуміння.

Реклама часто схильна експлуатувати та посилювати наявні шаблони сприйняття певних культур чи націй. Наприклад, використання стереотипних зображень, гіперболізованих характеристик чи карикатур під час рекламування товарів і послуг може вплинути на формування упереджених чи негативних уявлень.

Використання теми війни та патріотизму в рекламі також потребує обережного й тактового підходу. Є певна межа між належним висловленням підтримки й поваги та некоректним чи образливим використанням чутливої тематики для самопіару або збільшення обсягів продажу.

Важливими моментами, які потрібно врахувати, є релевантність воєнної тематики продукту, збалансованість емоційного складника та поваги, чітке пояснення добродійної мети, узгодженість із загальним позиціонуванням бренду, а також розуміння емоційної травми, яку війна завдає багатьом українцям. Зокрема, яскравим прикладом невдалого маркетингу стала реклама нового сорту пива "Герої не вмирають" від Varvar Brewery. Наймінг викликав обурення серед користувачів соцмереж і медіа, попри шляхетну мету розробників зібрати кошти для сімей загиблих. Цей випадок продемонстрував, що, попри найкращі наміри, недооцінювання можливих ризиків і неправильна комунікація можуть спричинити соціальний конфлікт і завдати компанії матеріальних збитків [2].

У Законі України "Про рекламу" наведено основні принципи забезпечення етичності та відповідальності у сфері рекламної діяльності, а саме: "...законність, точність, достовірність, використання форм та засобів, які не завдають споживачеві реклами шкоди".

Рекламні матеріали не повинні підривати довіру населення до рекламної галузі, а рекламодавці мають дотримуватися принципів сумлінної конкуренції, уникаючи некоректних порівнянь чи наклепів на інших учасників ринку.

На законодавчому рівні заборонено розміщати в рекламі інформацію або візуальні елементи, які порушують загальноприйняті норми етики, гуманності, моралі, а також ті, що суперечать правилам пристойності. Окрему увагу приділено захисту інтересів дитячої аудиторії: реклама має враховувати підвищену чутливість малечі й не чинити негативного впливу на її розвиток і світогляд [3].

Дотримання цих принципів покликане гарантувати високі етичні стандарти в рекламному просторі, належний захист прав споживачів, зокрема дітей, від потенційно шкідливого контенту, а також сприяти формуванню атмосфери довіри до реклами в суспільстві.

Використання в рекламі символіки різних культур та етнічних груп є важливим інструментом для створення асоціативних зв'язків і підвищення впізнаваності бренду. Однак застосування культурної символіки потребує особливої обережності, оскільки може як руйнувати, так і посилювати стереотипи й уявлення про ці групи в суспільстві.

Семіотика (наука про знаки та символи) відіграє основну роль у рекламі, адже дає змогу ефективно транслювати повідомлення бренду через використання візуальних і вербальних символів. Проте необачне застосування символіки може завдати шкоди репутації компанії.

Вдало дібрані логотипи, назви, кольорні схеми, гасла й інші елементи ідентичності бренду здатні викликати потрібні асоціації та емоції у споживачів. Водночас маркетологи мають враховувати культурний і психологічний контекст для різних цільових аудиторій, оскільки одні й ті самі знаки можна трактувати по-різному [4]. Ретельне тестування символіки щодо наявності можливих стереотипів, упереджень чи двозначних трактувань є вкрай необхідним для уникнення негативних наслідків використання культурних елементів у рекламі.

Візуальні символи, гасла та персонажі, які застосовують у рекламі, можуть перерости звичайні маркетингові інструменти й стати культурними маркерами, що формують ідентичність націй і держав. Логотипи провідних національних компаній часто асоціюються з певними рисами та досягненнями країни походження. Наприклад, логотип Apple — проста, але виразна форма яблука — уособлює інноваційність, креа-

тивність та прагнення до створення нового. Історія еволюції логотипа від складних початкових варіантів до сучасного мінімалізму демонструє, як символіка може віддзеркалювати ключові цінності компанії [5].

Отже, вдалі рекламні заходи здатні посилювати позитивне культурне сприйняття держави у світі через створення асоціативних зв'язків з її досягненнями, традиціями та цінностями. Водночас неправильне застосування культурних символів і образів може зашкодити національному іміджу.

Цікавими є розмірковування О. Бучинської, очільниці Київського регіонального представництва Індустріального гендерного комітету з реклами, доцентки Київського національного економічного університету, над питанням неналежного використання гендерних стереотипів і сексуальних образів у рекламній індустрії. Авторка критикує поширену практику використання привабливих жіночих тіл для просування товарів, не пов'язаних із сексуальністю. Такий підхід створює асоціацію між продуктом і жіночою сексуальністю, а також несприятливо апелює до ідеї "придбання" жінки разом із товаром [6, с. 37—41]. Зображення жінок у спосіб, що применшує гідність та об'єктивізує їх, розцінюють як вияв дискримінації за ознакою статусу й порушення принципів гендерної рівності.

Протистояти сексистським виявам, гендерним стереотипам та упередженому зображенню жінок в українських медіа й політичній сфері покликана кампанія "Повага". Ініціативу реалізовано у форматі однойменного інтернет-порталу, котрий підтримує ГО "Інститут розвитку регіональної преси" за фінансової допомоги уряду Швеції. Основний фокус кампанії — відстеження та публічне розголошення випадків сексизму в українських медіа та на політичному рівні.

Матеріали сайту закликають до досягнення суміжних цілей: викорінення дискримінації, мізогінії та гендерних стереотипів; адаптація гендерно чутливих медійних стандартів до відповідного законодавства; популяризація історії успіху жінок; адвокація Стамбульської конвенції; утвердження гендерної рівності й толерантності до ЛГБТК+; протидія антигендерним рухам і рухам проти рівноправ'я; відсіч гендерно зумовленому насильству та насильству щодо політикині і громадських активісток [7].

Отже, кампанія "Повага" є важливою громадською ініціативою, спрямованою на подолання укоріненних в українському суспільстві гендерних упереджень і дискримінаційних практик через публічний розголос проблемних виступів, підвищення обізнаності громадськості та просу-

вання ідей гендерної рівності й поваги до жінок у різних сферах публічного дискурсу: медіа, політиці, законодавстві тощо. Ця багатовекторна діяльність має на меті сформувати в Україні інклюзивний і неупереджений інформаційний простір, вільний від сексизму й гендерних стереотипів.

Водночас, попри певний прогрес, провідні бренди можуть знову опинитися під вогнем критики за використання сексистських образів і застарілих гендерних стереотипів. О. Бучинська стверджує, що сексизм є шкідливим явищем для суспільства, і закликає відмовитися від такої практики задля досягнення більш збалансованого та реалістичного зображення жінок і чоловіків у рекламі [6, с. 37—41].

Європейський парламент також активно виступає проти упереджених гендерних стереотипів та сексизму в рекламі й медіа. У 2008 р. шляхом голосування було схвалено програму, що закликає країни Євросоюзу запроваджувати юридичні норми для заборони сексистського зображення жінок і чоловіків у рекламних матеріалах, відеограмах, телевізійному контенті та інших медіа, відмовитися від використання застарілих гендерних кліше. У програмі також наголошено, що реклама та медіа не лише віддзеркалюють культурні процеси, а значною мірою їх формують, тому невдало використані гендерні стереотипи нівелюють індивідуальність людей і спонукають їх виконувати нав'язані штучні ролі, часто неприйнятні для обох статей [8].

Сучасна реклама, як зазначалося, виходить за межі безпосереднього просування товарів і послуг та відбиває актуальні події й сучасні реалії, впливаючи на різні аспекти культурного життя. По-перше, реклама здатна формувати та просувати певні цінності, емоційно резонуючи з аудиторією. Наприклад, українські рекламні кампанії воєнного часу наголошують на таких цінностях, як патріотизм, свобода, мужність та єдність нації. По-друге, креативні рекламні продукти можуть змінювати суспільні наративи й дискурси. Українська реклама руйнує стереотипи, демонструє силу та стійкість нашого народу на протипагу російській пропаганді.

Вдалі рекламні проекти стають культурними артефактами, що зберігають пам'ять про важливі події та періоди в історії нації, передаючи цінний досвід наступним поколінням.

Вагома роль реклами полягає у сприянні міжкультурному діалогу. Як уособлення культурної ідентичності нації реклама допомагає різним народам зрозуміти один одного. Зокрема, українська реклама воєнного часу розповідає світові про

нашу боротьбу, прагнення свободи, а також про національні цінності. Торкаючись гострих тем, реклама може стати каталізатором позитивних суспільних зрушень і перетворень, здатна викликати рефлексію й мотивувати людей до дій і змін.

Прикладом, що ілюструє роль реклами у формуванні культурного іміджу країни та поширенні певних цінностей на глобальному рівні, є міжнародна рекламна кампанія "Сміливість", яку розробила креативна агенція Vanda спільно з Міністерством цифрової трансформації України. Білборди проекту прикрашають міста України, США та Європи.

Кампанія мала на меті підтримати дух нескореності серед українців і продемонструвати цю рису національного характеру світовій спільноті. Сміливість стала ключовим посланням і своєрідним брендом України, символічно репрезентованим національним гербом — тризубом. Вона демонструє світу безпрецедентну мужність і стійкість нашого народу в протистоянні російській агресії [9; 10] (фото 1).

Цей проєкт доводить, що креативна реклама може стати культурною подією, сприяти зміцненню національної ідентичності, популяризації на міжнародній арені цінностей країни в особливо важливий історичний період.

Рекламна діяльність та мода також відіграють вагомую роль у формуванні культурної ідентичності та репрезентації національних цінностей у сучасному світі. Особливо гостро це виявляється в умовах воєнного конфлікту, з яким нині зіткнулась Україна. У цей важкий період рекламна індустрія та сфера моди перетворилися на потужні інструменти демонстрації незламного духу українського народу, його креативності та відданості ідеалам свободи.

Фото 1. Білборд рекламної кампанії "Сміливість"

Талановиті українські дизайнери та маркетологи створюють унікальні рекламні кампанії й колекції одягу, які не лише репрезентують нашу державу на міжнародній арені, а й підтримують патріотичні настрої серед українців. Їхні роботи виходять за межі комерційних цілей, закарбо-

вуючи в культурній пам'яті нації героїчний період протистояння агресорові.

Такі проєкти також можуть слугувати засобом залучення фінансових ресурсів для підтримки армії та постраждалого цивільного населення. Вони спонукають і мотивують світову спільноту до дій на підтримку України. Наприклад, засновниця та креативна директорка бренду BEVZA С. Бевза часто звертається до культурної спадщини України, прагнучи актуалізувати її для сучасників. Яскравим прикладом є колекція весна-літо 2021, натхненна здобутками трипільської культури — однієї з найдавніших цивілізацій на теренах нашої держави. У колекції використано різноманітні історичні символи: зображення колосків пшениці, яскраві узорні кераміки й елементи традиційного українського вбрання. Особливу увагу приділено ролі жінки у трипільському суспільстві, де її статус прирівнювали до божественного.

Колекція BEVZA, присвячена трипільській культурі, дала змогу торкнутися коріння української ідентичності, досягнути давню автентичність крізь призму сучасного дизайну [11], а також репрезентувати світові культурні надбання нашої нації, формуючи її позитивний образ та зберігаючи культурну ідентичність (фото 2).

На сучасному етапі виразний тісний зв'язок між культурою, технологічним прогресом і розвитком рекламної індустрії. Реклама постійно трансформується, використовує нові технологічні рішення, щоб відповідати мінливим потребам споживачів, зокрема останніми роками стала більш інноваційною та цифровізованою.

Фото 2. Частина колекції BEVZA, присвяченої трипільській культурі

Новітні технології дають рекламодавцям змогу створювати динамічний та яскравий контент, що допомагає привернути й утримати увагу цільової аудиторії. Одним із найпопулярніших напрямів стала інтернет-реклама, розвитку якої сприяли стрімке зростання кількості користувачів та масове поширення гаджетів. Онлайн-платформи надають широкі можливості для просування товарів і послуг. Сучасні технології допомагають рекламодавцям точніше визначати цільову аудиторію та ефективніше взаємодіяти з потенцій-

ними клієнтами. Порівняно з традиційними рекламними каналами, інтернет-реклама має кращу цінову стратегію, дає змогу досягти ширшого охоплення меншим коштом, що робить її привабливим інструментом для бізнесу.

Водночас В. Дедікова і С. Боліла наголошують, що війна в Україні спричинила глибоку кризу в економіці та маркетинговій сфері. Безробіття, психологічний тиск, утрата бізнесу та ринків збуту спонукали до перегляду маркетингових стратегій і комунікацій. Стабільне функціонування економічних (інфляція, доходи, зайнятість) і політичних (стабільність, зовнішні зв'язки) чинників було порушено.

Чимало підприємств зазнало втрат через значне скорочення кількості працівників і зменшення розміру заробітних плат. Багатьом компаніям довелося перейти на неповний робочий день, змінити місце розташування. Маркетингові відділи теж постраждали через скорочення штату фахівців, активність знизилася, багато проєктів було скасовано.

Підприємства мусили оновлювати бренд-ідентичність і рекламні стратегії, переглядати цільові аудиторії. Соціальна відповідальність та моральні цінності стали основними для налагодження довірливих відносин із клієнтами. Набула актуальності цифрова реклама, зокрема для протидії дезінформації та донесення правдивих новин.

Основними маркетинговими рішеннями в умовах війни стали оптимізація витрат, спрямованість на інтернет-рекламу, використання інформаційно-комунікаційних технологій, оновлення контент-стратегій з акцентом на внесок у боротьбу, пошук альтернативних каналів збуту [12].

Утім, попри серйозні виклики, маркетингова галузь демонструє здатність адаптуватися: відбувається трансформація функцій, перебудова комунікаційних стратегій, поступове відновлення бюджетів. Пріоритетом є збереження ринкових позицій та лояльності клієнтів у мінливих умовах.

За даними Всеукраїнської рекламної коаліції, у 2023 р. рекламно-комунікаційний ринок

України почав активно відновлюватися, і порівняно з 2022 р. його загальний обсяг зріс на 77%.

Лідерами відновлення стали цифрова (інтернет) та радіореклама, які досягли докризових показників 2021 р. Головними чинниками для поживлення останнього виду реклами є поновлення досліджень радіоаудиторії, зростання частки радіоспонсорства та повернення рекламодавців із провідних товарних категорій. Інші сегменти, як-от телебачення, зовнішня реклама та преса, також продемонстрували значне зростання, хоча ще не повністю повернулися до показників довоєнного рівня [13].

Інтернет-реклама революціонізувала маркетинговий ландшафт, пропонуючи економічно ефективні методи зв'язку з потенційними клієнтами, стимулювання продажів і впізнаваності бренду в цифрову епоху.

Прогноз на 2024 р. передбачав розширення ринку в Україні приблизно на 28%. Найвищі темпи зростання припадали на сфери телереклами, зовнішньої реклами та цифрового телебачення (реклами на OTT-платформах). Обсяги цифрової реклами на радіо також мали зростати, але повільнішими темпами.

Щодо ринку PR-послуг в Україні, то у 2023 р. він не зміг повністю відновитися до докризових обсягів 2021 р. Однак у 2024 р. очікувалося поживлення цього сегмента завдяки новим проєктам міжнародної технічної допомоги, розвитку українського бізнесу та поверненню на ринок міжнародних компаній.

У звіті Всеукраїнської рекламної коаліції зазначено, що у 2023 р. сфера маркетингових сервісів продемонструвала зростання на 18% завдяки маркетинговим активностям брендів. На 2024 р. було заплановано подальше розширення цього ринку на 19% [13]. Аналіз дав змогу дійти висновків, що відновлення споживчої активності, адаптація рекламного ринку до нових реалій, популяризація цифрових медіа та нових рекламних форматів сьогодні є основними рушіями зростання галузі (табл. 1).

Таблиця 1

Обсяг рекламно-комунікаційного ринку України у 2022—2023 рр. і прогноз на 2024 р.

Категорія	Підсумки 2022 р., млн грн	Підсумки 2023 р., млн грн	Прогноз на 2024 р., млн грн
ТБ-реклама	2 604	3 870	6 100
Реклама у пресі	342	357	375
Радіореклама	333	865	1 075
ООН-медіа	1 756	3 244	4 605
Інтернет-реклама	7 190	12 810	14 732

Джерело: сформовано за даними [13].

Дослідивши особливості й тенденції інтернет-реклами, виокремимо її найпоширеніші напрями:

— **мобільна реклама:** різноманітні рекламні матеріали, адаптовані до мобільних екранів та спеціально створені для демонстрації на смарт-

фонах, планшетах й інших портативних пристроях, основне завдання яких — привернення уваги та вплив на споживацьку поведінку користувачів, які дедалі більше часу проводять в інтернеті з мобільними пристроями;

— **відеореклама в інтернеті:** дає змогу донести до споживачів відеоматеріали рекламного характеру, передбачає використання онлайн-майданчиків і каналів [14, с. 136—140];

— **банерна реклама:** статичні інструменти для формування іміджу бренду. Перевага банерної реклами полягає в мінімізації витрат, високій ефективності за умови якісного розроблення, формуванні позитивного іміджу бренду, використанні можливостей аналітики й таргетингу серед цільової аудиторії. Поєднуючи банерну рекламу з іншими інструментами, замовники можуть ефективно просувати товари та послуги, а також підвищувати впізнаваність своїх брендів серед цільових сегментів аудиторії [15, с. 30—31];

— **контекстна або персоналізована реклама:** специфічний вид інтернет-реклами, що динамічно адаптується під зміст вебресурсу чи пошуковий запит користувача. На відміну від статичних банерів, контекстні оголошення мають текстовий або текстово-графічний формат і відображаються релевантно до тематики сайту чи пошукового запиту. Таку рекламу часто розміщують на сторінках пошукових систем, де оголошення добираються відповідно до введеного користувачем запиту. Контекстну рекламу також розміщують на вебресурсах, які беруть участь у рекламних мережах, і в цьому разі її підлаштовують під тематику сайту [14, с. 137].

У сучасному культурному просторі соціальні мережі стали феноменом, який кардинально змінив підходи до рекламної діяльності. Обов'язкове використання цих онлайн-платформ є одним з основних елементів новітніх рекламних форматів і технологій.

Соцмережі — це унікальний майданчик для взаємодії культурних брендів, митців та організацій з аудиторією. Ці ресурси дають змогу налагоджувати тісні емоційні зв'язки, залучати споживачів до інтерактивної взаємодії, збільшувати кількість позитивних відгуків й аналізувати інтереси цільових груп. Соціальні платформи якнайкраще сприяють реалізації креативних рекламних можливостей у мережевому середовищі.

У статті "Популярність соцмереж і можливості для брендів. Як людство взаємодіє із цифровими технологіями" проаналізовано звіт Digital 2024 щодо використання соціальних мереж. Автори зазначають, що в сучасній реальності ці

онлайн-платформи набули статусу важливого культурного феномена, який охоплює велику кількість світової спільноти. Основною причиною популярності соціальних медіа є можливість підтримувати зв'язок із близькими, переглядати розважальний контент і споживати новини. При цьому простежено взаємозв'язок між інтересом до новинних матеріалів і віком користувачів (що старшою є особа, то більше зацікавлена новинами).

Соціальні платформи сприяють взаємодії брендів зі споживачами на всіх етапах — від пошуку інформації про товари та послуги до комунікації та розміщення контенту компаній [16]. Феномен соціальних медіа суттєво змінив культурний простір сучасності, ці ресурси стали невіддільним складником життя мільярдів людей і важливим елементом маркетингової стратегії бізнесу.

Сьогодні соціальну мережу "Інстаграм" успішно використовують для створення та відображення особистих брендів, розміщення реклами, просування офлайн-бізнесів, залучення нової аудиторії й взаємодії з нею. Відповідно виникли нові професії та способи заробітку: блогер, сторісмейкер, таргетолог, інфлюенсер тощо.

Основними способами просування контенту в соціальній мережі "Інстаграм" є:

— reels: стислі відео до 60 секунд для швидкого залучення аудиторії;

— відеоформат: відео у сторіс та прямі ефіри для комунікації з аудиторією;

— сторітелінг: передача сенсів через історію та приклади для увиразнення цінності контенту;

— створення телеграм-каналів для трансляції унікального контенту та залучення підписників [17].

Під час воєнного стану контент у мережі "Інстаграм" зазнав значних змін: набули поширення відео про війну, українську культуру та символіку для підняття суспільного духу. Сотні блогерів відкривають збори для військових, ініціюють акції на підтримку Збройних сил України. Рекламу в інстаграмі тепер більше сфокусовано на щирості, співучасті, довірі до бренду замість активного просування.

Важливу роль у збереженні національної автентичності й традицій відіграють різноманітні освітні ресурси, портали, інформаційні кампанії, блогери, які за допомогою повідомлень у соціальних мережах підвищують обізнаність громадськості про культурну спадщину країни.

Одним із прикладів є глобальна інформаційна ініціатива Do NOT sponsor murder ("Не фінансує вбивства"), спрямованої на бойкотування

товарів і послуг із РФ та Білорусі через причетність до війни проти України. Основна мета — переконати міжнародних партнерів, бізнес і громадськість відмовитися від співпраці з компаніями зазначених країн, вилучити їхню продукцію з асортименту, а натомість обрати альтернативу з держав, які засуджують агресію, чи налагодити зв'язки з вітчизняними підприємствами.

Окрім закликів до світового бізнес-середовища, розробники проекту також спонукають пересічних громадян ігнорувати російські та білоруські товари, активно коментувати в соцмережах компанії, що підтримують зв'язки з агресорами, а також виходити проти них на протести [18] (фото 3).

Фото 3. Візуальний матеріал міжнародної інформаційної кампанії DO NOT sponsor murder

Ще одним цікавим прикладом активізації теми єдності України з Європейським Союзом є реалізація у 2024 р. проекту United in diversity ("Об'єднані в різноманітності"), присвяченого Дню Європи. Ініціатива має на меті зміцнення зв'язків між нашою країною та ЄС і передбачає активне використання соціальних платформ для залучення широкої аудиторії й трансляції основних меседжів.

У межах проекту United in diversity в Україні було реалізовано такі соціальні ініціативи: створено унікальний хештег для об'єднання пов'язаних тематикою дописів; проведено онлайн-челенджі, конкурси з нагородами, щоб стимулювати користувачів до генерування власного контенту на тему різноманіття та єдності України і ЄС; організовано онлайн-трансляції й дискусійні панелі за участю провідних експертів, європейських представників та українських урядовців; залучено відомих блогерів, лідерів думок і публічних діячів, які є амбасадорами проекту та популяризують його ідеї; створено та поширено візуальні, текстові й відеоматеріали, присвячені цінностям ЄС, культурній різноманітності, історіям успішної інтеграції; проведено онлайн-опитування та вікторини для аналізу суспільної думки користувачів соцмереж щодо євроінтеграційних

процесів і залучення громадськості до вироблення майбутньої стратегії відносин між нашою державою та ЄС.

У зазначеному проекті взяв участь і Західноукраїнський національний університет (ЗУНУ), який активно долучився до святкування Дня Європи й організував низку цікавих подій і конкурсів для студентів і викладачів, зокрема: вікторину Euro Unity, яку проводив на інстаграм-сторінці відділу міжнародних зв'язків ЗУНУ; груподорож "Європа без кордонів"; інформаційну сесію, учасники якої більше дізналися про можливість програми Erasmus+; конкурс відеопрезентацій United in diversity, організований офісом проректора з міжнародної діяльності ЗУНУ [19; 20] (фото 4).

Варто виокремити й переваги соціальної мережі "Ютуб", яка має значний потенціал для популяризації української культури серед широкої аудиторії. На відеохостингу є чимало каналів українських блогерів та авторів контенту, присвячених нашій культурі, історії, традиціям, подорожам країною тощо. Яскравим прикладом є популярний ютуб-канал DANTES Live. Це розважальний ресурс, засновником і ведучим якого є відомий український співак і телеведучий В. Гудков, відомий під псевдонімом Дантес. Формат відео — невимушені бесіди ведучого із зірками естради, митцями, блогерами, фахівцями з різних галузей, представниками української творчої інтелігенції, які діляться своїми поглядами та досвідом.

Фото 4. Скрин інстаграм-сторінки відділу міжнародних зв'язків ЗУНУ

Канал DANTES Live став осередком популяризації національної ідентичності та самобутності України, її культури, мови й традицій. Саме після початку повномасштабного вторгнення РФ канал обрав патріотичну позицію, висвітлюючи теми героїзму, підтримки військових, життя в умовах війни тощо.

Ютуб-проект Дантеса здобув популярність серед українців, наразі кількість його підписників сягає 35,2 тис. Канал завдячує успіху унікальним форматом, харизмою ведучого та сфокусованістю на висвітленні української тематики.

Нещодавно В. Гудков започаткував ще один амбітний проєкт під назвою "Будинок Культури", що має на меті збереження та популяризацію національної культурної спадщини. Особливу увагу автор приділяє висвітленню питань культурних традицій, самотності та взаємозбагачення різних регіонів України, життя прифронтових і деокупованих містечок. Масштабний проєкт співака дає змогу популяризувати українську культурну спадщину серед широкої аудиторії, насамперед молоді, в сучасному відеоформаті [21] (фото 5).

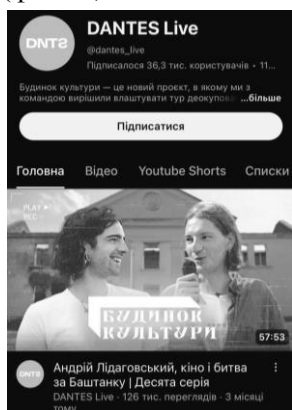

Фото 5. Скрин ютуб-сторінки DANTE Live

Отже, в епоху цифрових технологій соціальні медіа стали потужним інструментом репрезентації та популяризації культурних здобутків і самотності української нації. Онлайнові соціальні платформи сприяють поширенню знань про українську культуру серед масової аудиторії.

Висновки. Сучасна рекламна діяльність не лише спрямована на просування товарів і послуг, а й відіграє важливу роль у формуванні та поширенні культурних норм, цінностей і стереотипів серед українців. Реклама може експлуатувати та посилювати сучасні шаблони

сприйняття певних культур чи національностей, тому важливо уникати дискримінації, стереотипізації й некоректного використання культурної символіки, щоб запобігти формуванню негативних уявлень і образів.

Нині соціальна реклама відіграє позитивну роль у гуманізації суспільства та формуванні моральних цінностей, ефективність якої залежить від емоційного зв'язку з аудиторією та використання психологічних механізмів впливу. Важливо створювати сприятливі умови для її належного сприйняття цільовими групами.

Реклама здатна формувати та зміцнювати основні суспільні цінності й нарративи, зберігати пам'ять про історичні події та спонукати до суспільних змін. Застосування новітніх технологій, креативних підходів і стратегічного планування в рекламній індустрії дає змогу досягти позитивних результатів і бізнесу, і суспільству.

Соціальні мережі стали помітним культурним феноменом. Ці платформи розширюють можливості креативної реклами та залучення аудиторії. Під час війни контент у соцмережах зазнав змін, фокусуючись на українській символіці, патріотизмі та збереженні національної ідентичності. Важливу роль у популяризації української культури відіграють різноманітні освітні ресурси, портали, інформаційні кампанії та блогери, які поширюють в соціальних медіа відповідний контент.

Соціальні платформи, зокрема "Інстаграм" та "Ютуб", також стали потужними інструментами репрезентації та промоції культурної самотності української нації в епоху цифрових технологій.

Отже, рекламно-інформаційна діяльність в Україні активно трансформується, адаптуючись до нових культурних і технологічних реалій, широко використовуючи потенціал соціальних медіа для залучення аудиторії та поширення контенту, орієнтованого на збереження національної ідентичності.

Список бібліографічних посилань

1. Семененко О. Реклама як форма масової комунікації. *Вісник Одеського національного університету. Філологія*. 2023. Вип. 28 (1). № 27. С. 72—81.
2. Котубей-Геруцька О. Антологія крінжі: де межа використання символів війни в маркетингу й рекламі. Пояснюємо на прикладах. 3.04.2023. *Суспільне культура*. URL: <https://suspilne.media/culture/423540-antologia-krinzi-de-meza-vikoristanna-simvoliv-vijni-v-marketingu-j-reklami-poasnuemo-na-prikladah/> (дата звернення: 25.09.2024).
3. Про рекламу : Закон України від 03.07.1996 р. № 270/96-ВР. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 21.09.2024).
4. Rosenbaum-Elliott R. *Strategic advertising management*. Oxford University Press. 2020. 504 p. URL: <https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=rr4cEAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=the+term+advertising>

- &ots=UNVr-PgGsF&sig=HHbMPIA5XVe2EhzsAm1drD2eQMc&redir_esc=y#v=onepage&q=the%20term%20advertising&f=false (дата звернення: 16.10.2024).
5. 20 famous logos with 20 fun facts. 20.09.2023. *Wix*. URL: <https://www.wix.com/blog/famous-logos> (дата звернення: 10.10.2024).
 6. Бучинська О. Гендерні образи сучасної реклами. *Маркетинг в Україні*. 2018. № 4 (109). С. 37—41.
 7. Повага. Компанія проти сексизму в медіа та політиці : вебсайт. URL: <https://povaha.org.ua/pro-sajt/> (дата звернення: 11.10.2024).
 8. Сексизм — практика дискримінації. *Музей жіночої та гендерної історії*. URL: <https://gendermuseum.com/сексизм-практика-дискримінації/> (дата звернення: 12.10.2024).
 9. Грицик Т. "Сміливість — торгова марка України". Vanda й Мінцифри запустили міжнародну рекламну кампанію. 9.04.2022. *Ain*. URL: <https://ain.ua/2022/04/09/smilyvist-torgova-marka-ukrayiny/> (дата звернення: 14.10.2024).
 10. Українська сміливість стала брендом. Великий бізнес долучився до кампанії у всьому світі. 23.04.2022. *Рубрика*. URL: <https://rubryka.com/article/ukrainian-bravery/> (дата звернення: 15.10.2024).
 11. Стахів А. Еволюція модної реклами в Україні: як українські бренди шукали свій голос. 5.05.2024. *Elle*. URL: <https://elle.ua/moda/fashion-blog/evolyuciya-modnoi-reklami-v-ukraini-yak-ukrainski-feshn-brendi-shukali-sviy-golos/> (дата звернення: 15.10.2024).
 12. Дедікова В., Боліла С. Маркетинг під час війни: зміни та адаптування. 30.11.2023. *Cases.media*. URL: <https://cases.media/article/marketing-voynenogo-chasu-doslidzhennya-havas-village-ukraine> (дата звернення: 15.10.2024).
 13. Об'єм рекламно-комунікаційного ринку України 2023 і прогноз об'ємів ринку 2024. 20.12.2023. *Всеукраїнська рекламна коаліція*. URL: <https://vrk.org.ua/news-events/2023/ad-volume-2024.html> (дата звернення: 15.10.2024).
 14. Семененко К. Ю., Скригун Н. П., Кириленко І. І. Особливості застосування інструментів онлайн-маркетингу під час просування товарів в мережі інтернет. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечнікова. Серія: Економіка*. 2017. Т. 22. Вип. 12. С. 136—140.
 15. Грабовський А. Банерна реклама як інструмент просування в мережі інтернет. *Маркетингові технології підприємств в сучасному науково-технічному середовищі* : матеріали XI Регіональної науково-практичної Інтернет-конференції молодих вчених та студентів. Тернопіль, ТНТУ, 2020. С. 30—31. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/33084/2/MTPSNTS_2020_Hrabovskiy_A-Banner_advertising_as_30-31.pdf (дата звернення: 16.10.2024).
 16. Популярність соцмереж і можливості для брендів. Як людство взаємодіє з цифровими технологіями — звіт Digital 2024. 26.03.2024. *Медіамейкер*. URL: <https://mediamaker.me/yak-lyudstvo-vzayemodiye-z-czyfrovymy-tehnologiyamy-zvit-digital-2024-8566/> (дата звернення: 17.10.2024).
 17. Храпкіна В., Брюшко Н. Сучасні тренди інтернет-маркетингу. *Економіка та суспільство*. 2022. № 38. doi: <https://org/10.32782/2524-0072/2022-38-64> (дата звернення: 18.10.2024).
 18. DO NOT sponsor murder. *Дія. Державна цифрова платформа*. URL: <https://business.diia.gov.ua/do-not-sponsor-murder> (дата звернення: 18.10.2024).
 19. Відділ міжнародних зв'язків Західноукраїнського національного університету. *Instagram*. URL: https://www.instagram.com/international_office_wunu?igsh=b2lhdjBrYzNpNTc5 (дата звернення: 18.10.2024).
 20. День Європи у ЗУНУ! *Західноукраїнський національний університет*. URL: <https://www.wunu.edu.ua/news/25829-den-yevropi-u-zunu.html> (дата звернення: 18. 10. 2024).
 21. Гудков В. *YouTube*. URL: https://youtube.com/@dantes_live?si=VU2GaNOc2c-u4ZBt (дата звернення: 18.10.2024).

Iryna Nedoshytko,

*PhD of Historical Sciences, Associate Professor
Head of the Department of Information
and Socio-Cultural Activities
of Western Ukrainian National University*

Socio-cultural dimensions of advertising and information activities

The purpose of the article. The study is related to the analysis of advertising and information activities as an integral segment of contemporary culture. **The research methodology** is based on the methods of analysis, synthesis, comparison and generalisation. With the help of theoretical methods, the conceptual foundations of the issue were comprehended, and the descriptive method was used to characterise the empirical material. **The scientific novelty** of the article is that the main trends and challenges of advertising and information activities as a phenomenon of modern culture in the context of the information society are identified; social platforms such as Instagram, TikTok, Facebook and YouTube are presented as important tools for presenting and disseminating the cultural identity of the Ukrainian people in the digital age. **Conclusions.** It is proved that the phenomenon of advertising and information activity in the context of modern culture is an extremely multifaceted and ambiguous phenomenon. The rapid development of digital

technologies has made advertising and information key determinants of cultural processes. Today, the advertising and information sphere has become an important and defining phenomenon of the modern culture of the information society, demonstrating its close relationship and mutual influence with cultural processes, transforming under their influence and at the same time actively shaping new cultural codes, values and trends.

Keywords: information society; advertising and information activities; culture; digital technologies; social networks

References

1. Semenenko O. (2023). Reklama yak forma masovoyi komunikaciyi. *Visnik Odeskogo nacionalnogo universitetu. Filologiya*, 28 (1 (27)), pp. 72—81.
2. Kotubej-Gerucka O. (2023). Antologiya krinzhi: de mezha vikoristannya simvoliv vijni v marketingu j reklami. Poyasnyuyemo na prikladah. *Suspilne kultura*. Available at: <https://suspilne.media/culture/423540-antologia-krinzi-de-meza-vikoristanna-simvoliv-vijni-v-marketingu-j-reklami-poasnuemo-na-prikladah/> (accessed: 25.09.2024).
3. Pro reklamu : Zakon Ukrayini vid 03.07.1996 r. № 270/96-VR. (1996). *Verhovna Rada Ukrayini*. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80> (accessed: 21.09.2024).
4. Rosenbaum-Elliott R. *Strategic advertising management*. Oxford University Press. (2020). Available at: https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=rr4cEAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=the+term+advertising&ots=UNVr-PgGsF&sig=HHbMPIA5XVe2EhZsAm1drD2eQMc&redir_esc=y#v=onepage&q=the%20term%20advertising&f=false (accessed: 16.10.2024).
5. 20 famous logos with 20 fun facts. (2023). *Wix*. Available at: <https://www.wix.com/blog/famous-logos> (accessed: 10.10.2024).
6. Buchinska O. (2018). Genderni obrazi suchasnoyi reklami. *Marketing v Ukrayini*, 4 (109), pp. 37—41.
7. *Povaga. Kompaniya proti seksizmu v media ta politici : veb-sajt*. (n. d.). Available at: <https://povaha.org.ua/pro-sajt/> (accessed: 11.10.2024).
8. Seksizm — praktika diskriminaciyi. (n. d.). *Muzej zhinochoyi gendernoyi istoriyi*. Available at: <https://gendermuseum.com/seksizm-praktika-diskriminaciyi/> (accessed: 12.10.2024).
9. Gricik T. (2022). "Smilivist — torgova marka Ukrayini". Banda j Mincifri zapustili mizhнародnu reklamnu kampaniyu. *Ain*. Available at: <https://ain.ua/2022/04/09/smilyvist-torgova-marka-ukrayiny/> (accessed: 14.10.2024).
10. Ukrayinska smilivist stala brendom. Velikij biznes doluchivsysya do kampaniyi u vsomu sviti. (2022). *Rubrika*. Available at: <https://rubryka.com/article/ukrainian-bravery/> (accessed: 15.10.2024).
11. Stahiv A. (2024). Evolyuciya modnoyi reklami v Ukrayini: yak ukrayinski brendi shukali svij golos. *Elle*. Available at: <https://elle.ua/moda/fashion-blog/evolyuciya-modnoi-reklami-v-ukraini-yak-ukrainski-feshn-brendi-shukali-svij-golos/> (accessed: 15.10.2024).
12. Dyedikova V., & Bolila S. (2023). Marketing pid chas vijni: zmini ta adaptuvannya. *Cases.media*. Available at: <https://cases.media/article/marketing-voyennogo-chasu-doslidzhennya-havas-village-ukraine> (accessed: 15.10.2024).
13. Ob'yem reklamno-komunikacijnogo rinku Ukrayini 2023 i prognoz ob'yemiv rinku 2024. (2023). *Vseukrayinska reklamna koaliciya*. Available at: <https://vrk.org.ua/news-events/2023/ad-volume-2024.html> (accessed: 15.10.2024).
14. Semenenko K. Yu., Skrigun N. P., & Kirilenko I. I. (2017). Osoblivosti zastosuvannya instrumentiv onlajn-marketingu pid chas prosuvannya tovariv v merezhi internet. *Visnik ONU im. I. I. Mechnikova. Seriya: Ekonomika*, 22 (12), pp. 136—140.
15. Grabovskij A. (2020). Banerna reklama yak instrument prosuvannya v merezhi internet. *Marketingovi tehnologiyi pidpriyemstv v suchasnomu naukovu- tehničnomu seredovishi* : materialy XI Regionalnoyi naukovu-praktichnoyi Internet-konferenciyi molodih vchenih ta studentiv. Ternopil, TNTU, pp. 30—31. Available at: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/33084/2/MTPSNTS_2020_Hrabovskiy_A-Banner_advertising_as_30-31.pdf (accessed: 16.10.2024).
16. Populyarnist socmerezhi i mozhlivosti dlya brendiv. Yak lyudstvo vzayemodiye z cifrovimi tehnologiyami — zvit Digital 2024. (2024). *Mediamaker*. Available at: <https://mediamaker.me/yak-lyudstvo-vzayemodiye-z-cyfrovymy-tehnologiyami-zvit-digital-2024-8566/> (accessed: 17.10.2024).
17. Hrapkina V., & Bryushko N. (2022). Suchasni trendi internet-marketingu. *Ekonomika ta suspilstvo*, 38. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-64> (accessed: 18.10.2024).
18. DO NOT sponsor murder. (n. d.). *Diya. Derzhavna cifrova platforma*. Available at: <https://business.diia.gov.ua/do-not-sponsor-murder> (accessed: 18.10.2024).
19. Viddil mizhнародnih zv'yazkiv Zahidnoukrayinskogo nacionalnogo universitetu. (n. d.). *Instagram*. Available at: https://www.instagram.com/international_office_wunu?igsh=b21hdjBrYzNpNTc5 (accessed: 18.10.2024).
20. Den Yevropi u ZUNU! (n. d.). *Zahidnoukrayinskij nacionalnij universitet*. Available at: <https://www.wunu.edu.ua/news/25829-den-yevropi-u-zunu.html> (accessed: 18.10.2024).
21. Gudkov V. (n. d.). *YouTube*. URL: https://youtube.com/@dantes_live?si=VU2GaNOc2c-u4ZBt (accessed: 18.10.2024).

Надійшла до редакції 25 жовтня 2024 року

УДК 930.25:006.3]:050.486]](477)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2025.1(342).34-39

Віталій Бондар,

кандидат наук із державного управління,
доцент кафедри інформаційно-документних комунікацій
Національного університету "Острозька академія",
e-mail: vitaliy.bondar@oa.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-2425-3884>

Проблематика національної стандартизації з архівної справи в наукових фахових виданнях України

У статті розглянуто питання наукового розвитку національної стандартизації з архівної справи в контексті функціонування галузі міжнародної стандартизації.

Особливу увагу приділено тематичному аналізу досліджень у наукових фахових виданнях зі спеціальності 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа".

За допомогою наукометричного аналізу простежено публікаційну активність досліджень з розвитку стандартизації в архівній галузі України.

Визначено тематичну спрямованість досліджень і констатовано, що найбільше публікацій пов'язано з дослідженням міжнародних нормативних документів з архівної справи та можливістю їх впровадження в Україні. Встановлено ядро найактивніших дослідників.

Зроблено висновки, що питання забезпечення архівної галузі нормативними документами має сталий науковий інтерес. До пріоритетних напрямів досліджень належать: посилення української бази стандартів міжнародними стандартами з архівної справи, оновлення архівної термінологічної системи з врахуванням міжнародного досвіду й технологічного прогресу.

Ключові слова: національна стандартизація; архівна справа; міжнародні стандарти; гармонізація стандартів

Постановка проблеми. Розвиток національної стандартизації з архівної справи є важливим процесом у забезпеченні архівної системи сучасними нормативними документами з урахуванням міжнародної практики. У 2014 р. відбулися значні зміни у системі стандартизації України, пов'язані з впровадженням нового законодавства та формуванням нових суб'єктів стандартизації, що значно прискорило гармонізацію вітчизняних стандартів із міжнародними.

Актуальним завданням сьогодення є дослідження динаміки наукового розвитку в контексті публікаційної активності вчених і тематичної спрямованості публікацій, присвячених проблематиці національної стандартизації з архівної справи в наукових фахових виданнях України.

Аналіз досліджень і публікацій. Історіографію досліджуваної теми можна умовно поділити на два періоди, межею для яких є 2015 р. Період до 2015 р. характеризується поодинокими науковими розвідками з окресленої теми. Однією з перших питань стандартизації в архівній справі вивчала О. Загорецька, яка простежила етапи становлення та розвитку термінологічного стандарту з діловодства та архівної справи [1]. Н. Христова визначила основні проблеми та перспективи функціонування національної норма-

тивної бази в архівній галузі України [2]. Після активного реформування національного законодавства у сфері стандартизації в Україні 2015 р. значно зросла кількість наукових публікацій щодо різних аспектів унормування архівної галузі. Зокрема, в контексті порушеної проблематики варто виокремити праці В. Бездрабко, В. Бойко, О. Глушан, В. Дніпренка, О. Загорецької, Г. Калінічевої, Ю. Ковтонюка, С. Кулешова, П. Стояна, Г. Салати, Н. Стрішинець, Р. Романовського, О. Тверетникової, Н. Христової та інших.

Мета статті — здійснити тематичний аналіз досліджень, що стосуються розвитку стандартизації в архівній справі, у наукових фахових виданнях України зі спеціальності 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа" (редакція переліку галузей знань і спеціальностей 2015 р.).

Об'єктом дослідження стали публікації в наукових фахових виданнях України в період від квітня 2015 р. (згідно з Наказом МОН "Про особливості запровадження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 року № 266" (зі змінами та доповненнями) від 06.11.2015 № 1151) до грудня 2024 р.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з Переліком наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора наук, кандидата наук та ступеня доктора філософії (станом на 02 жовтня 2024 р.) за спеціальністю 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа" (ІБАС) і Реєстром наукових видань для аналізу було відібрано такі наукові журнали: "Архіви України", "Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія", "Бібліотеч-

ний вісник", "Вісник Книжкової палати", "Вісник Харківської державної академії наук", "Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського", "Рукописна та книжкова спадщина України", "Українська біографістика", "Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук", "Український інформаційний простір", "Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері", "Society. Document. Communication". Дані щодо цих наукових видань наведено в табл. 1.

Таблиця 1

**Зведена інформація про наукові фахові видання
зі спеціальності 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа"**

Назва журналу	Засновник	Категорія журналу	Періодичність на рік
Архіви України	Державна архівна служба України	Категорія Б (26.11.2020)	4
Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія	Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв	Категорія Б (26.11.2020)	4
Бібліотечний вісник	Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського	Категорія Б (24.09.2020)	6 (до 2021 р.) 4 (з 2021 р.)
Вісник Книжкової палати	Книжкова палата України імені Івана Федорова	Категорія Б (29.06.2021)	12
Вісник Харківської державної академії культури	Харківська державна академія культури	Категорія Б (09.02.2021)	2
Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського	Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського	Категорія Б (24.09.2020)	3—6
Рукописна та книжкова спадщина України	Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського	Категорія А (24.09.2020)	1—2
Українська біографістика	Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського	Категорія Б (24.09.2020)	1—2
Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук	Київський національний університет культури і мистецтв	Категорія Б (17.03.2020)	2
Український інформаційний простір	Київський національний університет культури і мистецтв	Категорія Б (15.04.2021)	2
Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері	Київський національний університет культури і мистецтв	Категорія Б (29.06.2021)	2
Society. Document. Communication	Університет Григорія Сковороди в Переяславі	Категорія Б (10.10.2022)	2—4

Джерело: Реєстр наукових фахових видань (<https://nf.v.ukrintei.ua/>).

Дані табл. 1 свідчать, що найбільше заснували наукових видань зі спеціальності 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа" Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (4) та Київський національний університет культури і мистецтв (3). За категорією фахових

видань маємо 11 журналів (92%), що належать до категорії Б, і 1 журнал (8%) категорії А. Діапазон періодичності виходу журналів є різним та коливається від 1 до 12 разів на рік.

Інформаційний моніторинг зазначених наукових часописів щодо наявності публікацій із різних аспектів стандартизації в архівній справі виявив, що половина видань (6) мають публікації

цієї тематики. Спочатку здійснимо загальний порівняльний аналіз для виявлення тематичних трендів. Наукометричний аналіз кожного наукового журналу здійснюватимемо за такими критеріями:

- публікаційна активність за 2015—2024 рр.;
- тематична спрямованість;
- ядро найактивніших дослідників.

Перейдемо до загального порівняльного аналізу здобутих результатів на основі зведеної таблиці кількості публікацій (табл. 2).

Дані табл. 2 свідчать, що з питань розвитку стандартизації в архівній справі в аналізованих журналах опубліковано 8 наукових статей. Найбільше досліджень надруковано в таких часописах: "Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія", "Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського" — по 2 (по 25% загальної кількості публікацій). Загалом спостерігається перманентний інтерес науковців до цієї проблематики без піків публікаційної активності.

Таблиця 2

Загальна кількість публікацій у фахових наукових виданнях, пов'язаних із тематикою розвитку національної стандартизації в архівній справі

Назва журналу	Кількість публікацій										Загалом
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	
Архіви України	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	2
Бібліотечний вісник	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1
Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	2
Рукописна та книжкова спадщина України	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1
Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук	не функціонував	не функціонував	не функціонував	—	—	—	—	—	—	1	1
Загалом по роках	1	—	1	2	1	—	—	—	2	1	8

Від 2014 р. розпочався процес ухвалення національних стандартів на основі міжнародних нормативних документів. Одними з перших питань гармонізації міжнародних стандартів в архівній справі 2015 р. досліджували Г. Калінічева та Р. Романовський. Науковці проаналізували наявні міжнародні стандарти щодо архівного описування та зберігання архівних документів, розроблені Міжнародною радою архівів (МРА) і Міжнародною організацією зі стандартизації (ISO). Фахівці оцінили стан розвитку стандартизації в архівній справі як очевидне відставання, наголошуючи, що станом на 2015 р. гармонізовано лише 10 міжнародних стандартів у сфері архівної справи, збереження аудіовізуальних документів та керування документальними процесами [3, с. 66].

У 2017 та 2018 рр. науковці цікавилися новими тенденціями розвитку стандартизації архів-

ного описування. Наприклад, О. Глушан вивчала діяльність Міжнародної ради архівів з перегляду дескриптивних стандартів за 2012—2015 рр. Проєкт нового стандарту був репрезентований МРА 2016 р. та стосувався опису і паперових, і електронних документів. Авторка доходить висновку, що "проєкт нового стандарту з архівного описування не є результатом переписування наявних дескриптивних стандартів, а став наслідком зусиль фахівців різних країн та пристосування новітніх інформаційно-комунікаційних технологій" [4, с. 496]. Міжнародний стандарт з архівного описування також досліджував П. Стоян. Учений з'ясував роль Канади в розробленні дескриптивного стандарту, акцентуючи, що країна "...першою розпочала роботу з його розробки... завдяки напрацюванням Бюро канадських архівістів" [5, с. 47].

У 2018 р. на питанні функціонування термінологічних стандартів зосереджувала увагу Н. Стрішинець. Дослідниця ґрунтовно вивчала гармонізований стандарт ДСТУ ISO 5127:2007 "Ін-формація та документація. Словник термінів" щодо відповідності вітчизняній термінологічній системі. Н. Стрішинець також проаналізувала архівні терміни з цього стандарту, частина з яких "потребує доопрацювання, уточнення та фахового редагування" [6, с. 29].

У 2019 р. питання формування нового термінологічного стандарту з діловодства та архівної справи порушила В. Бездрабко. Вчена дослідила аспекти унормування термінології з діловодства та архівної справи в радянський період, появу першого чинного ДСТУ 2732-94 "Діловодство й архівна справа. Терміни й визначення"; з'ясувала передумови створення його нової редакції у 2004 р. На думку В. Бездрабко, "розвиток теорії і практики діловодства, архівної справи стимулював потребу переглянути зміст і форму ДСТУ 2732... Структура нового стандарту повинна відповідати основним ланкам роботи з документами: від процесу їх створення до поширення і побутування в динамічному та статичному станах" [7, с. 68, 69].

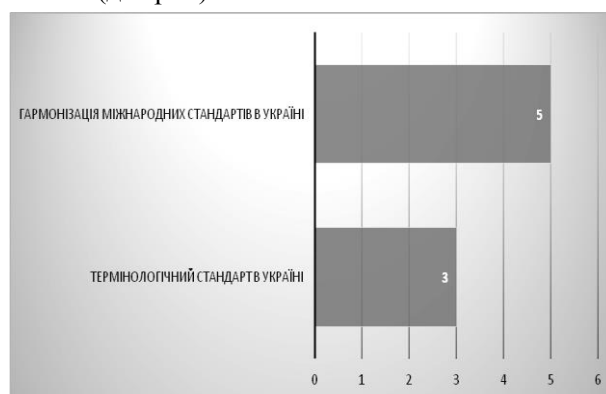
Проблема термінологічних стандартів залишалася актуальною і 2023 р. У колективному дослідженні "Стандартизація термінів з діловодства та архівної справи в Україні на сучасному етапі" В. Бойко, Ю. Ковтанюк і С. Кулешов окреслили склад термінів із діловодства та архівної справи в новій редакції ДСТУ 2732. Зокрема, автори визначили склад трьох груп нових термінів, внесених до стандарту: 1) терміни з електронного діловодства та електронної архівної справи; 2) поняття, які використовують у нових нормативно-правових документах; 3) уточнені терміни з попередньої редакції національного стандарту ДСТУ 2732 [8, с. 266]. Варто наголосити, що новий термінологічний стандарт України ДСТУ 2732:2023 набрав чинності 1 березня 2024 р., замінивши попередній стандарт ДСТУ 2732:2004.

З розвитком інформаційного ринку в Україні постала проблема якості інформаційних послуг. Одними з перших питання менеджменту якості в архівній та бібліотечній справі крізь призму міжнародних стандартів досліджували О. Тверитникова та Г. Салата. Авторки запропонували інтегральну систему менеджменту якості архівних і бібліотечних установ. Ця система якості базується на моделі безперервного поліпшення процесів Шухарта-Демінга та використанні окремих міжнародних і національних стандартів для певного

управлінського процесу. На думку дослідниць, "впровадження інтегрованих систем керування в архівній та бібліотечній галузях сприятиме доступності користувачів до інформаційних потоків; підвищенню ефективності та конкурентоспроможності діяльності інформаційних установ, їх адаптації до ринкових умов" [9, с. 52].

У 2024 р. питання гармонізації національних стандартів з інформаційної, бібліотечної, видавничої та архівної справи досліджував В. Дніпренко. Науковець визначив стан упровадження національних стандартів з архівної справи відповідно до методів їх прийняття. На думку В. Дніпренка, значну частину інформаційних стандартів ухвалюють методом "підтвердження", що зумовлює потребу кваліфікованого перекладу національних нормативних документів [10, с. 189].

Здійснивши стислий огляд наукових публікацій із проблематики розвитку стандартизації в архівній справі, визначимо їх тематичну спрямованість (діагр. 1).

Діагр. 1. Тематичний розподіл публікацій у наукових фахових виданнях України

Згідно з даними діагр. 1 можна виокремити два основні тематичні напрями. Найбільша кількість публікацій пов'язана з дослідженням міжнародних нормативних документів з архівної справи та можливістю їх впровадження в Україні — 5 наукових статей (62,5% загальної кількості публікацій). Науковці також вивчали питання вдосконалення термінологічного стандарту ДСТУ 2732 — 3 публікації (37,5%).

За результатами кількісного аналізу авторства публікацій можемо стверджувати, що загалом 12 науковців мають публікації з окресленої тематики в досліджуваних виданнях та перманентно чи періодично цікавляться питаннями розвитку стандартизації в архівній справі. Загальна частка одноосібних публікацій становить 62,5%; 37,5% досліджень були написані у співавторстві (2 чи 3 автори).

Висновки. Здійснивши тематичний аналіз досліджень, що стосуються розвитку стандартизації в архівній справі в наукових фахових виданнях України зі спеціальності 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа", можемо констатувати, що питання забезпечення архівної галузі нормативними документами має сталий науковий інтерес. До пріоритетних напрямів досліджень належать:

посилення вітчизняної бази стандартів міжнародними стандартами з архівної справи; оновлення архівної термінологічної системи з врахуванням міжнародного досвіду та технологічного прогресу.

Перспективу подальших досліджень становлять питання динаміки розвитку та способу ухвалення національних стандартів з архівної справи в Україні.

Список бібліографічних посилань

1. Загорецька О. М. Термінологічні стандарти з діловодства й архівної справи: історичний аспект і сучасний стан. *Документознавство та інформаційна діяльність: Наука. Освіта. Практика* : збірник матеріалів наукової конференції; 18 грудня 2002 р. Київ, 2003. С. 55—58.
2. Христова Н. Стандартизація в архівній справі: проблеми та перспективи. *Студії з архівної справи та документознавства*. 2004. Т. 12. С. 75—77.
3. Калінічева Г. І., Романовський Р. В. Міжнародні стандарти у сфері архівної справи та керування документаційними процесами: проблеми гармонізації в Україні. *Архіви України*. 2015. № 4. С. 54—73.
4. Глушан О. Проект стандарту МРА "Документи в контекстах" (RIC): концептуальна модель багатовимірного архівного описування. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2017. Вип. 46. С. 491—502.
5. Стоян П. Участь архівістів Канади у створенні міжнародного стандарту архівного опису. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2018. Вип. 49. С. 44—55.
6. Стрішенець Н. Сучасні вітчизняні бібліотечно-інформаційні стандарти: термінологічний аналіз. *Бібліотечний вісник*. 2018. № 3. С. 28—40.
7. Бездрабко В. До концепції нової редакції термінологічного стандарту з діловодства й архівної справи. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2019. № 1. С. 63—71.
8. Бойко В. Ф., Ковтанюк Ю. С., Кулешов С. Г. Стандартизація термінів з діловодства та архівної справи в Україні на сучасному етапі. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2023. Вип. 30. С. 244—276.
9. Тверитникова О., Салата Г. Менеджмент якості архівної та бібліотечної справи: до проблеми імплементації міжнародних стандартів. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2023. № 2. С. 48—53.
10. Дніпроенко В. Ступінь відповідності прийняття та затвердження гармонізованих національних стандартів з інформаційних наук: сучасний стан і перспективи. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2024. Вип. 13. С. 174—195.

Vitalii Bondar,

PhD of Sciences in Public Administration,

Associate Professor of the Department

of Document Studies and Information Activities

The National University of Ostroh Academy

Issues of national standardization in archival work in scientific professional publications of Ukraine

The article is devoted to the scientific development of national standardization in archival work in the context of the functioning of international standardization.

Particular attention is paid to the thematic analysis of research in scientific professional publications in the specialty 029 "Information, library, and archival studies".

The scientometric analysis is used to trace the publication activity of research on the development of standardization in the archival sector of Ukraine.

The thematic focus of the research was determined and it was stated that the largest number of publications is related to the study of international regulatory documents on archival matters and the possibility of their implementation in Ukraine. The core of the most active researchers was established.

It was concluded that providing the archival industry with regulatory documents is of partial and permanent scientific interest. The priority areas of study for the researchers were strengthening the domestic base of standards with international standards on archival matters, updating the archival terminology system taking into account international experience and technological progress.

Keywords: *national standardization; archival studies; international standards; harmonization of standards*

References

1. Zagorec'ka O. M. (2003). Terminolohichni standarty z dilovodstva y arkhivnoyi spravy: istorychnyy aspekt i suchasnyy stan. *Dokumentoznavstvo ta informatsiyina diyal'nist'*: Nauka. Osvita. Praktyka : zbirnyk materialiv naukovoї konferentsiyi, 18 grudnia 2022 r., Kyiv, pp. 55—58.
2. Khrystova N. (2004). Standartyzatsiya v arkhivniyi spravi: problemy ta perspektyvy. *Studiyi z arkhivnoyi spravy ta dokumentoznavstva*, 12, pp. 75—77.
3. Kalinicheva H. I., & Romanovs'kyy R. V. (2015). Mizhnarodni standarty u sferi arkhivnoyi spravy ta keruvannya dokumentatsiyynymy protsesamy: problemy harmonizatsiyi v Ukraini. *Arkhivy Ukrainy*, 4, pp. 54—73.
4. Hlushan O. (2017). Proekt standartu MRA "Dokumenty v kontekstakh" (RIC): kontseptual'na model' bahatovymirnoho arkhivnoho opysuvannya. *Naukovi pratsi Natsional'noyi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernads'koho*, 46, pp. 491—502.
5. Stoyan P. (2018). Uchast' arkhivistiv Kanady u stvorenni mizhnarodnoho standartu arkhivnoho opysu. *Naukovi pratsi Natsional'noyi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernads'koho*, 49, pp. 44—55.
6. Strishenets' N. (2018). Suchasni vitchyznyani bibliotечно-informatsiyini standarty: terminolohichnyy analiz. *Bibliotечnyy visnyk*, 3, pp. 28—40.
7. Bezdrabko V. (2019). Do kontseptsiyi novoyi redaktsiyi terminolohichnoho standartu z dilovodstva y arkhivnoyi spravy. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiya*, 1, pp. 63—71.
8. Boyko V. F., Kovtanyuk Yu. S., & Kuleshov S. H. (2023). Standartyzatsiya terminiv z dilovodstva ta arkhivnoyi spravy v Ukraini na suchasnomu etapi. *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy*, 30, pp. 244—276.
9. Tverytnykova O., & Salata H. (2023). Menedzhment yakosti arkhivnoyi ta bibliotечноyi spravy: do problemy implementatsiyi mizhnarodnykh standartiv. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiya*, 2, pp. 48—53.
2. Dniprenko V. (2024). Stupin' vidpovidnosti pryynyattya ta zatverdzhennya harmonizovanykh natsional'nykh standartiv z informatsiynykh nauk: suchasnyy stan i perspektyvy. *Ukrayins'kyy zhurnal z bibliotekoznavstva ta informatsiynykh nauk*, 13, pp. 174—195.

Надійшла до редакції 18 грудня 2024 року

ІСТОРИЧНІ РОЗВІДКИ

УДК 025.171:272-523.6:069-027.555](477.42-21Бер)"1926/1953"(045))

DOI: 10.36273/2076-9555.2025.1(342).39-45

Лариса Дідора,

аспірантка Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,

e-mail: didora.larisa@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2499-8664>

Книги з монастирських і парафіяльних книгозбірень у бібліотеці Бердичівського соціально-історичного та економічного музею (1926—1953)

Статтю присвячено дослідженню провінієнції на книгах із монастирських і парафіяльних книгозбірень, які збереглися в колишній бібліотеці Бердичівського соціально-історичного та економічного музею (1926—1953).

Констатовано, що після закриття музею 1953 р. його книжкове зібрання було передано до Державної публічної бібліотеки УРСР, нині вона зберігається у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у кількості 3374 примірників.

Досліджені видання колишньої музейної книгозбірні становлять фрагмент бібліотеки монастиря Босих Кармелітів у Бердичеві, що був відновлений 1918 р., а також кількох бібліотек різних парафій Римо-католицької та Православної церков.

Проаналізовано та описано книжкові знаки на виданнях із зазначених бібліотек крізь призму історичного контексту та події, які вплинули на долю монастирських і парафіяльних зібрань літератури.

Ключові слова: бібліотека монастиря Босих Кармелітів; Бердичівський соціально-історичний та економічний музей; екслібрис; книжкові знаки; монастирські бібліотеки

Постановка проблеми. 14 листопада 1926 р. у Бердичеві у будівлі колишнього монастиря Босих Кармелітів було відкрито соціально-історичний та економічний музей. До організації закладу значних зусиль доклав український

археолог Т. Мовчанівський (1899—1938), який став його першим директором. Фонди поповнювали експонатами завдяки надходженню речей із націоналізованих панських маєтків, а також конфіскованих цінностей церков, костелів і синагог

через їх масове закриття у 1920—1930-х рр. Серед культурних пам'яток були видання з приватних бібліотек і бібліотек різних інституцій. Зокрема, у музейну книгозбірню потрапили примірники з бібліотеки монастиря Босих Кармелітів та інших церковних установ. Відсоток видань із парафіяльних і монастирських книгозбірень, що збереглися у бібліотеці Бердичівського соціально-історичного музею, невеликий, але ці примірники становлять дослідницький інтерес. Вважаємо актуальним вивчення книжкових знаків на виданнях із монастирських бібліотек, що надає розуміння історії їх формування та функціонування. Не менш цікавим є дослідження репертуару видань, збережених у музейній книгозбірні.

Аналіз досліджень і публікацій. Серед публікацій останніх років, присвячених темі монастирських книгозбірень, насамперед варті уваги публікації І. Цібаровської-Римарович [8] і Н. Захарчук і П. Скавронського [2]. Водночас бібліотека Бердичівського музею та її видання ще не становили предмета окремого наукового дослідження.

Метою статті є введення в науковий обіг видань із монастирських і парафіяльних бібліотек та дослідження книжкових знаків на них.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед збережених видань Бердичівського соціально-історичного та економічного музею привертає увагу література колишньої книгозбірні монастиря Босих Кармелітів. Його засновником був Януш Тишкевич (1590—1649), воєвода Київський, староста Житомирський і Снятинський, який після визволення з татарської неволі віддав ордену кармелітів свій замок-фортецю в Бердичеві над річкою Гнилоп'ять. Згодом на цьому місці було зведено костел і монастир, а засновник пожертвував святині шанований у родині Тишкевичів образ Божої Матері Одигітрії [10]. Монастир мав власну унікальну бібліотеку на 6 тис. томів, поміж яких — стародруки кінця XV ст. На хвилі закриття римо-католицьких монастирів у Волинській губернії після Листопадового (польського) повстання 1830—1831 рр. монастирську книгозбірню як цінне зібрання стародруків і рукописів 1878 р. було перевезено до бібліотеки Київського університету Св. Володимира У 1926—1927 рр. у складі фундаментальної університетської книгозбірні вона влилась у фонди Всеукраїнської бібліотеки України. Тепер це самостійна структурна одиниця відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) під умовною назвою "Бердичівська колекція" [2].

У 1866 р. згідно з царським указом монастир кармелітів було закрито, і відтоді святинню опікувалися дієцезіальні священники. Вони почали формувати нову бібліотеку, кілька книг з якої з печатками настоятеля збереглися в музейній книгозбірні. У 1918 р., після революційних подій, кармеліти повернулися до Бердичева, але ненадовго. У 1925 р. більшовицька влада відібрала все майно й святині та передала монастир для потреб музичної та художньої шкіл, а в костелі й приміщенні друкарні було створено музей. За нетривалий час перебування в Бердичеві кармеліти намагалися відновити монастирську книгозбірню. Кілька примірників видань того періоду також репрезентовано в музейній бібліотеці. Це здебільшого книги, які потрапили до бердичівського монастиря з польських кармелітських осередків, зокрема з м. Вадовіце, с. Черна, про що свідчать штампи на титульних аркушах.

Літургійна книга "*Ordinarium seu Ceremoniale Fratrum Discalceatorum Ordinis Bmae Virginis Mariae de Monte Carmelo*" ("Ординарій або церемоніал Босих Братів Ордену Пресвятої Діви Марії з гори Кармель") (1910) походить із бібліотеки монастиря Босих Кармелітів у с. Черна Малопольського воєводства. Ці відомості підтверджують два штампи монастирської бібліотеки на титульному аркуші. Перший — синього кольору, овальної форми, з написом латинською мовою "P. P. Convent[us] Carmelitarum/ Discal[ceatorum]. / Czernae". Другий — червоний, прямокутної форми, з написом німецькою мовою "Karmeliten kloster / Czerna I. P. Krzeczowice / Galizien".

На авантитулі видання наявний круглий штамп синього кольору з написом російською мовою "Настоятель Маріїнскаго костела въ Бердичевъ". Штамп відбиває фрагмент історії Бердичівського монастиря, коли, як зазначалося, 1866 р. за наказом імператора він був розпущений, а діяв лише Маріїнський костел, яким до 1918 р. опікувались єпархіальні священники.

Книга "*Homilie Katolickie czyli wykład świętych ewangelij na niedziele i święta całego roku*" ("Католицькі проповіді, або лекції про святе Євангеліє на неділі і свята протягом року") (1856) також походить із бібліотеки монастиря Босих Кармелітів у с. Черна. Овальний штамп із написом "P. P. Convent[us] Carmelitarum/ Discal[ceatorum]. / Czernae" наявний на титульному аркуші видання.

Монастир у с. Черна був заснований 1629 р. Агнешкою Фірлей, уродженою Течинською (1578—1644), вдовою воєводи краківського Миколая Фірлея. До 1805 р. монастир був скитом, і вірянам вхід до нього був заборонений. Село Черна стало

місцем вшанування св. Рафала Калиновського (1835—1907) — настоятеля кармелітських монастирів у Черні та Вадовіце, інженера, офіцера, учасника польського Січневого повстання (1863—1864), а також місцем поклоніння іконі Матері Божої Скапулярної [3]. На авантитулі примірника наявний овальний штамп настоятеля Маріїнського костелу в Бердичеві.

Наступне видання — 2-й том "*Biblia lacinsko-polska czyli Pismo Święte Starego i Nowego testamenty*" ("Біблія латинсько-польська або Святе Письмо Старого і Нового завіту") (1885) — походить із бібліотеки кармелітського монастиря у м. Вадовіце. Про це свідчать два бібліотечних штампи на титульному аркуші. Перший — круглий, синього кольору, з написом по колу "Carmelit. Disc. Wadowice Sigill. Hosp.". Посередині зображено герб кармелітів. Другий — овальний, червоного кольору, з написом усередині "Bibliotheca Conventus P. P. Carmelit. Disc. Wadowice" (фото 1).

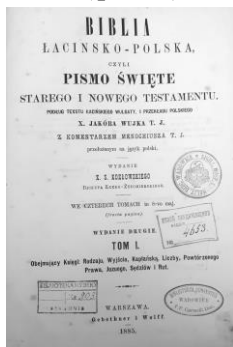

Фото 1. Штампи монастиря кармелітів у м. Вадовіце на книзі "*Biblia lacinsko-polska*"

Монастир Босих Кармелітів у Вадовіце засновано 1892 р. зусиллями св. Рафала Калиновського. 2 вересня 1899 р. монастир став самостійним, був проголошений вікаріатом, а 1903 р. — пріоратом, тобто повністю сформованим монастирем. У 1892—2004 рр. при монастирі діяла Мала семінарія, що виховала майже 250 священників [4]. Видання Святого Письма 1885 р. є перекладом латинського тексту Вульгати 1596 р., який підготував отець-єзуїт Якуб Вуек (1541—1597), із коментарями Джованні Стефано Менокіо (1575—1655) — італійського єзуїта, відомого біблієста [7]. Праця о. Вуека з часом не втратила ваги та значення й нині залишається шедевром польської літературної мови XVI ст. Видання книги було здійснено за сприяння Симона-Мартіна Козловського — єпископа Києво-Житомирської дієцезії у 1883—1891 рр.

З монастирської книгозбірні також походить 2-й том книги Адольфа Танкері (1854—1932) — французького священника, професора канонічного права та догматичної теології, який ви-

кладав моральну теологію в семінарії й Університеті Святої Марії в Балтиморі (США) у 1887—1902 рр., — "*Synopsis theologiae dogmaticae. T. 2: De Deo sanctificante et remuneratore, seu De gratia, de sacramentis et de novissimis*" ("Конспект догматичної теології. Т. 2: Про Бога, що освячує і винагороджує, або про благодать, про таїнства та останні речі"). Цей посібник із моральної теології Католицька церква широко використовувала впродовж першої половини XX ст. На титульному аркуші дослідженого примірника розміщено рукописний екслібрис монастирської бібліотеки "Conventus Carmelit[arum]. Discal[ceatorum]. Berdyczoviensis 1920". Зазначено і рік надходження книги — 1920-й (фото 2).

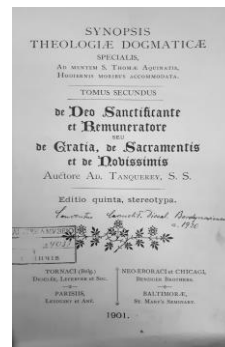

Фото 2. Книга "*Synopsis theologiae dogmaticae*" з рукописним екслібрисом бібліотеки монастиря Босих Кармелітів

Наступне видання — "*Tractatus theologici quos in scholis sorbonicis dictavit D. Carolus Witasse*" ("Богословські трактати, які Доктор Шарль Вітасс диктував у школах Сорбонни") — походить із бібліотеки кармелітського монастиря в Перемишлі. Її автор Ш. Вітасс (1660—1716) — французький католицький теолог, професор Сорбонни в Парижі. Книгу видано 1738 р. у Венеції. На титульному аркуші наявний рукописний екслібрис "Conventus Premisliensis Carmelitarum Discalceatorum".

Кармелітський монастир у Перемишлі 1620 р. заснував Мартин Красицький (1574—1631) — львівський каштелян (1618—1630) і староста перемишльський (1616—1631). У 1784 р. згідно з указом імператора Йосифа II перемишльський Кармель було ліквідовано, а ченців відправлено до монастиря в Загуже. Будівля перейшла у власність греко-католиків. У 1946 р., після арештів греко-католицьких єпископів і ліквідації структур Греко-католицької церкви в Польщі, кармеліти повернули монастир собі [5].

Ще одним цікавим виданням із монастирської бібліотеки є кармелітський місал — "*Missale abbreviatum Ad Ufum, ac Monialium Carmelitarum Discalceatorum*". Книгу видано 1760 р. у Бердичеві в типографії монастиря кармелітів. Ініціатором

створення друкарні при монастирі був пріор о. Юзеф від Блаженної Диви Марії з Гори Кармель (Якуб Зволинський, 1718—1785). За посередництва київського єпископа Кастана Солтика 14 січня 1758 р. бердичівські отці-кармеліти дістали від польського короля Августа III привілей на заснування друкарні, котра функціонувала впродовж 1760—1844 рр. [9, с. 47—49].

На титульному аркуші книги розміщено видавничу марку — герб ордену кармелітів. Це срібний геральдичний щит, розділений на три частини, у кожній з яких зображено шестикутні зірки. Зверху уміщено руку, яка тримає вогняний меч, що виходить із корони. Герб оперізує стрічка, на якій латиною наведено девіз ордену "Zelo zelatus sum pro Domino Deo exercituum" ("Ревний у старанні задля слави Господа Бога"). На форзаці видання від руки написано фрагмент старовинного середньовічного гімну "Ave maris stella" ("Радій, Зірка морська").

Наступним дослідженим виданням став 2-й том кармелітського булларію, виданий 1718 р., — "Bullarium Carmelitanum plures continens summorum pontificum constitutiones ad ordinem Fratrum beatissimae" ("Кармелітський булларій, що містить кілька конституцій найвищих понтифіків до чину найблаженніших братів"). На титульному аркуші наявний рукописний екслібрис із вишневецького монастиря кармелітів "Conventus Visnovecensis Carmelit. Discalceatorum 1779 anno" ("Вишневецького монастиря Босих Кармелітів. 1779 р.").

Монастир був закладений 1645 р. представником українського князівського роду Вишневецьких Яремою (1612—1651). Через воєнні дії, які прокочувалися хвилями по волинській землі, монастир неодноразово зазнавав руйнації. У 1832 р., через загальний розпуск монастирів після придушення Листопадового повстання, вишневецьку громаду кармелітів ліквідували. У 1835 р. монастирську церкву було переобладнано у православу. У 1921 р. монастир повернули Католицькій церкві. У 1931 р. кармеліти переселилися у Вишнівець, взялися за реконструкцію та оновлення храму, однак під час Другої світової війни монастир повністю згорів.

Монастирська бібліотека була доволі великою й 1816 р. налічувала 1327 томів переважно духовної тематики [8]. Наявність у книгозбірні монастиря Босих Кармелітів у Бердичеві книг із кармелітських монастирів у Вишнівці та Перемишлі, а також із польських Черни та Вадовіце свідчить про тісні контакти й співпрацю між цими релігійними громадами.

Книга о. Єжі Патісса "Podręcznik do rozmyślań i kazań na niedziele całego roku" ("Посібник для

роздумів і проповідей у неділі протягом року") (1909) також походить із кармелітської книгозбірні у Бердичеві, про що свідчить наявний на титульному аркуші рукописний екслібрис "Conventus Carmel. Discal. Berdyczoviensis 21/VIII 1924 r.". Прикметно, що у всіх книгах, які надійшли до бібліотеки кармелітів протягом 1918—1926 рр., зазначено рік, а іноді й дату надходження до книгозбірні.

Літургійний календар на 1907 р. "Calendarium liturgicum dioecesium Luceoriensis et Zytomiriensis" ("Літургійний календар Луцької і Житомирської дієцезії") походить із бібліотеки Маріїнського костелу в Бердичеві. Видання надруковано 1906 р. у Житомирі з благословення тодішнього ординарія дієцезії, єпископа Кароля Недзялковського (1846—1911). На форзаці примірника розміщено напис "Berdyczowskiej świątyni cudownej N. Maryi Panny" ("Бердичівський храм чудотворної Непорочної Диви Марії") (фото 3).

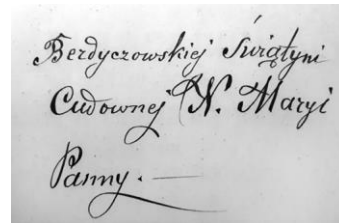

Фото 3. Напис на книзі "Calendarium liturgicum dioecesium Luceoriensis et Zytomiriensis"

З кармелітської книгозбірні походить і римський брєвіарій "Psalterium breviarii romanicum ordinario divini officii", виданий 1912 р. у Римі. Судячи з дати видання, він потрапив до бібліотеки кармелітів вже після відновлення монастиря 1918 р. На титульному аркуші наявний рукописний екслібрис монастирської бібліотеки "Convent. Carmel. Discal. Berdyczoviensis".

Брєвіарій — це католицький літургійний молитовник, що містить тексти Літургії годин (богослужінь добового кола), псалми, життя святих, уривки з творів Отців церкви тощо. Перші брєвіарії було укладено в XI—XII ст., вони містили молитви, до того розпорошені в різних за жанрами літургійних книгах. У розповсюдженні брєвіарію в Європі особливу роль відіграли монахи-францисканці. Тридентський собор (1545) підтвердив обов'язок священнослужителів щодня читати спеціальні чини молитов у різний час доби, вдома або в храмі, а також оголосив "Римський Брєвіарій" (лат. "Breviarium Romanum") єдиною богослужбовою книгою для Католицької церкви [1].

Серед видань із бібліотеки Бердичівського музею варті уваги книги зі штампом настоятеля Маріїнського костелу в Бердичеві, що від 1866 р. став парафіяльним храмом, перейшовши в управ-

ління єпископа Луцько-Житомирської дієцезії. Це тривало до 1918 р., коли кармеліти ненадовго повернули собі монастир. Від часу управління Маріїнським костелом дієцезіальними священниками залишилася парафіяльна бібліотека, кілька книг з якої потрапили до Бердичівського соціально-історичного музею. На сторінках видань наявний круглий штамп синього кольору з написом "Настоятель Маріинскаго костела въ Бердичевъ" (фото 4). Імені настоятеля чи інших даних, що дали б змогу ідентифікувати власника книги, немає.

Фото 4. Штамп настоятеля Маріїнського костелу в Бердичеві

Першим дослідженим виданням із бібліотеки настоятелів Маріїнського костелу стала книга *"Zbior kazan na rozmaite uroczystosci, ktore wyglosil w kosciolach lwowskich"* ("Збірка проповідей на різні урочистості, які виголошував у костелах у Львові"), видана у Львові 1895 р. Це збірник проповідей, які належали о. Блажею Яшовському (1856—1921) — римо-католицькому священнику, доктору теології, професору й ректору Львівського університету (1910—1911). На титульному аркуші книги наявний штамп настоятеля Маріїнського костелу.

Наступне видання — *"Der Prediger und Katechet. Eine praktische, katholische Monatsschrift, besonders für Prediger und Katecheten auf dem Lande und in kleinern Städten"* ("Проповідник і катехит. Практичний католицький щомісячник, особливо для проповідників і катехитів у сільській місцевості та невеликих містах") за 1899 р. Це найстаріший журнал проповідей у Німеччині, який 1850 р. опублікував Георг Йозеф Манц у Регенсбурзі. Кожен випуск містив готові проповіді та біблійні читання на окремі неділі й святкові дні впродовж року. На авантитулі примірника є штамп настоятеля Маріїнського костелу.

Серед літератури парафіяльних бібліотек слід виокремити книги з написом "Książka kościelna". На жаль, не вдалося визначити парафію, якій вони належали. Це видання духовного змісту латинською та польською мовами. Наприклад, книга єзуїта Франциска-Ксав'єра Шуппе (1823—1904) *"Meditationes sacerdotales"* ("Священницькі роздуми"), видана 1884 р. латинською мовою в Парижі, містить напис "Książka kościelna № 14", зроблений олівцем

на титульному аркуші. А на його звороті наявний рукописний екслібрис автора й одночасно власника книги "F. X. Schoupe" (фото 5).

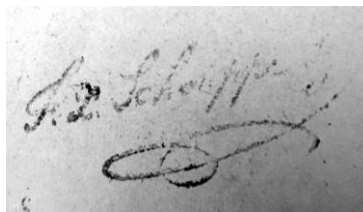

Фото 5. Рукописний екслібрис Ф.-К. Шуппе на книзі "Meditationes sacerdotales"

Франциск-Ксав'єр Шуппе був видатним теологом XIX ст. Вступив до ордену єзуїтів 1841 р., був професором догматики та схоластики в Лувені (1856—1863), згодом — у семінарії Льежа (1863—1871), де також відповідав за курс Святого Письма. Автор численних релігійних праць.

Перший том книги французького католицького священника о. Адольфа Танкері *"Synopsis theologiae moralis et pastoralis"* ("Конспект морального і душпастирського богослов'я") також має на форзаці напис "Książka kościelna № 7".

Книгу кардинала Генрі Едуарда Меннінга (1808—1892) *"Nauki o Najświętszym Sercu Jezusowem"* ("Вчення про Найсвятіше серце Ісуса") вперше опубліковано 1883 р. польською мовою у Варшаві, тож видання має цінність першодруку. Автор був англійським священником Католицької церкви, другим архієпископом Вестмінстера від 1865 р. і до смерті 1892 р. На форзаці книги розміщено такий самий напис, як і на попередніх — "Książka kościelna № 17".

Останнім із досліджених авторкою видань із загадкової костельної бібліотеки став 2-й том книги *"Niepokalana Bogarodzica Marya w świetle Ewangelii i Ojców Kościoła"* ("Пречиста Богородиця Марія у світлі Євангелія та Отців Церкви"), виданий 1890 р. польською мовою у Відні. Автор книги — о. Антоній Креховецький (1838—1898), видатна постать польської Католицької церкви того часу, проповідник, брат письменника Адама Креховецького, редактора "Gazeta Lwowska" [6]. На форзаці книги наявний напис "Książka kościelna № 4".

З бібліотеки Свято-Троїцької церкви у Любарі походить праця ієромонаха Філарета (Захаровича) "Опыт сличения церковных чинопоследований, по изложению церковно-богослужебных книг московской печати, изданных первыми пятью российскими патриархами". Автор був скарбником Микільського єдиновірчого монастиря, місіонером, сподвижником, ідеологом переходу старообрядців до єдиновірства. На авантитулі та на першій сторінці примірника наявний рукописний екслібрис "№ 361 по каталогу

Св. Троицкой Церкви м. Любар". Такий самий напис уміщено на першій сторінці видання; поруч — напівстерта печатка парафії (фото 6).

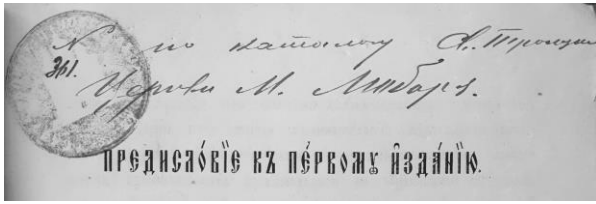

Фото 6. Рукописний екслібрис на книзі ієромонаха Філарета (Захаровича)

Висновки. Фрагменти парафіяльних бібліотек являють собою невеликі за обсягом, але цікаві за змістом добірки видань із моральної та пасторальної теології, збірки проповідей, папських булл, брєвіаріїв, роздумів. Фрагмент книгозбірні монастиря Босих Кармелітів розкриває історію її існування впродовж нетривалого періоду відродження ордену в Бердичеві у 1918—1925 рр. Подальше дослідження фонду колишньої бібліотеки Бердичівського соціально-історичного музею сприятиме віднайденню та введенню в науковий обіг нових видань.

Список бібліографічних посилань

1. Брєвіарій. *Велика українська енциклопедія*. URL: <https://vue.gov.ua/%D0%91%D1%80%D0%B5%D0%B2%D1%96%D0%B0%D1%80%D1%96%D0%B9> (дата звернення: 19.10.2024).
2. Захарчук Н., Скавронський П. Бердичівська монастирська книгозбірня у фондах Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського. *Бібліотеки у збереженні культурної спадщини* : матеріали Всеукр. наук.-краєзн. конф., присвяч. 75-й річниці Обл. б-ки для дітей Житомир. облради (26 верес. 2013 р., м. Житомир) / гол. ред. М. Ю. Костриця. Житомир : М. Косенко, 2013. 431 с.: іл. (Наук. зб. "Велика Волинь". Пр. Житомир. наук.-краєзн. т-ва дослідників Волині. Вип. 48). С. 321—327.
3. Historia klasztoru. *Karmelici Bosi Czerna*. URL: <https://karmelczerna.pl/historia-klasztoru/> (дата звернення: 19.10.2024).
4. Historia klasztoru. *Karmelici Bosi Wadowice*. URL: <https://karmel-wadowice.pl/historia-klasztoru/> (дата звернення: 19.10.2024).
5. Historia. *Klasztor Karmelitów w Bosych w Przemyślu*. URL: https://web.archive.org/web/20090821055855/http://www.karmel.przemysl.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=50&Itemid=54 (дата звернення: 19.10.2024).
6. Książd proboszcz Antoni Krechowicki. *Olejow Na Podolu*. URL: https://www.olejow.pl/readarticle.php?article_id=791 (дата звернення: 19.10.2024).
7. Pastore S. MENOCHIO, Giovanni Stefano. *Treccani*. URL: [https://www.treccani.it/enciclopedia/giovanni-stefano-menochio_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/giovanni-stefano-menochio_(Dizionario-Biografico)/) (дата звернення: 19.10.2024).
8. Ціборовська-Римарович І. О. Книгозбірня монастиря Ордену босих кармелітів у Вишневці: історія та книгознавча характеристика фонду. URL: https://www.medievalist.org.ua/2013/02/blog-post_2081.html#:~:text=%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%80%20%D0%9E%D1%80%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%83%20%D0%B1%D0%BE%D1%81%D0%B8%D1%85%20%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%BC%D0%B5%D0%BB%D1%96%D1%82%D1%96%D0%B2 (дата звернення: 19.10.2024).
9. Ціборовська-Римарович І. О. Друкарня Бердичівського монастиря босих кармелітів: історія та видавнича діяльність. 1758—1844 : [бібліографічна монографія]. Київ, 2019. 652 с.
10. Ферко П. Діяльність Босих Кармелітів у Бердичеві. 13.09.2022. *Орден Босих Кармелітів в Україні*. URL: <https://karmel.org.ua/diyalnist-bosyh-karmelitiv-u-berdychevi-chastyna-1/#:~:text=%D0%97%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BC%20%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%80%D1%8F%20%D1%96%20%D0%BA%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%83> (дата звернення: 19.10.2024).

Larysa Didora,

Graduate Student of Vernadskyi National Library of Ukraine

Books from monastic and parish book collections in the library Berdychiv Socio-Historical and Economic Museum (1926—1953)

The article is devoted to the study of provenance on books from monastery and parish libraries preserved in the former library of the Berdychiv Social, Historical, and Economic Museum (1926—1953).

It is stated, after the museum was closed in 1953, its library was transferred to the State Public Library of the Ukrainian SSR and today, in the amount of 3374 copies, is kept in the Department of Library Collections and Historical Collections of the Institute of Book Studies of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

The studied editions of the former museum library are a fragment of the library of the Barefoot Carmelite Order monastery in Berdychiv, which was restored in 1918, as well as several libraries of various parishes of the Roman Catholic and Orthodox Churches.

Bookmarks on publications from the above libraries are analyzed and described through the prism of the historical context and events that influenced the fate of monastic and parish collections of literature.

Keywords: library of the monastery of the Discalced Carmelites; Berdychiv socio-historical and economic museum; bookplate; bookmarks; monastic libraries

References

1. Breviarij. (n. d.). *Velika ukrajynska encyklopediya*. Available at: <https://vue.gov.ua/%D0%91%D1%80%D0%B5%D0%B2%D1%96%D0%B0%D1%80%D1%96%D0%B9> (accessed: 19.10.2024).
2. Zaharchuk N., & Skavronskij P. (2013). Berdichivska monastirska knigozbirnya u fondah Nacionalnoyi biblioteki imeni V. I. Vernadskogo. *Biblioteki u zberezhenni kulturnoyi spadshini* : materiali Vseukr. nauk.-krayezn. konf., prisvyach. 75-j richnici Obl. b-ki dlya ditej Zhitomir. obrladi (26 veres. 2013 r., m. Zhitomir). Zhitomir: M. Kosenko. P. 321—327.
3. Historia klasztoru. (n. d.). *Karmelici Bosi Czerna*. Available at: <https://karmelczerna.pl/historia-klasztoru/> (accessed: 19.10.2024).
4. Historia klasztoru. (n. d.). *Karmelici Bosi Wadowice*. Available at: <https://karmel-wadowice.pl/historia-klasztoru/> (accessed: 19.10.2024).
5. Historia. (n. d.). *Klasztor Karmelitoww Bosych w Przemyslu*. Available at: https://web.archive.org/web/20090821055855/http://www.karmel.przemysl.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=50&Itemid=54 (accessed: 19.10.2024).
6. Ksiadz proboszcz Antoni Krechowicki. (n. d.). *Olejow Na Podolu*. Available at: https://www.olejow.pl/readarticle.php?article_id=791 (accessed: 19.10.2024).
7. Pastore S. (n. d.). MENOCHIO, Giovanni Stefano. *Treccani*. Available at: [https://www.treccani.it/enciclopedia/giovanni-stefano-menochio_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/giovanni-stefano-menochio_(Dizionario-Biografico)/) (accessed: 19.10.2024).
8. Ciborovska-Rimarovich I. O. (n. d.). Knigozbirnya monastiryja Ordenu bosih karmelitiv u Vishnevci: istoriya ta knigoznavcha harakteristika fondu. Available at: https://www.medievist.org.ua/2013/02/blog-post_2081.html#:~:text=%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%80%20%D0%9E%D1%80%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%83%20%D0%B1%D0%BE%D1%81%D0%B8%D1%85%20%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%BC%D0%B5%D0%BB%D1%96%D1%82%D1%96%D0%B2 (accessed: 19.10.2024).
9. Ciborovska-Rimarovich I. O. (2019). *Drukarnya Berdichivskogo monastiryja bosih karmelitiv: istoriya ta vydavnicna diyalnist. 1758—1844* : [bibliografichna monografiya]. Kyiv.
10. Ferko P. (2022). Diyalnist Bosih Karmelitiv u Berdicevi. *Orden Bosih Karmelitiv v Ukrayini*. Available at: <https://karmel.org.ua/diyalnist-bosyh-karmelitiv-u-berdychevi-chastyna-1/#:~:text=%D0%97%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BC%20%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%80%D1%8F%20%D1%96%20%D0%BA%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%83> (accessed: 19.10.2024).

Надійшла до редакції 13 листопада 2024 року

ЗА РУБЕЖЕМ

УДК 024.8(4-15)(091)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2025.1(342).45-50

Михайло Онищук,

кандидат історичних наук, доцент,

завідувач відділу моніторингу ЗМІ

Книжкової палати України,

e-mail: zmi@ukrbook.net

<https://orcid.org/0000-0002-1340-1538>

Марина Ганечко,

старша наукова співробітниця

відділу моніторингу ЗМІ

Книжкової палати України,

e-mail: zmi@ukrbook.net

<https://orcid.org/0009-0001-6928-0376>

Крадіжки книг із бібліотек Західної Європи

У статті досліджено проблему крадіжок книг із бібліотек Західної Європи, зокрема історичні передумови, мотиви, причини, категорії, сучасні методи здійснення та заходи боротьби з цим явищем.

Проаналізовано наслідки втрат рідкісних і цінних видань для бібліотек та наукових спільнот, а також міжнародні ініціативи, спрямовані на захист цих культурних цінностей.

Розглянуто окремі випадки крадіжок книг із національних, університетських і монастирських бібліотек у хронологічному зрізі від середньовіччя до сьогодення.

Приділено увагу сучасним технологіям викрадення літератури з європейських бібліотек і міжнародній співпраці у боротьбі з цими злочинами.

Наведено рекомендації щодо заходів боротьби з крадіжками книг із бібліотек та забезпечення їхніх колекцій.

Ключові слова: крадіжки книг; бібліотеки Західної Європи; культурна спадщина; рідкісні книги, безпека бібліотек

Постановка проблеми. Проблема викрадення книг із бібліотек залишається актуальною протягом століть і викликає стурбованість громадськості, бібліотекарів, дослідників і культурних аналітиків. Особливо загрозливим це явище стало в Західній Європі, де багата культурна й інтелектуальна спадщина сприяла створенню умов для розквіту бібліотечних традицій і формування великих книжкових колекцій.

Викрадення книг із бібліотек є складним і багатогранним питанням, що потребує всебічного аналізу. Впродовж століть бібліотечні фонди та приватні книжкові зібрання стають об'єктами крадіжок через низку різних чинників, найпоширенішими серед яких є соціально-економічні умови, культурні аспекти, технічні й технологічні недоліки зберігання фондів, слабка організація заходів безпеки в бібліотеках. Втрата книг не лише обмежує доступ до знань, а й ставить під загрозу концепцію бібліотек як центрів освіти, спричиняє фінансові труднощі для установ, які зазнають збитків. Брак ефективних механізмів боротьби з крадіжками може призвести до серйозних наслідків і для бібліотек, і для суспільства загалом.

Аналіз досліджень і публікацій. Тема крадіжок книг із бібліотек Західної Європи неодноразово привертала увагу науковців різних країн. Нижче наведено огляд праць, у яких цю проблему досліджено з історичних, культурологічних і кримінологічних позицій.

Учені аналізують факти викрадення раритетних книг у періоди Ренесансу та Відродження, коли інтелектуальна власність, унікальні рукописи, рідкісні видання та архівні документи набули великої цінності. Наприклад, А. Петруччі аналізує долю рукописів і ранніх друкованих книг, які часто ставали об'єктами крадіжок у бібліотеках монастирів та університетів. Р. Вайс вивчає питання конфіскації античних рукописів у монастирях для формування приватних колекцій у часи Ренесансу. Н. Гарріс порушує проблему формування бібліотек доби Відродження й втрат фондів через крадіжки та торгівлю [1].

Перші фундаментальні розвідки з порушеної проблеми було присвячено викраденню культурних артефактів під час воєн, насамперед Наполеонівських і Другої світової. Конфіскація книг і архівів з європейських бібліотек нацистами, особливості функціонування книгозбірень у воєнні періоди є центральною темою праць М. Гресмана, Л. Х. Ніколаса та С. Мюррея [2].

Сучасним випадкам крадіжок рідкісних видань і стародруків присвячено дослідження М. Баттлз, С. Келлс, Р. Е. Сміт. Зокрема, у праці М. Баттлз порушено питання викрадення рід-

кісних книг у наш час. С. Келлс вивчає історію бібліотек і наводить приклади крадіжок і втрат у сучасну епоху, акцентує на проблемі збереження рідкісних колекцій. Р. Е. Сміт досліджує виклики, пов'язані з цифровізацією бібліотек і можливістю нелегального доступу до цифрових архівів [3].

Проблеми крадіжок книг із бібліотек розглядали й українські дослідники. Окремі аспекти запобігання крадіжкам із бібліотек та архівів висвітлено у праці Г. Боряк [4]. Г. Ковальчук наводить заходи безпеки, які перешкоджають утраті книжкових пам'яток унаслідок крадіжок, фактів вандалізму, недбалості працівників, інших небезпечних обставин і дій [5]. Ю. Юринець досліджує проблему запобігання крадіжкам архівних документів у контексті європейських практик, аналізує правові акти Ради Європи та Європейського Союзу й порівнює їх з українським правовим регулюванням [6].

Питанням крадіжок літератури з європейських бібліотек також присвячено матеріали інтернет-ресурсів [7—14].

У працях сучасних науковців подано новий погляд на проблему, наголошено на важливості міжнародної співпраці в бібліотечній справі, зосереджено увагу на поєднанні технологічних, соціальних і правових аспектів, що відкриває ширші можливості для запобігання крадіжкам та їх розслідуванню. Аналіз зазначених праць свідчить про багатоаспектність окресленої проблеми, що потребує застосування комплексного підходу до її вивчення.

Продовження студій у цій галузі, на наш погляд, є необхідним для розуміння соціальних наслідків викрадення літературних пам'яток із бібліотек, що потребує розроблення й запровадження ефективних стратегій і сучасних технологій охорони культурної спадщини.

Мета статті — дослідити причини, мотиви й методи крадіжок книг із бібліотек Західної Європи; проаналізувати наслідки цих злочинів та ефективні заходи протидії; з'ясувати роль суспільства, влади та бібліотечних установ у розв'язанні порушеної проблеми.

Відповідно до мети статті окреслено **завдання:**

1. Визначити основні причини, мотиви та методи викрадення книг з європейських бібліотек.
2. Навести категорії крадіжок.
3. Проаналізувати наслідки від втрат цінних видань для бібліотек і суспільства.
4. Запропонувати ефективні заходи зі зниження рівня крадіжок книг.

Виклад основного матеріалу дослідження. У бібліотеках Західної Європи зберігаються

унікальні артефакти, рукописи й рідкісні видання, що становлять історичну та наукову цінність. Втрата цих інтелектуальних і духовних скарбів має непоправні наслідки для збереження культурної ідентичності, розвитку науки, виховання майбутніх поколінь.

Особливої уваги варті випадки крадіжок раритетних видань із національних, університетських і монастирських бібліотек, здійснені від періоду середньовіччя до сьогодення.

Історичні передумови. Західна Європа завжди була осередком продукування й зберігання знань — від давніх монастирських бібліотек до сучасних університетських книжкових зібрань. Упродовж середніх віків книги в монастирях вважали найціннішими об'єктами, оскільки вони зазвичай були єдиними копіями рукописних текстів. Крадіжки книг у той період відбувалися доволі рідко, адже більшість монастирів була ізольованою, а доступ до книг мали лише ченці. Однак монастирі, що зберігали рідкісні манускрипти, часто стикалися з випадками викрадення рукописів, які згодом продавали чи обмінювали. Протягом століть ці крадіжки ставали наслідком не лише замовлень колекціонерів, а й воєнних конфліктів, коли переможці привласнювали бібліотеки як частину трофеїв. Наприклад, під час Тридцятилітньої війни (1618—1648) відбувалися численні випадки крадіжок бібліотек і рукописів з європейських монастирів.

В епоху Відродження, зокрема з розвитком європейських університетів у XII—XIV ст. і виникненням друкарства, що надало більше можливостей для поширення ідеологій і знань, кількість книжкових колекцій почала стрімко зростати. З'явилися великі приватні бібліотеки, і рідкісні видання стали популярним предметом колекціонування та купівлі-продажу, що призвело до збільшення кількості крадіжок і стимулювало розвиток чорного ринку. Цінні книжкові зібрання, наприклад, бібліотек Оксфордського університету або Королівської бібліотеки Франції, зазнали значних втрат через крадіжки раритетних пам'яток. Відомі випадки, коли бібліотекарі чи працівники книгосховищ викрадали книги для продажу на чорному ринку. Наприклад, у XVIII ст. значну частину колекції Ватиканської бібліотеки було втрачено через внутрішні крадіжки.

У середньовічних хроніках зафіксовано випадки викрадення літератури не лише внаслідок воєнних конфліктів, а й через злочини приватних осіб. Власники книжкових колекцій намагалися захистити свої скарби від крадіжок, застосовуючи різні методи, зокрема

каталоги та особливі знаки, проте часто цих заходів було недостатньо.

Крадіжки в сучасних бібліотеках. У XXI ст. крадіжки раритетних книг із бібліотек Західної Європи набули нових форм і залишаються серйозною проблемою. З розвитком цифрових технологій та електронної торгівлі антикваріатом зростає попит на старовинні видання. Ціни на рідкісні книги на аукціонах можуть сягати сотень тисяч доларів, що робить цей бізнес надзвичайно привабливим. Часто крадіжки замовляють чи здійснюють люди, які хочуть поповнити приватну бібліотеку, антикварну колекцію або заробити на нелегальному продажу цінних книг. Найвідоміші випадки крадіжок літератури зафіксовано у бібліотеках Франції, Великої Британії, Німеччини та Італії.

Один із найгучніших злочинів стався у 2017 р., коли з архівів у Лондоні зникло понад 160 цінних видань, поміж яких праці Галілео Галілея, Ісаака Ньютона та Леонардо да Вінчі.

Ще один резонансний випадок трапився в Італії, коли з бібліотеки в Неаполі було викрадено кілька рідкісних наукових праць з астрономії та математики із зібрання відомого італійського науковця XVII ст. Джованні Саксердо.

З'ясувалося, що поліція має справу з масштабною та скоординованою серією крадіжок. За даними Європолу, з 2022 р. понад 170 книг вартістю більш як \$2,6 млн зникли з Латвійської національної бібліотеки в Ризі, бібліотеки Вільнюського університету, Берлінської державної бібліотеки, Баварської державної бібліотеки в Мюнхені, Національної бібліотеки Фінляндії в Гельсінкі, Національної бібліотеки Франції, університетських бібліотек Парижа, Ліона та Женеви, а також із чеських книгозбірень [7; 11].

Наприклад, у 2023 р. крадіжку цінних видань виявили в Національній бібліотеці Франції, де дев'ять раритетних книг загальною вартістю €650 тис. замінили підробками. Адміністрація Державної бібліотеки Берліна повідомила про крадіжку п'яти книг, ціна яких на антикварному ринку перевищує €100 тис. У Баварській державній бібліотеці зникли дві рідкісні книги. Аналогічний злочин було скоєно в Саксонії [8].

Найбільше постраждала бібліотека Варшавського університету, що має велику колекцію цінних книг XIX ст. У жовтні позаминулого року в її фондах виявили нестачу 78 раритетів загальною вартістю майже €1 млн. На думку представника навчального закладу, крадіжки могли розпочатися восени 2022 р. і тривали майже 10 місяців, поки їх не виявили. У всіх випадках оригінальні видання замінювали якісними копіями [7].

Сучасні виклики також пов'язані з інтернаціональним характером крадіжок. Ринок рідкісних книг глобалізувався, і викрадені об'єкти часто потрапляють до приватних колекціонерів чи на аукціони в інші країни. Відстежити та повернути ці видання надзвичайно важко, особливо якщо вони зникають на тривалий період.

Причини крадіжок. Є низка причин, що спонукають до викрадення книг із бібліотек Західної Європи. Найбільш значущими поміж них є соціально-економічні й культурні чинники, недостатні заходи із захисту фондів.

Соціально-економічні чинники. Як зазначалося, соціально-економічні проблеми часто спонукають людей до крадіжок. Це спокусливий варіант легко й швидко стати власником цінних чи раритетних видань або збагатитися на їх продажі. За результатами аналізу даних, здійсненого Українським інститутом культурних досліджень, було з'ясовано, що 60% крадіжок скоюють особи з низьким рівнем доходів. З огляду на цю проблему доцільно розглянути можливі шляхи соціальної підтримки цієї верстви населення, що допоможе знизити ризик крадіжок.

Культурні чинники. Крадіжки книг часто пов'язані з певними культурними нормами, сформованими в суспільстві, та соціальним сприйняттям бібліотек, книг і читання. Часто представники молодого покоління не усвідомлюють їх важливості й цінності. Ставлення до бібліотек як до "безоплатних ресурсів" посилює враження, що крадіжка книг не становить серйозного правопорушення, і знижує моральні бар'єри потенційних зловмисників.

Проблему сприйняття бібліотек і книг як значущих і цінних культурних об'єктів допоможуть вирішити освітні програми, які сприятимуть формуванню поваги до друкованого слова, бібліотечних колекцій і рідкісних видань як невіддільного елемента культурної спадщини країни. Важливо розвивати у громадськості усвідомлення цінності знань і вагомості ролі бібліотек у розвитку особистості та суспільства. У деяких країнах успішно реалізують програми, які підвищують інтерес до читання та книг, залучають молодь до бібліотек через соцмережі, культурні й освітні заходи, що також сприяє скороченню кількості крадіжок.

Недостатні заходи з безпеки. Системи безпеки багатьох бібліотек часто не відповідають сучасним вимогам. Такі проблеми, як брак електронних міток і систем відеоспостереження в поєднанні з великим потоком відвідувачів, створюють сприятливі умови для злочинців, адже фонди

залишаються вразливими до крадіжок. Багато бібліотек потребують збільшення фінансування, щоб мати змогу інвестувати в нові технології, модернізацію систем безпеки. Дослідження свідчать, що впровадження нових RFID-технологій¹ допоможе знизити рівень крадіжок на 50%. Бібліотекам слід ініціювати програми залучення грантів і фінансування для технічного вдосконалення систем безпеки.

Мотиви крадіжок. Основні мотиви викрадення книг із бібліотек Західної Європи систематизуємо в кілька категорій:

1. **Фінансова вигода.** З початком книгодрукування рідкісні видання та першодруки стали товаром, який можна вигідно реалізувати на чорному чи антикварному ринках, міжнародних аукціонах, приватним колекціонерам. Цей аспект мотивує злодіїв і робить книги привабливим об'єктом крадіжок.

2. **Політичні інтереси.** У періоди війн або політичних конфліктів викрадення цінних видань може слугувати засобом здобуття стратегічно важливої інформації чи контролю над культурною спадщиною. Наприклад, під час Наполеонівських воєн бібліотеки багатьох європейських країн постраждали через вивезення рідкісних примірників; під час Другої світової війни нацисти систематично грабували бібліотеки, особливо в окупованих країнах. Мета таких крадіжок полягала не тільки в культурному збагаченні Німеччини, а й у знищенні духовної та інтелектуальної спадщини підкорених народів.

3. **Ідеологічні мотиви.** В окремих випадках крадіжки можуть бути мотивовані національними чи релігійними чинниками. Наприклад, у часи інквізиції та релігійних переслідувань книги, які вважали еретичними чи небезпечними для режиму, викрадали або знищували. Під час воєнних конфліктів або окупацій, як зазначалося, бібліотеки навмисно розграбовували, аби позбавити країну-жертву національної культурної пам'яті.

4. **Колекціонери та бібліофіли.** Від доби Відродження й до сучасності крадіжки книжкових раритетів часто замовляли чи здійснювали колекціонери заради поповнення особистих зібрань. Навіть попри незаконність таких дій завзяті бібліофіли намагаються у будь-який спосіб придбати примірники унікальних видань для власної бібліотеки.

¹ Radio Frequency Identification — технологія безконтактного обміну даними, заснована на використанні радіочастотного електромагнітного випромінювання. RFID застосовують для автоматичної ідентифікації та обліку об'єктів, а також відстеження їх переміщень на виробництві, в логістиці, торгівлі тощо.

5. *Науковий інтерес.* Окремі крадіжки мотивовані бажанням дістати ексклюзивний доступ до інформації, наявної в рідкісних виданнях. Зловмисники прагнуть використати ці відомості до того, як вони стануть загальнодоступними.

Категорії крадіжок. У проєкті Концепції забезпечення національних інтересів в архівній справі, яку розробили відомі архівісти К. Новохатський і Л. Скрицька, крадіжки кваліфіковано як загрози змішаного характеру й згруповано у три категорії:

1. Крадіжки та терористичні акти, здійснені зовнішніми злодіями.

2. Крадіжки, розкрадання, привласнення, здійснені працівниками архівних установ.

3. Крадіжки з приватних архівів.

Спільною причиною крадіжок усіх категорій визнано формування тіншового антикварного ринку архівних документів.

Дестабілізаційними чинниками першої категорії крадіжок є: брак охорони й охоронної сигналізації; недоліки в організації роботи охоронних служб і систем; нестача камер спостереження у сховищах, читальних залах, на прилеглий території; розміщення поряд з архівними установами ресторанів, великих торговельних закладів, автостоянок; надання приміщень в оренду сумнівним юридичним особам; недофінансування; недотримання вимог охоронного режиму з боку керівників архівних установ.

Щодо другої категорії крадіжок, які здійснюють внутрішні злодії, дестабілізаційними чинниками є: зниження рівня повного, об'єктивного обліку та контролю за зовнішнім і внутрішнім переміщенням документів; низький соціальний захист персоналу.

Третю категорію крадіжок із приватних архівів, на думку авторів Концепції, спричиняють такі чинники, як брак правової норми покарання, невизначеність в юридичному полі архівних документів як об'єктів рухомого майна.

На жаль, життєві реалії та час наповнюють ці теоретичні формули конкретним змістом і вносять до них суттєві корективи. Зокрема, крадіжки, скоєні внутрішніми злодіями, нині набувають глобального поширення й перетворюються на одну з найнебезпечніших загроз, яку автори Концепції недооцінили. Шкода, що серйозну загрозу від крадіжок книжкових пам'яток, лише тепер починають усвідомлювати у світі [4, с. 7].

Методи викрадення книг. Упродовж століть методи крадіжок книг змінювалися відповідно до розвитку технологій. У сучасних умовах злочинці використовують як традиційні, так і новітні методи, серед яких — фізичне проникнення, інсайдерська діяльність, електронні шахрайства тощо.

Фізичне проникнення. Незважаючи на сучасні системи безпеки, злочинці знаходять способи проникнути в бібліотеки, використовуючи технічні засоби блокування охорони та систем сигналізації, а також "сліпі зони", де не встановлено камер відеоспостереження чи інших пристроїв захисту. Часто крадії можуть діяти за допомогою підроблених документів або підкupu працівників бібліотеки.

Наприклад, найгучніший злочин із викрадення рідкісних книг із лондонських архівів було організовано групою професійних крадіїв, які проникли в будівлю через дах. Злодіям вдалося винести чимало фоліантів загальною вартістю \$2,5 млн, поміж яких — копія трактату Йоганна Кеплера "Загадка Космосу" 1621 р., що належала Ейнштейну; прижиттєві копії книг Ньютона, Коперника, Галілея, а також відбитки картин Франсіско Гої, датовані XVIII ст. [9]. Інший резонансний випадок стався у бібліотеці Тартуського університету (Тарту — друге за величиною місто Естонії). Чоловіки десять днів працювали із замовленими книгами, після чого до бібліотеки не повернулися. Через чотири місяці, під час щорічної інвентаризації, працівники виявили, що вісім книг, які вивчали чоловіки, зникли й були замінені факсиміле такої високої якості, що виявити їх міг тільки експерт. За словами затриманих, їм знадобилося два-три тижні, щоб зробити якісні копії антикваріату, після чого вони зникли разом з оригіналами [9; 12].

Інсайдерська діяльність. У багатьох випадках крадіжки здійснюють працівники бібліотек чи особи, які мають доступ до рідкісних колекцій. Вони можуть виносити книги, використовуючи службовий статус, або передавати інформацію злочинцям.

Електронне шахрайство. Інтернет-аукціони та платформи продажу антикваріату надають нові можливості для нелегального обігу викрадених книг. Використовуючи підроблені документи та псевдоніми, зловмисники можуть продавати рідкісні видання через кордони, уникаючи юридичної відповідальності.

Наслідки крадіжок книг для культурної спадщини. Книги з бібліотек викрадають упродовж століть — і співробітники, і читачі, і виконавці замовлень колекціонерів. Для мисливців за антикваріатом бібліотеки є ідеальною мішенню, адже розраховані на обслуговування великої кількості відвідувачів, поміж яких важко виявити злодіїв. Крім того, бібліотеки часто мають проблеми з фінансуванням, через що не захищені так надійно, як музеї та інші установи з цінними артефактами. Внаслідок крадіжок книг бібліотеки Західної Європи щороку зазнають збитків на мільйони євро.

Загальносвітової статистики не існує, але в окремих країнах підрахувати відсоток неминучих втрат все-таки намагаються. Зокрема, британський бібліотекознавець М. Дью у книзі "Проектування публічних бібліотек" зазначав, що через крадіжки кожна бібліотека в середньому втрачає приблизно 5,3% колекцій. У грошовому еквіваленті такі втрати становлять £150 млн на рік [17].

За даними французької страхової групи Argos, щороку у світі викрадають культурних цінностей на суму \$10 млрд. І у Старому, і в Новому світі, метою злодіїв є не лише картини: будь-який документ, давній або менш давній, дуже цінний або менш цінний — усе, що має потенційного покупця, перебуває в небезпеці. Загалом протиправні операції з культурними цінностями посідають третє місце у світі (після незаконної торгівлі зброєю та наркотиками) серед злочинів міжнародного характеру. До того ж архівно-рукописний і картографічний сегменти, порівняно з мистецьким (музейним), набувають для мисливців за раритетами дедалі більшої ваги.

Від 1987 р. Комітет із безпеки секції рідкісних книг і рукописів Американської асоціації бібліотек (RMBS Security Committee) веде поточний реєстр крадіжок із бібліотек і архівів, базований на публічній інформації у пресі. Повідомлення стосуються переважно США, Великої Британії та низки інших європейських країн. За даними ресурсу, перелік архівних і бібліотечних крадіжок, скоєних лише протягом 2005 р., надає картину глобальної катастрофи. До того ж зростання масштабів крадіжок супроводжується вдосконаленням форм і засобів їх організації та здійснення [4, с. 6—7]. Наприклад, у більшості випадків крадіжок книг у 2022—2023 рр. оригінали замінили якісними копіями, які навіть імітували фоксинг² [7]. Окрім того, крадіжки часто призводять до руйнації чи знищення раритетів, якщо вони потрапляють до рук недобросовісних колекціонерів або на чорний ринок.

Наслідки крадіжок книг суттєво позначаються на розвитку культури та історії Західної Європи. Серед них виокремимо такі:

1. Втрата культурної (наукової) спадщини. Рідкісні книги є джерелом унікальних даних, які часто не мають аналогів і які важко чи неможливо відтворити. Крадіжки призводять до втрати рідкісних книг, манускриптів і видань, що мають історичну, наукову й культурну цінність. Значна частина історичних знань може бути назавжди втрачена чи залишатися недоступною. Це обмежує доступ до важливих, цінних джерел

інформації для науковців і студентів, негативно впливаючи на якість освіти, а також на дослідження в багатьох наукових сферах, як-от історія, література та мистецтво. Багато викрадених рідкісних видань не підлягають відновленню, що становить незворотні втрати для культурної спадщини.

2. Фінансові витрати. Вартість рідкісних книг може сягати значних сум, і втрата таких об'єктів передбачає значні фінансові витрати бібліотек на відновлення примірників і посилення заходів безпеки. За даними досліджень, середні витрати на повернення та відновлення зниклих видань можуть становити десятки тисяч євро щорічно. Це обмежує фінансування інших важливих ініціатив, як-от освітні програми та культурні проекти.

3. Зниження довіри до бібліотек. Часті крадіжки книг можуть знизити довіру до бібліотек як до безпечних місць для навчання та досліджень, що призводить до зменшення відвідуваності й впливає на фінансовий стан установ.

4. Ідеологічні втрати. Викрадення книг призводить до втрат, нерідко непоправних, частин національних колекцій, що є важливими символами ідентичності та культурної спадщини. До того ж багато книг, викрадених під час воєнних конфліктів або окупацій, так і не повертаються до країн походження, що створює додаткові проблеми юридичного та культурного характеру в міжнародній площині.

Заходи боротьби з крадіжками книг. У документі "Заходи щодо запобігання крадіжкам" та підсумковому "Звіті про архіви в розширеному Євросоюзі", підготовленому на замовлення Ради Європи в листопаді 2005 р., наведено перші конструктивні пропозиції щодо протидії незаконному обігові документів, зокрема: зобов'язання торгівців антикваріатом вести реєстр об'єктів із зазначенням їх походження; моніторинг каталогів антикварних продажів; звільнення від податків свідомих громадян, які придбали викрадені цінності й повернули їх архіву; посилення контролю за рухом документів усередині архіву; упровадження практики використання в читальних залах копій документів замість оригіналів; розроблення методик спеціального маркування документів; вивчення можливостей упровадження наявної у країнах Євросоюзу бібліотечної мережі безпеки The Liber Security Network; створення загальноєвропейської бази даних викрадених документів, подібно до бази даних викрадених мистецьких творів [4, с. 10].

(Далі буде)

Надійшла до редакції 29 листопада 2024 року

² Вікові руді або коричневі плями на старовинних документах.

ВИДАТНІ ДІЯЧІ ТА ВИЗНАЧНІ ПОДІЇ

*Світлій пам'яті Наталі Миколаївни Кушнарєнко
(21.10.1950 — 09.01.2025)*

9 січня 2025 р. бібліотечно-інформаційна галузь України зазнала великої втрати: відійшла в засвіти визнана класик бібліотекознавства, документознавства, теорії та методології соціальних комунікацій, докторка педагогічних наук, професорка, заслужений працівник культури України, професорка кафедри цифрових комунікацій та інформаційних технологій Харківської державної академії культури Наталя Миколаївна Кушнарєнко.

На її працях зростало не одне покоління науковців і практиків бібліотечної та документознавчої сфери, вона сформувала потужну наукову школу, підготувавши 15 докторів і кандидатів наук зі спеціальності "Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство", а монографії та підручники створили міцний фундамент для розвитку галузевої науки та освіти.

Увесь професійний життєпис Наталі Миколаївни пов'язаний із Харківською державною академією культури, у якій вона понад 50 років плідно працювала на освітній, науковій, організаційно-управлінській і виховній нивах, сповна віддаючи свій талант та знання улюбленій справі. Її ім'я широко відоме у фахових колах України та інших країн світу, асоціюється зі статусом фундаторки й лідерки славетної харківської освітньо-наукової школи бібліотечно-інформаційного та документознавчого спрямувань.

Закінчивши у 1972 р. Харківський державний інститут культури, Наталя Миколаївна пройшла шлях від викладачки до доцентки, професорки, завідувачки кафедри, деканеси факультету бібліотекознавства та інформатики, проректорки з наукової роботи. Її науковий доробок становлять понад 500 фундаментальних і прикладних наукових розвідок. Серед них: 14 науко-

вих монографій (одноосібні й у співавторстві), 30 підручників і навчальних посібників (з перевиданнями), 85 навчально-методичних матеріалів, 268 наукових статей, 83 тези доповідей на міжнародних і всеукраїнських наукових форумах, 28 рецензій, 2 дисертації та 2 автореферати докторської та кандидатської дисертацій, 18 видань за науковою редакцією та ін.

Праці Наталі Миколаївни по праву належать до ядра галузевого потоку публікацій, адже вони неодноразово перевидавалися, поширені не лише в Україні, а й в інших країнах світу, мають підвищений попит у студентів, аспірантів, викладачів, перебувають у рейтингу найцитованіших фахових досліджень, є знаковими в освітньо-науковому просторі вищої бібліотечно-інформаційної освіти.

Найвагомішим є внесок Н. Кушнарєнко в розроблення закономірностей, тенденцій, базових принципів, теоретико-методологічних засад, поняттєво-термінологічного апарату документології, бібліотечного фондознавства та краєзнавства як наукових і навчальних дисциплін, студіювання концептуальних основ вищої бібліотечно-інформаційної освіти, підготовку й атестацію наукових і науково-педагогічних кадрів.

Упродовж 1999—2010 рр. Наталя Миколаївна очолювала спеціалізовану вчену раду ХДАК Д 64.807.02 із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) наук із соціальних комунікацій зі спеціальностей 27.00.03 "Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство", 27.00.01 "Теорія та історія соціальних комунікацій", у межах яких підготовлено понад 50 докторів і кандидатів наук.

У 1999—2007 рр. Н. Кушнарєнко була відповідальною редакторкою фахового збірника наукових праць "Вісник Харківської державної академії культури"; у різні роки — членкинею редколегій українських професійних журналів "Вища школа", "Нові технології навчання", "Вісник Книжкової палати", "Бібліотечна планета", "Бібліотечна освіта, наука, практика" та ін. Тривалий час була членкинею Комісії з акредитації та ліцензування МОН; Науково-методичної комісії Міністерства культури України; Експертної ради з культури, мистецтва і туризму Державної акредитаційної комісії України; Комісії МОН з акредитаційної експертизи якості підготовки

фахівців у закладах вищої освіти України; головою підкомісії з документознавства та інформаційної діяльності Науково-методичної ради з питань освіти МОН тощо.

Н. Кушнарєнко була талановитою організаторкою підготовки науково-педагогічних кадрів. За роки перебування на посаді проректорки з наукової роботи ХДАК вона доклала значних зусиль до суттєвого підвищення наукового статусу ЗВО, формування потужного осередку підготовки української інтелектуальної еліти в галузі культурології, мистецтвознавства, книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства, документознавства, створення якісно нової дієвої системи підготовки та атестації наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації.

Бездоганне знання справи, висока наукова продуктивність, інноваційне мислення, професійна успішність, відкритість до спілкування, творчий хист, неймовірна працелюбність, неабиякі організаторські здібності, демократичність, щирість, людяність, уміння долати труднощі й твердо захищати свої переконання — усі ці риси Наталі Миколаївни забезпечили любов і потужну підтримку колег-однодумців, провідних вітчизняних і закордонних учених, незмінну повагу студентів і молодих науковців.

За вагомий особистий внесок у розвиток української культури й мистецтва, підготовку висококваліфікованих кадрів Указом Президента України в 1999 р. Н. Кушнарєнко було надано почесне звання "Заслужений працівник культури України". За рішенням Всесвітнього бібліографічного інституту (США) у 1999—2002 рр. учену визнано найкращою жінкою-професіоналом. У 1998 р. як авторку підручника "Документоведення" нагороджено премією й дипломом виставки-ярмарку науково-педагогічних ідей "Освіта Харківщини" в номінації "Кращий під-

ручник року"; у 1999 р. — Почесною грамотою Харківської обласної держадміністрації, а також дипломом обласного конкурсу "Вища школа Харківщини — кращі імена" в номінації "Кращий декан"; у 2003 р. — Почесною відзнакою Української бібліотечної асоціації; у 2004 р. — Почесною відзнакою Міністерства культури і мистецтв України "За багаторічну плідну працю в галузі культури"; у 2008 р. — дипломом обласного конкурсу "Вища школа Харківщини — кращі імена" в номінації "Кращий викладач професійно-орієнтованих дисциплін"; у 2013 р. — відзнакою Міністерства культури України "За досягнення в розвитку культури і мистецтва", у 2019 р. — Золотою медаллю Національної академії мистецтв України, у 2024 р. — Почесною грамотою Харківської обласної військової адміністрації.

Матеріали щодо наукової й педагогічної діяльності Н. Кушнарєнко уміщено в "Українській бібліотечній енциклопедії" (2015), "Енциклопедії сучасної України" (2016), численних статтях та ін. До 50-, 55-, 60- та 70-річчя від дня народження ученої (2000, 2005, 2010, 2020) вийшли друком біобіографічні покажчики "Наталія Миколаївна Кушнарєнко" в серії "Видатні педагоги Харківської державної академії культури" та ін.

Професійні досягнення та безперечно високий авторитет Наталі Миколаївни серед науковців і практиків назавжди залишаться для її учнів, колег та послідовників взірцем самовідданого служіння обраній справі. Світла пам'ять про Наталю Миколаївну житиме в серцях тих, хто її знав, поважав і любив.

*Алла Соляник,
докторка педагогічних наук, професорка,
проректорка з наукової роботи
Харківської державної академії культури*

До уваги передплатників!

Угоду щодо передплати на видання Книжкової палати України можна укласти безпосередньо з установою.

Звертайтеся у відділ підготовки та розповсюдження видань

тел. (044) 292-65-73

e-mail: vydannya@ukrbook.net

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21783-11683ПР від 31.12.2015.

Формат 60x84¹/₈. Ум. друк. арк. 6,05. Тираж 62 пр. Зам. 11.

Журнал надруковано на обладнанні Книжкової палати України

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1954 від 24.09.2004.

До уваги читачів: електронний варіант журналу "Вісник Книжкової палати" ISSN 2076-9555 (онлайн-версія) розміщено на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в розділі "Наукова періодика України":

http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKP/index.html